

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषः सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जः सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रथिः सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिः सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजा॒ः सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पृश॒न्थसन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनंधाः। देवास्त्वा॑ शुक्रःपा॑ प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराँ॑ प्रजा॑ः प्रेजुनय॒न्पर्य॑हि। शुक्रः॑ शुक्रशौचिषा। स्तुतोऽसि जनंधाः। देवास्त्वा॑ मन्थिषा॑ प्रणयन्तु। सुप्रजा॑ः प्रजा॑ः प्रेजुनय॒न्पर्य॑हि। मन्थी॑ मन्थिशौचिषा। सुङ्गमानौ॑ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणः॑ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। अुपानः॑ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानः॑ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। चक्षुः॑ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रः॑ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनः॑ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचः॑ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः॑ स्थ आयुर्मे॑ धत्तम्। आयुर्ज्ञाय॑ धत्तम्। आयुर्ज्ञपतये॑ धत्तम्। प्राणः॑ स्थः॑ प्राणं॑ मे॑ धत्तम्। प्राणं॑ य॒ज्ञपतये॑ धत्तम्।

चक्षुः॑ स्थश्चक्षुर्मे॑ धत्तम्। चक्षुर्य॒ज्ञाय॑ धत्तम्। चक्षुर्य॒ज्ञपतये॑ धत्तम्। श्रोत्रः॑ स्थः॑ श्रोत्र॑ मे॑ धत्तम्। श्रोत्र॑ य॒ज्ञाय॑ धत्तम्। श्रोत्र॑ य॒ज्ञपतये॑ धत्तम्। तो॑ दैवौ॑ शुक्रामन्थिनौ॑। कुल्पयत्तं॑ दैवीर्विशः। कुल्पयत्तं॑ मानुषीः॥४॥

इषुमूर्जम॒स्मासु॑ धत्तम्। प्राणान्पशुषु॑। प्रजां॑ मयि॑ च॑ यज्ञमाने॑ च। निरस्तः॑ शाण्डः। निरस्तो॑ मर्कः। अपनुत्तौ॑ शाण्डामकौ॑ सुहामुनौ॑। शुक्रस्य॑ सुमिद॑सि। मन्थिनः॑ सुमिद॑सि। सप्रथमः॑ सङ्कृतिर्विश्वकर्मा॑। सप्रथमो॑ मित्रो॑ वरुणो॑ अग्निः। सप्रथमो॑ बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा॑ इन्द्राय॑ सुतमा॑ जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानः॑ सन्धत्तं तां मे जिन्वतं प्राणं॑ युजाय॑ धत्तु॑ मानुषीरुग्रिद्व॑ च। (ब्रह्म क्षत्रं तदिष्मूर्जं॑ रुयि॑ पुष्टि॑ प्रजां॑ तां पृश॒न्थसन्धत्तं तत्प्राणमेपानं व्यानं॑ तं चक्षु॑ श्रोत्र॑ मनुस्तद्वाच्य॑ ताम्। इषुदिपश्चैक॑ वाच॑ तां मे॑ पृश॒न्थसन्धत्तं तान्मे॑ प्राणादितिरंय॑ तं॑ मेऽन्यत्र॑ तन्मे॑)॥५॥

कृत्तिकास्वग्निमादधीता। एुतद्वा अग्नेनक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायांमेवैन् देवतायामाधायां
ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एुतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधुत्तो। मुख्यं
एुव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपेचायन्ति। गृहान् हु दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमंसृजत।
तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वात्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो
रोहिण्यामग्निमाधुत्तो। क्रद्ग्रोत्येव। सर्वात्रोहा"त्रोहति। देवा वै भुद्राः सन्तोऽग्निमाधिष्ठन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो
वै तान् वामं वसूपावर्तता। यः पुराऽभुद्रः सन्यापीयान्थस्यात्। स पुनर्वस्वोरुग्निमादधीता।
पुनरेवैन् वामं वसूपावर्तते। भुद्रो भवति। यः कामयेत् दानंकामा मे प्रजाः स्युरिति। स
पूर्वयोः फल्युन्योरुग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एुतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्युनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानंकामा अस्मै
प्रजा भवन्ति। यः कामयेत् भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्युन्योरुग्निमादधीता। भगंस्य
वा एुतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्युनी। भुग्येव भवति। कालुकुञ्जा वै नामासुरा आसन॥९॥

ते सुवर्गायं लोकायाग्निमचिन्वता। पुरुष इष्टकामुपादधात्पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो
ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्ता। एषा मै चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र
इष्टकामावृहत्। ते ऽवाकीर्यन्ता। येऽवाकीर्यन्ता। त ऊर्णवभयोऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थस्यात्। स चित्रायांमग्निमादधीता।
अवकीर्यव भ्रातृव्यान्। ओजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीता।
वसन्तो वै ब्राह्मणस्युर्तुः। स्व एुवैनमृतावाधायां। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा
एुतद्वृत्तुनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्तोऽग्निमाधुत्तो। मुख्यं एुव भवति। अथो योनिमन्तमेवैन्
प्रजातमाधुत्तो। ग्रीष्मे राजन्यं आदधीता। ग्रीष्मो वै राजन्यस्युर्तुः। स्व एुवैनमृतावाधायां
इद्विद्युवी भवति। शरदि वैश्य आदधीता। शरद्वै वैश्यस्युर्तुः॥१२॥

स्व एुवैनमृतावाधायां पुशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्युन्योरुग्निमादधीता। एषा वै जंघन्या
रात्रिः संवथ्सरस्य। यत्पूर्वे फल्युनी। पृष्ठित एुव संवथ्सरस्याग्निमाधायां। पार्पीयान्ववति।
उत्तरयोरा दधीता। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवथ्सरस्य। यदुत्तरे फल्युनी। मुख्यत एुव

संवर्थस्याग्निमाधायां। वर्सीयान्भवति। अथो खलु। यदैवैन् यज्ञ उपुनमेत्। अथादधीता। सैवास्यद्धिः॥१३॥

खल्वाधिष्ठन् फल्युयोग्निमाधीतासन्प्रपततामृतूनां वैश्यस्युर्तुक्तरे फल्युनी पद्म॥८॥ [२]

उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेघ्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवौक्षति शान्त्यै। सिकंता निवंपति। एतद्वा अग्नेवैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्वानरमवं रुच्ये। ऊषां निवंपति। पुष्टिर्वा एषा प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञानं एव। संज्ञानुङ्ग हैतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावांपृथिवीं सुहास्ताम्। ते वियुती अंब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सुह यज्ञियमिति। यदमुष्या यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषां अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्वन्द्रमसि कृष्णम्। ऊषाऽन्निवपत्तदो ध्यायेत्। द्यावांपृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आख्य रूपं कृत्वा। स पृथिवीं प्राविंशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवावं रुच्ये। ऊर्ज वा एतः रसं पृथिव्या उपुदीका उद्दिहन्ति। यद्वूल्मीकम्। यद्वूल्मीकवुपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवं रुच्ये। अथो श्रोत्रंमेव। श्रोत्रुङ्ग हैतत्पृथिव्याः। यद्वूल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुप्राभिनेत्। ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदः स्यादिति। सौऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सौऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमधं आच्छत्। तस्यां उपहत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णं प्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वात्। समवहत्। ताऽ शक्तराभिरद्वहत्। शं वै नौऽमृदिति। तच्छक्तराणाऽ शक्तरत्वम्। यद्वराहविहतः सम्भारो भवति। अस्यामेवाछम्बद्वारमग्निमाधत्ते। शक्तरा भवन्ति धृत्यै॥२०॥

अथो शन्त्वायां। सरेता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो वरुणस्य पक्षंय आसन्‌ता अग्निरभ्यंधायत्। ताः समंभवत्। तस्य रेतः पराऽपतत्। तद्विरण्यमभवत्। यद्विरण्यमुपास्यति। सरेतसमेवाग्निमाधंते। पुरुष इन्द्रै स्वाद्रेतसो बीभथ्सतु इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यर्बाभसायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अधो रूपं कृत्वा। सौऽश्वत्थे संवथ्सरमतिष्ठत्। तदंश्वत्थस्यांश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे॥२२॥

देवा वा ऊर्ज व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्जवा उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव रुन्धे। तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत्। तं गायुत्र्याऽहरत्। तस्य पूर्णमच्छिद्यत। तत्पूर्णोऽभवत्। तत्पूर्णस्य पूर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पूर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव रुन्धे। देवा वै ब्रह्मन्त्रवदन्ता। तत्पूर्ण उपांशृणोत्। सुश्रवा वै नामं। यत्पूर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत। सौऽबिभेत्र मां धक्ष्यतीति। तत्र शम्याऽशमयत्॥२४॥

तच्छुम्यै शमित्वम्। यच्छुमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या अप्रदाहाय। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतुं भा आच्छ्र्द्धत्। यद्वैकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवाव रुन्धे। सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मुरुतोऽद्विरग्निमतमयन्। तस्य तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिरभवत्। यदशनिन्हतस्य वृक्षस्य सम्भारो भवति। सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥२५॥

उपां अभवत्वमवद्वृत्तीकौश्रावदप्रेयदुद्धृतै बीभथ्सतु इत्याहु रुन्धे पूर्णमंशमयदच्छिन्दुसीणि च॥२६॥ [३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरादेवैनमवरुद्ध्य धत्ते। यद्वादशसु विक्रामेष्वा दधीत। परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित आदधीत। इयद्वादश विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे। अनृतुं वै वाचा वंदति। अनृतुं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। अदर्शमिति। तथसत्यम्। यश्चक्षुर्निमितेऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते। तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्यृहे वंसेत्। सत्ये हृस्याग्निराहितः। अग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गारहपत्यमा दधाति। पशुनेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै

लोके प्रजापतिः प्रजा अंसृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अथो भूतं चैव भविष्यच्चावरुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत इति। तदंगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत। अथ गारहंपत्यम्। अथान्वाहार्युपचंनम्। साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषाङ् श्रीरंगात्। भुद्रा भूत्वा परां भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरंति। भुद्रो भूत्वा परांभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत इति। तदंगच्छत्। तेऽन्वाहार्युपचंनमग्र आदधत। अथ गारहंपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषाङ् श्रीरंगात्। भुद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां तु न वैष्यन्ति इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरंति। भुद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिंलोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गारहंपत्यमग्र आदधात्। गारहंपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गारहंपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्नाजनयत्। अथान्वाहार्युपचंनम्। तिर्यङ्गिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेऽन् लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यंजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिंलोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जंयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्यते। पार्षीयाभ्ववति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्यु आवृश्यते। वर्सीयाभ्ववति॥३३॥

भृगूणं त्वाऽङ्गिरसां ब्रतपते ब्रतेनादधामीति भृगवङ्गिरसामादध्यात्। अदित्याना^८ त्वा देवानां ब्रतपते ब्रतेनादधामीति राज्ञीनां प्रजानांम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो ब्रतपते ब्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण ब्रतपते ब्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यौ ब्रतपते ब्रतेनादधामीति वैश्यस्य। कृभूणां त्वा देवानां ब्रतपते ब्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्यु आवृश्यते। वर्सीयाभ्ववति॥३४॥

प्रजापतिर्वचः सुत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आप्नोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह।

एतद्वै वाचः सूत्यम्। य एतेनाग्निमाधते। क्रम्भोत्येव। अथो सूत्यप्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वान्भिरुचरति। स्तूषुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यज्ञानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवृगित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति। त्रिभिरुक्षरौर्गारहृपत्युमा देधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वैवैन लोकेषु प्रतिष्ठितमाधते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सूत्यः सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गरहृपत्यमा देधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सं पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्मृष्टाः परांचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदगृहात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि सुमार्वत्नता उपरीवाग्निमुद्भृत्यादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यज्ञानमुभि सुमार्वत्नतो। प्रजापतेरक्ष्यश्यत्। तत्पराऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदुग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्त्रुजापतिरुदौति। वृत्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्याघ्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गारहृपत्यमकामयत। निगारहृपत्य आहवनीयम्। तौ विभाज्य नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्गुल्वा। प्राश्चं पूर्वमुद्वहत्। तत्पूर्ववाहः पूर्ववाङ्गम्। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यवैवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरैत्। प्राणान् विच्छिन्न्यात्। अधोऽधः शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति। अथेत्यत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वैवैन लोकेषु प्रतिष्ठितमाधते। प्रजापतिरुग्निमसृजत। सोऽबिभेत्र मा धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्यूहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्देधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदुग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमाध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यज्ञानः स्यात्।

यन्नाकृमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पश्वाः स्युः। पूर्वत आकृमयेत्। यथाऽऽहितस्याग्नेरज्ञारा
अभ्यवर्तेन्। अवरुद्धा अस्य पश्वाभवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हृषीःषि निर्वपति। विराजं एव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते।
अग्रये पवमानाय। अग्रये पावकाय। अग्रये शुचये। यदग्रये पवमानाय निर्वपति।
पुनात्यैवैनम्। यदग्रये पावकाय। पूत एवास्मिन्नन्नाद्य दधाति। यदग्रये शुचये।
ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्टादधाति॥४४॥

पुनमाहृवनीय धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरु इति रुद्रो दधाति यदग्रये शुचये एकं च॥१०॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसुं सं न्यदधता
इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोर्धसहमशक्रोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्।
पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तदेवा विजित्य। पुनरवारुद्धसन्त। तैऽग्रये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकंपालं निरवपन्।
पश्वावा अग्निः पवमानः। यदेव पशुष्वासीत्। तत्तेनावारुन्धता। तैऽग्रये पावकाय। आपो
वा अग्निः पावकः। यदेवाप्स्वासीत्। तत्तेनावारुन्धता॥४६॥

तैऽग्रये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः। यदेवाऽऽदित्य आसीत्।
तत्तेनावारुन्धता। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। तनुवो वावैता अस्याधेयस्य। अग्नेयो वा
अष्टाकंपालोऽग्न्याधेयुमिति। यत्त निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्। यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽत्मा।
तादृगेव तत्। उभयानि सुह निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयु वा एतस्यैन्द्रियं
वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधुत्ते। ऐन्द्राग्नेकादशकपालमनु निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राश्ची वै
देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ताभ्यामेवास्मां इन्द्रियं वीर्यमवरुन्धे।
आदित्यो भवति। इयं वा अर्दितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। धैन्वं वा एतद्रेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनुहुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवावरुन्धे। घृते भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय।
चत्वार आरूपेयाः प्राश्वर्णन्ति। दिशामेव ज्योतिषि ज्ञहोति। पश्वावा वा एतानि हृषीःषि।
एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथसुद्य एतानि हूवी॒षि निर्वपेत्। रुद्रायं पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्। संवथ्सरप्रतिमा॑ वै द्वादशं रात्रयः। संवथ्सरेणवास्मै रुद्र॒॑ शमयित्वा। पशूनवं रुन्धे। यदेकमेकमेतानि॑ हूवी॒षि निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। ताहक्तत्। न प्रजननुमुच्छिष्ठेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे॑ समस्येत्। तृतीयमेवास्मै लोकमुच्छिष्ठेति प्रजननाय। तं प्रजयां पशुभिरनु प्रजायते। अथौ यज्ञस्यैवैषाऽभिकान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति। मनुष्यरथेनैव दैवतरथं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। हौतुव्यमग्निहोत्रां(३) न हौतुव्या(३) मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परां भवेत्। तृष्णीमेव हौतुव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः परांभवति। अग्नीर्घे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवर्तम्नीणाति। उपबरहणं ददाति। रूपाणामवरुद्धै। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवावं रुन्धे। धेनु॒॑ होत्र॑ आशिषं एवावं रुन्धे। अनुद्वाहमध्यर्थवै। वहिर्वा॑ अनुद्वान्। वहिरध्यर्थुः॥५४॥

वहिनैव वहियज्ञस्यावं रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्धै। वासो ददाति। सर्वदेवत्यै वै वासः। सर्वा॑ एव देवताः॑ प्रीणाति। आ द्वादशस्यो॑ ददाति। द्वादशं मासाः॑ संवथ्सरः। संवथ्सर एव प्रतिं तिष्ठति। काममूर्धं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्धै॥५५॥

आदित्ये तृतीयमुपस्थासीतत्तेवारुप्त्वा स्यादांप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि॑ हूवी॒षि निर्वपेत्यवरोहति ददात्यध्यर्थदेवेकं च॥११॥——[६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भवत्। छुर्दिस्तोकायु॑ तनयाय यच्छ। वातः॑ प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भवत्। स्वदितं तोकायु॑ तनयाय पितुं पंच। प्राचीमनु॑ प्रदिशं प्रेहि॑ विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा॑ आशा॑ दीद्यानो॑ विभाहि। ऊर्जं नो॑ धेहि॑ द्विपदे॑ चतुर्पदे॥५६॥

अर्कशक्षुस्तद्सौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भवत्। यत्ते॑ शुक्रं शुक्रं वर्चः॑ शुक्रा॑ तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्मा॑ तेन॑ मे दीदिहि॑ तेन॑ त्वाऽऽदधे। अग्निऽज्ञे॑ ब्रह्मणा। आनुशे॑ व्यानशे॑ सर्वमायुर्व्यानशो। ये॑ तैः॑ अग्ने॑ शिवे॑ तनुवौ॑। विराद्व॑ स्वराद्व॑। ते॑ माविशतां॑ ते॑ मा॑ जिन्वताम्॥५७॥

ये तैं अग्ने शिवे तुनुवौँ। सुम्राद्वभिरुभूष्मा। ते माविशतां ते मां जिन्वताम्। ये तैं अग्ने शिवे तुनुवौँ। विभूष्मं परिभूष्मा। ते मा विशतां ते मां जिन्वताम्। ये तैं अग्ने शिवे तुनुवौँ। प्रभ्वी च प्रभूतिश्वा। ते मा विशतां ते मां जिन्वताम्। यास्ते अग्ने शिवास्तुनुव॑ः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तुनुव॑ः। ताभिरुमुं गच्छ॥५८॥

चतुर्थदे जिन्वतां तुनुव॑शीणि च॥३॥

[७]

इमे वा एते लोका अग्रयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजंमानम्। धर्मः शिर् इति गारहंपत्युमा दंधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्युपचंनम्। अर्कशक्तुरित्याहव॑नीयम्। तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजंमानम्। रथन्तरमुभिगायते गारहंपत्य आधीयमाने। राथन्तरे वा अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नैवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमुभिगायत उद्दियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं पशुव्यमुद्धरते। बृहदुभिगायत आहव॑नीयं आधीयमाने। बारहंतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नैवैनं लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरुग्मिम्सृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराङ्मैत्। तं वारव॑न्तीयैनावारयत। तद्वारव॑न्तीयस्य वारव॑न्तीयत्वम्। श्यैतेनं श्येती अंकुरुत। तच्छ्रैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारव॑न्तीयमभि गायते। वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेनं श्येती कुरुते। धर्मः शिर् इति गारहंपत्युमादंधाति। सर्शारघाणमेवैनुमा धत्ते॥६१॥

उपैनुमुत्तरे यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमानं ईश्वरो यजंमानस्य पशून् हिंसितोः। सम्प्रियः पशुभिरुवदित्याह। पशुभिरैवैनः सम्प्रियं करोति। पशुनामहिं सायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय युच्छेत्याह। आमैवैतामा शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्युपचंनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पुचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरैवैन्योः सा। अथो नानावीर्यवैवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुर्ष्पद इत्याह। आमैवैतामा शास्ते। अर्कशक्तुरित्याहव॑नीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवावं रुन्धे। तेनं मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्ग्यति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वैवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्था न कार्यम्।

वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा देहीता। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियं। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधर्ते। विराद्व स्वराद्व यास्ते अग्ने शिवास्तुनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदधु इत्याह। एता वा अग्ने शिवास्तुनुवः। ताभिरैवैनः समर्धयति। यास्ते अग्ने घोरास्तुनुवस्ताभिरमुं गुच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्प्रात्। ताभिरैवैनं परांभावयति॥६४॥

लोकोऽसूजतेनमाप्तेऽन्वाहायुपचर्णे देवानामन्त्रमेन प्रतिष्ठितमाधर्ते पञ्च च॥६॥

[८]

शमीगर्भादिग्नि मन्थति। एषा वा अग्नेर्यज्ञिया तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्। तस्यां उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्युमा चांजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्यां उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्यां उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अऽशश्च भगवान्नायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्यां उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या इन्द्रश्च विवस्वाःश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पंचति। रेतं एव तद्वधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा औदनम्। यदाज्यं मुच्छिष्यते। तेन सुमिधोऽभ्यज्या देवता। उच्छेषणाद्वा अदिती रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यथसुमिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन सुमिधोऽभ्यज्यादधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस आदधाति मिथुनत्वायां इयतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आद्रा भवन्ति। आद्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याशृत्यस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरु दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्ने: प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायुत्रीभिर्ब्रह्मणस्यादध्यात्। गायुत्रच्छन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायां। त्रिष्टुग्भीं राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्ददा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायां॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायां। तः संवथ्सुरं गौपायेत्। संवथ्सुरः हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनः संवथ्सुरे नोपनमेत्। सुमिधः पुनरादध्यात्। रेतं एव तद्वितं वर्धमानमेति। न माऽसमंशब्दीयात्। न स्त्रियुमुपेयात्॥७१॥

यन्माऽसमंशजीयात्। यथिन्नियंमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्। नैनंग्निरुपंनमेत्। श्रांतिः
आंधास्यमानो ब्रह्मवादिनं पंचति। आदित्या वा इति उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो
यन्तु प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्वाह्निणाः। तैरेव सुन्त्वं गंच्छति॥७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनौ वदन्ति। क्रां सः। अग्निः कार्यः। यौऽस्मै प्रजां
पश्चन्प्रज्ञनयतीति। शल्केस्ताऽरात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्ठेत्।
यथरूपभायं वाश्रिता न्याविच्छ्रायति। तादृगेव तत्। अपेदूह्य भस्माग्निं मन्थति॥७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मंथित्वा प्राश्चमुद्धरति। सुवर्थसुरमेव तद्रेतो हितं
प्रज्ञनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः। यः सुमिधोऽनाधायाग्निमाधुत्त इति। ताः संवर्थसे
पुरस्तादादध्यात्। संवर्थसरादेवैनंमवरुध्याऽधत्ते। यदि संवर्थसे जनादध्यात्। द्वादशया
पुरस्तादादध्यात्। सुवर्थसुरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। सुवर्थसुरमेवास्याऽहिता भवन्ति।
यदि द्वादशयां नादध्यात्। अथे पुरस्तादादध्यात्। आहिता एवास्यं भवन्ति॥७४॥

द्वितीयमपचत्वतुर्थमपचत्वदिती रेतोऽप्तु सम्प्रिता घृतवर्तमभिरादयति राजन्यः स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वावैयादद्वच्छति मन्थति रात्रेयश्चत्वारिं च॥१०॥

[४]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत। स तपोऽतप्यत। स
आत्मन्वीर्यमपश्यत। तदेवर्धत। तदस्माशहसोर्धमसृज्यत। सा विराङ्गभवत्। तां
देवासुरा व्यंगृहत। सौऽब्रवीत्युजापतिः। मम् वा एषा॥७५॥

दोहो एव युष्माकुमिति। सा ततुः प्राच्युदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अर्थर्व पितुं
मैं गोपायेति। सा द्वितीयमुद्दक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मैं गोपायेति।
सा तृतीयमुद्दक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। शङ्खस्यं पशून्मैं गोपायेति॥७६॥

सा चतुर्थमुद्दक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथं सुभां मैं गोपायेति। सा
पञ्चममुद्दक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहै बुधिय मन्त्रं मैं गोपायेति। अग्नीन् वाव सा
तान्व्यक्रमत। तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथौ पङ्किमेव। पङ्किर्वा एषा ब्राह्मणे प्रविष्टा॥७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मितो। यदुग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्न्य आधीयन्ते। पाङ्कुं वा
इदङ्क सर्वमैं। पाङ्कनैव पाङ्कं स्पृणोति। अर्थर्व पितुं मैं गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति।
नर्य प्रजां मैं गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शङ्खस्यं पशून्मैं गोपायेत्याह॥७८॥

पृश्ने वैतेन स्पृणोति। सप्रथं सुभां मे गोपायेत्याह। सुभामेवैतेनैन्द्रियङ् स्पृणोति। अहे बुद्धियु मत्रे मे गोपायेत्याह। मत्रमेवैतेन श्रियङ् स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचंनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्वारहृपत्यु आज्यं मधिश्रयन्ति सम्पर्कीर्याजयन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवुनीये जुहूति॥७९॥

तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यथसुभायां विजयन्ते। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसुथेऽन्नं हरन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा आर्धीयन्ते। प्रवृत्सुथमेष्वन्नेवमुपतिष्ठेतकं मेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाये गृहानेति। तादगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तते ऊर्ध्वरोहत्। सा रोहिण्यं भवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामुग्निमादधीता। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितुमाधत्ते। क्रग्नोत्येनेन॥८०॥

एषा पृश्नमें गोपायेति प्रविष्टा पृश्नमें गोपायेत्याहु जुहूति तिष्ठते सुम च॥६॥ [१०]

ब्रह्म सन्धेत्तुं कृतिकामद्वान्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वृचो दैवासुरास्तदग्निर्दर्ढः शिरं हुमे वै शंभूर्भात्प्रजापतिः स रिचिनः स तपः स अत्मन्वीय दशा॥१०॥

ब्रह्म सन्धेत्तुं तौ दिव्यावयो शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपयुपरि यथस्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशांतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धेत्तुमोत्येनेन॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेघ्यम्। अपे पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतंसः। शं नो माता पृथिवी तोकंसाता। शं नो देवीरभिष्ठये। आपो भवन्तु पीतयैः। शं योरभि संवन्तु नः। वैश्वानुरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्ससाँ। स्येनमा विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्ज्ञाने रोदंसी सम्बभूतुः। ऊर्णांकृष्णमंवतु कृष्णमूषाँ। इहोभयोर्यज्ञियमाग्मिष्ठाः। ऊर्तीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्या। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शुरदः सर्वीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शुरदः पुरुचीः॥२॥

व्रमीभिरनुवित्तुं गुहासु। श्रोत्रं त उर्वर्बधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानांम्। क्षुधोऽपहत्यै सुवितं नौ अस्तु। उप प्रभिन्नमिष्मूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि। यस्य रूपं बिन्निमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाऽ सरिरस्य मध्यै। तस्येदं विहंतमाभरन्तः। अछम्बद्धारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यथसरिरस्य मध्यै। उर्वीमपश्यज्ञगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्याऽयतनाद्वि जातम्। पर्णं पृथिव्याः प्रथेन ए हरामि। याभिरहृहुज्ञगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्र ए हिरण्यम्। अन्नाः सम्भूतममृतं प्रजासु। तथसुभरन्तुत्तरुतो निधायै॥४॥

अतिप्रयच्छु दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्येऽतिष्ठः। संवथ्सुरं देवेभ्यो निलायै। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शुरदः सर्वीराः। ऊर्जः पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवलशो विरोह। त्वयां वृयमिष्मूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया हियमाणस्य यत्तै॥५॥

पर्णमपतत्तुतीयस्यै दिवोऽधिं। सोऽयं पर्णः सौमपर्णाद्वि जातः। ततो हरामि सोमपृथस्यावरुच्यै। देवानां ब्रह्मवादं वदतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि। ततो मामाविशतु ब्रह्मवर्चसम्। तथसुभरुङ्गतदवरुन्धीय साक्षात्। ययां ते सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

द्वितीयः प्रश्नः

शमी॑ शान्तै॒ हरास्यहम्। यत्ते॑ सृष्टस्य॑ युतः। विकंक्तुं भा॒ आ॒च्छ्वातवेदः। तया॑
भूसा॑ सम्मितः। उरु॑ नो॑ लो॒कमनु॑ प्रभाहि॑। यत्ते॑ तान्तस्य॑ हृदयमाच्छिन्दञ्जातवेदः।
मरुतोऽद्विस्तमयित्वा॑। ए॒तत्ते॑ तदश्वनेः॑ सम्भरामि॑। सात्मा॑ अग्ने॑ सहृदयो॑ भवेहा॑।
चित्रियादश्वत्थासम्भृता॑ बृहत्य॑॥७॥

शरीरमभि॑ सङ्कृताः॑ स्था॑। प्रजापतिना॑ यज्ञमुखेन॑ सम्मिताः। तिस्रस्त्रिवृद्धिर्मिथुना॑
प्रजात्यै॑। अश्वत्थाद्वृव्यवाहाद्वि॑ जाताम्। अग्नेस्तनू॑ यज्ञियाँ॑ सम्भरामि॑। शान्तयोनि॑
शमीर्गर्भम्। अग्ने॑ प्रजनयितवै॑। यो॑ अश्वत्थः॑ शमीर्गर्भः। आरुरोह॑ त्वे॑ सचाँ॑। तं॑ तै॑ हरामि॑
ब्रह्मणा॑॥८॥

यज्ञियै॑ केतुभिः॑ सुहा॑। यं॑ त्वा॑ सुमभरञ्जातवेदः। यथाशरीरं॑ भूतेषु॑ न्यक्तम्। स सम्भृतः॑
सीद॑ शिवः॑ प्रजाभ्यः। उरु॑ नो॑ लो॒कमनुनेषि॑ विद्वान्। प्रवेधसे॑ कवये॑ मेध्याया॑। वचो॑
वन्दारु॑ वृषभाय॑ वृष्णौ॑। यतो॑ भूयमभय॑ तत्रो॑ अस्तु। अवे॑ देवान्॑ यज्ञे॑ हेष्यान्। सुमिधाऽग्नि॑
दुवस्यता॑॥९॥

॥घृत-सूक्तम्॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन्॑ हृव्या॑ ज्ञुहोतन। उप॑ त्वाऽग्ने॑ हृविष्मतीः। घृताचीर्यन्तु॑
हर्यत। जुषस्व॑ सुमिधो॑ मम। तं॑ त्वा॑ सुमिद्विरङ्गिरः। घृतेन॑ वर्धयामसि। बृहच्छोचा॑ यविष्ठा॑।
सुमिध्यमानः॑ प्रथमो॑ नु॑ धर्मः। समुक्तुभिरज्यते॑ विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो॑ घृतनिर्णिकपावकः। सुयज्ञो॑ अग्निर्यजथाय॑ देवान्। घृतप्रतीको॑
घृतयोनिरग्निः। घृतै॑ समिष्ठो॑ घृतमस्यान्नम्। घृतप्रूपस्त्वा॑ सरितो॑ वहन्ति। घृत॑
पिबैन्त्सुयजा॑ यक्षि॑ देवान्। आयुर्दा॑ अग्ने॑ हृविषो॑ जुषाणः। घृतप्रतीको॑ घृतयोनिरेधि। घृत॑
पीत्वा॑ मधु॑ चारु॑ गव्यम्। पितेर्व॑ पुत्रमुक्तिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने॑ समिधानं॑ यविष्ठ। देवा॑ दूतं॑ चक्रिरे॑ हव्यवाहम्। उरुब्रयसं॑ घृतयोनिमाहृतम्।
त्वेषं॑ चक्षुर्दधिरे॑ चोदयन्वति। त्वामग्ने॑ प्रदिव॑ आहृतं॑ घृतेन। सुमायवः॑ सुषमिधा॑ सर्मधिरे।
स वावृधान॑ ओषधीभिरुक्षितः। उरु॑ ऋयाऽसि॑ पार्थिवा॑ वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं॑ व क्रृतस्य॑
धूरषदम्। अग्निं॑ मित्रं॑ न समिधानं॑ क्रृञ्जते॥१२॥

इन्यानो॑ अक्रो॑ विदथैषु॑ दीद्यता॑। शुक्रवर्णमुदु॑ नो॑ यस्ते॑ धियम्। प्रजा॑ अग्ने॑ संवासय।

द्वितीयः प्रश्नः

आशाश्च पुशुभिः सुहा राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासैन्सवितुः सुवे। मुही विशपली सदने क्रतस्य। अर्वाची एत धरुणे रथीणाम्। अन्तर्वक्ती जन्यं जातवैदसम्। अध्वराणं जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशतः शक्तरीमम्। क्रतेनाग्नु आयुषा वर्चसा सुहा। ज्योगजीवन्तु उत्तरामुत्तराः समाम्। दर्शमुहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यज्ञौ। क्रत्विंयवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते वामुहं ददेत्। तथ्मत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनिष्यथः॥१४॥

प्रजयां पुशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनृताथस्त्यमुपैमि। मानुषादैव्यमुपैमि। दैर्वीं वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमित्यानः। उभौ लोकौ सनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्क्रत्वा। अतिं मृत्युं तंराम्युहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः। इह सिंशु तपसो यज्ञनिष्पत्तेः॥१५॥

अग्निंश्चत्यादधिं हव्यवाहम्। शमीग्नभाज्ञनयन् यो मयोभूः। अयं ते योनिरक्रत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्त्रेत् आरोह। अथां नो वर्धया रथिम्। अपेत् वीत् वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुरुणा ये च नूतनाः। अदादिदं युमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रन्तिमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्ने: पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि ते कामधरणं भूयात्। संवः सृजामि हृदयानि। सःसृष्टुं मनो अस्तु वः। सःसृष्टः प्राणो अस्तु वः। सं या वः प्रियास्तुनुवः। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वौ अस्तु सम्प्रियः। सम्प्रियास्तुनुवो मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्तामाप् ओषधीः। कल्पन्तामुग्रयः पृथक्। मम ज्यैष्ठायु सत्रताः। येऽग्रयः समनसः। अन्तरा द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृत् अभि कल्पमानाः। इन्द्रिमिव देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यै महिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादधे। अर्जीजनन्त्रमृतं मर्त्यासः। अस्त्रेमाणं तुरणि वीडुजम्भम्। दश स्वसारो अग्रुवः समीचीः। पुमांसं जातमभि सर्वभन्ताम्। प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि। पृष्णः पोषेण मह्यम्। दीर्घयुत्वाय शतशारदाय। शतश शरद्यु आयुषे वर्चसे॥१९॥

जीवात्वै पुण्याया। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हृव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोकूकृज्ञातवेदः। प्राणे त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुर्त्यै। सुगारुहुपत्यो विदहुन्नरातीः। उषसः श्रेयसीः श्रेयसीदधत्॥२०॥

अग्ने सुपत्राऽ अप् बाधमानः। रायस्पोषुमिषुमूर्जमसासु धेहि। इमा उ मामुपतिष्ठन्तु रायः। अभिः प्रजाभिरिह संवंसेय। इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी। मध्ये वसोर्दीदिहि जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायाऽज्युषे वर्चसे। सुपत्रतूरसि वृत्रतः। यस्ते देवेषु महिमा सुवर्गः॥२१॥

यस्ते आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या तै मनुष्येषु पप्रथे। तया नो अग्ने जुषमाण एहिं। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वातात्पशुभ्यो अध्योषधीभ्यः। यत्र यत्र जातवेदः सम्भूथा ततो नो अग्ने जुषमाण एहिं। प्राचीमनु प्रदिशुं प्रेहिं विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाहि॥२२॥

ऊर्ज नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आतंतान। विक्रमस्व महाऽ असि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं दिवो यदुदः पृथिव्याः। सुविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयौः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भुः प्रजाभ्यस्तनुवे स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुर्त्यै। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजंस्म। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽदधेषु। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्य प्रजां मै गोपाय। अमृतत्वाय जीवसैः। जातां जनिष्यमाणां च। अमृते सुत्ये प्रतिष्ठिताम्। अर्थव पितुं मै गोपाय। रसमन्नमिहाऽज्युषे। अदब्यायोशीततनो। अविष्नः पितुं कृणु। शङ्स्य पशून्मै गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशकाश्च य इहाग्ने। ये चैक्षफा आशुगाः। सप्रथ सुभां मै गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपांसताम्। अहे बुधियु मन्त्रे मै गोपाय। यमृषयम्भैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूऽषि। सा हि श्रीरमृतां सुताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्यै। मर्मज्यमाना महुते

सौभग्याय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वौ अग्रयः। प्राणेन वाचा
मनसा बिमर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्। ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठ। पञ्चधा-
उग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्थसुष्टा प्रजापते:। ऊर्ध्वाऽजरोहद्रोहिणी। योनिरग्ने: प्रतिष्ठितिः॥२७॥
विशनु नः पूरुचिरिदम नियायु यतेऽपदाहाय वृहत्यौ ब्रह्मणा दुवस्यत विश्वार इमंज्ञते पुण्यां प्रजनयिष्यथै जनिष्यतेऽस्मै मम महिमा
वर्चसे दधंभूर्वर्गो भाहि सम्भूतरायुव्यानशे चतुर्पदः सुतां प्रजापतेऽच्च च॥२७॥

[१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव
तथसुवर्गेषु लोकेषु सुत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः।
अग्निष्टोमसमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः
संवर्धस्तः। तत्तत्र सूर्यम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशुनामवरुद्धै। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः
परः सामानः। ते सङ्स्तुता विराजमभि सं पद्यन्ते। द्वे चर्चावितिरिच्येते। एकंया
गौरतिरिक्तः। एक्याऽयुरुनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परः राथन्तरम्। तत्रथमेऽहंकार्यम्।
बृहद्वितीयै। वैरूपं तृतीयै। वैराजं चतुर्थै। शाक्तरं पञ्चमे। रैवतः पृष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो
नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहां गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतर्लोकान्सन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहां गृह्यन्ते।
अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुद्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै
सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्ग लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिःशि नाम साम। माघ्ये दिने पवमाने
भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिःशद्वै देवताः। देवतां एवावरुद्धते। ये वा इतः पराञ्च य संवर्धस्तरमुपयन्ति। न
हैनं ते स्वस्ति समश्जुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। ते हैनः स्वस्ति समश्जुवते।
एतद्वा अमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदु
देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्यां विगड्हन्ते पवमाने भवतीन्द्र एकं च॥५॥

[२]

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विष्वान्दिवाकीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षसी।
एव य संवर्धस्तरस्य पक्षसी। यदेतेन गृह्यन्। विष्वी संवर्धस्तरस्य पक्षसी व्यवसः सेयाताम्।
आर्तिमाच्छेयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षसी मध्यमं वृशमभि संमायच्छेति॥३३॥

एवं संवर्धस्य पक्षसी दिवाकीर्त्यमभि सं तन्वन्ति। नार्तिमार्च्छन्ति। एकविश्वमहर्भवति। शुक्राग्रा ग्रहां गृह्यन्ते। प्रत्युत्तेष्यै सयुत्वाय। सौर्यं एतदहः पशुरालभ्यते। सौर्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्घयन्ति। अथो अहं एवैष बलिर्हियते। सूतैतदहरतिग्राह्यो गृह्यन्ते॥३४॥

सुस वै शीरूपण्याः प्राणाः। असावादित्यः शिरः प्रजानाम्। शीरूषन्नेव प्रजानां प्राणान्दधाति। तस्मांसुस शीरूषन्नाणाः। इन्द्रो वृत्रं हुत्वा। असुरान्पराभाव्य। स इमांलोकानभ्यजयत। तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्। तं विश्वकर्मा भूत्वाऽभ्यजयत। यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्मालोकाच्यवन्ते। ये वैश्वकर्मणं गृह्णते। आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्यौन्यो गृह्यते। विश्वान्येवान्येन कर्मणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति। तावाऽपराधांसंवर्धस्यान्योन्यो गृह्यते। तावुभौ सुह मंहाव्रते गृह्यते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति तिष्ठन्ति। अकर्यमुक्यं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धै॥३६॥

सुमायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवर्धस्यान्योन्यो गृह्यते पञ्च च॥४॥ [३]

एकविश्व एष भवति। एतेन वै देवा एकविश्वेन। आदित्यमित उत्तमश्च सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष इत एकविश्वः। तस्य दशावस्तादहानि। दशं परस्तात्। स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपत्रेति॥३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचोऽतिपादादबिभयुः। तं छन्दोभिरद्धृहृधत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचोऽवपादादबिभयुः। तं पश्चभीरुश्मभिरुद्वयन्। तस्मादेकविश्वेऽहन्पश्च दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये गायत्रीषूतरयोः पवमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यश्च होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्। भासोऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यश्च सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्। पारयन्त्येन पराणि। य एवं वेदो। अथैतानि स्पर्णाणि। स्परैर्वै देवा आदित्यश्च सुवर्गं लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्। तथस्पराणां श्च स्परत्वम्। स्पारयन्त्यैनुङ्ग स्पराणि। य एवं वेदो॥३९॥

पुति पवमानयोः स्पर्णिं पञ्च च॥३॥

[४]

अप्रतिष्ठां वा एुते गच्छन्ति। येषाँ संवथ्सरेऽनासेऽथ। एुकादशीन्याप्यतौ। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राश्रमालभन्ते। इन्द्राश्री वै देवानामयोतयामानौ। ये एुव देवते अयातयाम्नी। ते एुवाऽलभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एुवावरुन्धते। द्यावापृथिव्या धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायुव्यं वृथसमालभन्ते। वायुरेवैयौ यथाऽयतुनादेवता अवरुन्धे। आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्ट शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाब्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यौ गृह्णते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एुवैष बलिरहियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एुते पूर्वमसैरवं रुन्धते। यदेते गव्याः पशवं आलभन्ते। उभयेषां पशुनामवरुद्धै॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनौमालभेरन्। अप्रियं भ्रातुव्यमध्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशु समस्येयुः। कर्नीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशवं आलभन्ते। नाप्रियं भ्रातुव्यमध्यतिरिच्यते। न कर्नीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एुवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्ते उवरुद्धै सुस च॥४॥

[५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्टा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां रसं तेजः सम्भृत्या तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति। तन्महाब्रतस्य महाब्रतत्वम्। महद्वृतमिति। तन्महाब्रतस्य महाब्रतत्वम्। महुतो ब्रृतमिति। तन्महाब्रतस्य महाब्रतत्वम्। पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवथ्सरः। यद्वा एुतस्मिन्नसंवथ्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चविंशत्यमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्युतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्युत एव प्रजानामूर्ध्यते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियतौ। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेघन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितं हि शिरः। लोमं छवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तथस्तुवेव। न मेद्युतोऽनु मेद्यति। न कृश्युतोऽनु कृशयति। पञ्चदशौऽन्यः पक्षो भवति। सुपदशौऽन्यः। तस्माद्वयाः स्यन्यतुरमर्धमुभि पूर्यावर्तन्ते। अन्यतुरतो हि तद्वर्तीयः क्रियतौ॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पश्वो वरिष्ठाः। एकविंशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पत्तिन्ति। एकैकामुच्छिंषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। पुरिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुच्यौ। यस्य तल्पसद्यमनभिजितुङ्ग स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयनीति तल्पमारुह्योद्भायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितुङ्ग स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्भायेत्। न तल्पसद्यं पराजयते। प्लेह्नं शः सति। महो वै प्लेह्नः। महस एवान्नाद्यस्यावरुच्यौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आंदित्ये व्यायच्छन्त। त देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेऽराध्यमुरिमे सुभूतमकन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकरिण इमे दुर्भूतमकन्नित्यन्यतरः। यदेवैषां सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति। यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽप्तं हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति। अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातुव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवतु क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥५०॥

[६]

उद्धन्यमानं नवेतानि सन्ततिरकविंश एषोऽप्तिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः पद॥६॥
उद्धन्यमानं शोचिष्येत्युशोऽप्ते सुपतानन्तिग्राह्यां वैश्वदेवमालंभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥
उद्धन्यमानं सविन्दन्ते॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

देवासुराः संयंता आसन्। ते देवा विंज्यमुपयन्तः। अग्नीषोमंयोस्तेजस्विनीस्तुनूः सन्ध्यंदधता। इदमुं नो भविष्यति। यदिं नो जेष्यन्तीति। तेनाग्नीषोमावपांक्रामताम्। ते देवा विजित्यां अग्नीषोमावन्वैच्छन्। तैऽग्निमन्वविन्दन्तुषूर्घ्मन्नम्। तस्यु विभक्तीभिस्तेजस्विनीस्तुनूरवांरुद्धत॥१॥

ते सोममन्वविन्दन्। तमंग्रन्। तस्यं यथाऽभिज्ञायं तनूर्व्यगृह्णता। ते ग्रहां अभवन्। तद्वहाणां ग्रहत्वम्। यस्येवं विदुषो ग्रहां गृह्यन्ते। तस्यु त्वैव गृहीताः। नानाऽऽग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। यदनांग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। व्यृद्धमेव तत्॥२॥

अनांग्नेयं वा एतलक्ष्यते। यथस्मिधुस्तनूनपांतमिडो बुरुहर्यजति। उभावांग्नेयावाज्यं भागौ स्याताम्। अनांज्यभागौ भवतु इत्याहुः। यदुभावांग्नेयावन्वश्चाविति। अग्नये पवमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाऽज्यभागः। तेनं सौम्यः। बुधंन्वत्यांग्नेयस्याऽज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्यां भवति॥३॥

यथां सुसं बोधयति। तादगेव तत्। अग्निन्यक्ताः पक्षीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाऽऽग्नेयं सर्वं भवति। एकुधा तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनंमीश्वरा प्रदहु इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कुतयंजुः सम्पूर्तसम्भारु इत्याहुः॥४॥

न सुभूत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सुभूत्यां एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपाशु प्रचरति। एष्य इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपाशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुर्घ्मजति। यथां नष्टं वित्वा प्राहुयमिति। तादगेव तत्। एकुधा तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनंमीश्वरा प्रदहु इति। तत्थां नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तिः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पक्षीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्यजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनांग्नेयं वा एतलक्ष्यत् इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुक्तमं पक्षीसंयाजानाम्।

तृतीयः प्रश्नः

तेनाऽऽप्रेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥

अरुन्यते तद्वति समृद्धतसम्भार इत्याहुरिष्वच्छति पवीसंयाजा नवं च॥८॥

[१]

देवा वै यथादरशं यज्ञानाहरन्ता। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिग्रात्रम्। ते सूहैव सर्वे वाजुपेयमपश्यन्। ते। अन्योऽन्यस्मै नातिष्ठन्त। अहमनेन यजा इति। तेऽब्रुवन्। आजिमस्य धावुमेति॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुद्देजयत्। तेनायजत। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत्। मामनेन याजयेति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्ने देवतानां पर्येत्। अगच्छुभ्स्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै उज्येष्याय॥९॥

य एवं विद्वान् वाजुपेयेन यजाते। गच्छति स्वाराज्यम्। अग्रं समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै उज्येष्याय। स वा एष ब्राह्मणस्य चैव राजुन्यस्य च यज्ञः। तं वा एतं वाजुपेय इत्याहुः। वाजाप्ये वा एषः। वाजुङ्ग ह्येतेन देवा ऐफसन्। सोमो वै वाजुपेयः। यो वै सोमं वाजुपेयं वेद॥१०॥

वाज्येवैनं पीत्वा भंवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै वाजुपेयः। य एवं वेद। अत्यन्तम्। आऽस्यान्नादो जायते। ब्रह्म वै वाजुपेयः। य एवं वेद। अत्ति ब्रह्मणाऽन्तम्। आऽस्य ब्रह्मा जायते॥११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद। कुरोति वाचा वीर्यम्। ऐनं वाचा गच्छति। अपिवर्तीं वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यौ यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजुपेयमधत्। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यद्वाजुपेयः॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्। ता वा एता उज्जितये व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय। देवतानामनिर्भागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्तस्य च शमलमपाप्नन्। यद्वाह्मणः शमलमार्सीत्। सा गाथां नाराशुङ्गस्यभवत्। यदन्तस्य। सा सुरां॥१३॥

तस्माद्वायतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्ण्यम्। यत्प्रतिगृह्णीयात्। शमलं प्रतिगृह्णीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये। या दिवि याऽदित्ये या बृहति। याऽप्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यात्मिजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावुमेति ज्यैष्ठांयु वेदं ब्रह्मा जायते वाजुपेयः सुराऽर्जित्जीन् एकं च॥७॥

[२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धता। तदंतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धता। तदंतिग्राह्याणामति-
ग्राह्यत्वम्। यदंतिग्राह्या॒ गृह्यन्ते॑। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावं रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावं रुन्धे।
पश्च गृह्यन्ते। पाङ्गो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमास्वाऽवं रुन्धे॥१५॥

सर्वं ऐन्द्रा भवन्ति। एकुद्घैव यजंमान इन्द्रियं दधति। सुसदंश प्राजापत्या ग्रहा॑
गृह्यन्ते। सुसदंशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। एकंयुर्चा गृह्णाति। एकुद्घैव यजंमाने वीर्यं
दधाति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्त्रम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा॑। परमेणैवास्मा॑ अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवं रुन्धे।
सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा॑ तेजो॑
यजंमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॑॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन॑ शमलं यजंमानादपहन्ति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति।
पुमान्॑ वै सोमः। स्त्री सुरा॑ तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय।
आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जाया॑ सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिलो॑के स्त्रिय॒॑
सम्भवति। वाजुपेयाभिजितुङ् ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमग्रहा॑ गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्ष॑ सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चादक्ष॒॑
सुराग्रहान्। पापुवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजंमानः। यथ्सोमः। अन्न॒॑ सुरा॑। सोमग्रहाऽश्च
सुराग्रहाऽश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ॑ सं मा॑ भद्रेण पृक्षेत्याह। अन्नं॑ वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवैन॒॑ स॒सृजति।
अन्नस्य॑ वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॑। पाप्वेव खलु॑ वै शमलम्। पाप्मना॑ वा एनमेतच्छमलेन॒॑
व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च व्यतिषजति। विपृचः॑ स्थ॑ वि मा॑ पाप्मना॑
पृक्षेत्याह। पाप्मनैवैन॒॑ शमलेन॒॑ व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी॑ पूतो॑ मेध्यो॑ दक्षिण्यः। प्राङ्ग्रह्वति सोमग्रहैः। अमुमेव॑ तैर्लोक-
मभिजंयति। प्रत्यङ्गम्भुराग्रहैः। इममेव॑ तैर्लोकमभिजंयति। प्रतिष्ठन्ति॑ सोमग्रहैः। यावदेव
सत्यम्। तेन॑ सूयते। वाजुसृज्य॑ सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विश॒॑ स॒सृजति।
हिरण्यपात्रं॑ मध्यो॑ पूर्णं ददाति। मधुव्योऽसारीति॑। एकुधा॑ ब्रह्मण॑ उप॑ हरति। एकुधैव
यजंमान॑ आयुस्तेजौ॑ दधाति॥२१॥

आत्माऽवं रुन्धे सोऽमः शमलु यथुरुग्न्यस्यैन् व्यतिपञ्जति व्यावर्तयति सृजति चुत्वारिं च॥७॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्ठेमो नोकथ्यः। न पोडुशी नातिरुत्रः। अथ कस्माद्वाजुपेये
सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पुशुमालंभते। अग्निष्ठेमेव
तेनावं रुन्धे। ऐन्द्रग्रेनोकथ्यम्। ऐन्द्रेण पोडुशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरुत्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्यशुभिरेवावं रुन्धे। आत्मानंमेव
स्पृणोत्यग्निष्ठेमेन। प्राणापानावुकथ्यैन। वीर्यं पोडुशिनः स्तोत्रेण। वाचंमतिरुत्रेण। प्रुजां
बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमुभिजंयत्यग्निष्ठेमेन। अन्तरिक्षमुकथ्यैन॥२३॥

सुवर्गं लोकं पोडुशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं रोहति
बृहतः स्तोत्रेण। तेजं एवाऽत्मन्यत्त आग्नेयेन पशुना॑। ओजो बलमैन्द्राग्रेन। इन्द्रियमैन्द्रेण।
वाचं सारस्वत्या। उभावेव दैवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजंयति मारुत्या वृशया॑। सुसदंश
प्राजापुत्यान्यशूनालंभते। सुसदुशः प्रुजापतिः॥२४॥

प्रजापतेरास्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रुजापतिः समृद्धौ।
तान्यर्यग्निकृतानुशृजति। मरुतो यज्ञमजिधाऽसन्नजापते। तेष्यं एतां मारुतीं
वशामालंभत। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्संज्ञपयेत्। मरुतं एव
शोमायित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वृपा जुहोति। एकदेवत्यां हि। एतो। अथो
एकधैव यज्ञमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सुसदंशशरावेषैतरहि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा
ह्यैते। अथो पशुनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया॑ प्रचरति। वाग्वै सरस्वती।
तस्मात्प्राणानां वारुत्तमा। अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रुजापतिरुहि वाक्।
अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वा॑ वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरुत्रमन्तरिक्षमुकथ्यैन प्रुजापतिः शमिथित्वोत्तमया॑ प्रचरति पदं च॥५॥ [४]

सुवित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजुपेयस्य पूर्वं
यदपरमिति। सुवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सर्वेनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव
तथसेतुं यज्ञमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ। वाचस्पतिर्वाचमृद्य स्वदाति न
इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्तम् इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसुवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधिं तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिञ्चितो। अपस्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्पल्पूलयति। अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनुन्ववप्लवते। यदुप्सु पल्पूलयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बुहु वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदुप्सु पल्पूलयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्ने अश्वमयुञ्जन्। ताभिरैवैनान् युनक्ति। सुवस्योङ्गित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्यै॥२९॥

अपान्नपादाशुहेमन्त्रिति सम्मार्द्धिः। मेध्यानेवैनान्करोति। अथो स्तौत्येवैनानाजिः सरिष्युतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्गौ न्युङ्कावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनांत्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेदः॥३०॥

स्वदुयुति पुल्पूलयति व्यावृत्या अनांत्यै द्वे चं॥४॥

[५]

देवस्याह संवितुः प्रसुवे बृहस्पतिना वाजुजिता वाजं जेषुमित्याह। सुवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुञ्जयति। देवस्याह संवितुः प्रसुवे बृहस्पतिना वाजुजिता वर्णिष्ठं नाकं रुहेयमित्याह। सुवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्णिष्ठं नाकं रोहति। चात्वाले रथचक्रं निमित्तं रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। सुक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्यति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनां सामं गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। वाचो वर्ष देवेभ्योऽपाक्रामत। तद्वन्स्पतीन्नाविशत्। सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्मादुन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्समाग्रन्ति। परमा वा एषा वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमंव रुन्धे। अथो वाच एव वर्ष यजमानोऽव रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष वा एतरहीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुञ्जयति। सुसदंश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सुसदंशं स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सुसदंशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। अर्वाऽसि ससिरसि वाज्यसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुः ससिः। आदित्यो वाजी। एताभिरैवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्ठिवाहिनं युनक्ति।

प्रिष्ठिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति॥३४॥

वाजिनो वाजं धावत् काष्ठा॑ गच्छुतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः काष्ठा॑ सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राश्वौ धावन्ति। प्राडिङ्व हि सुवर्गो लोकः। चृतसृभिरनु॒ मन्त्रयते। चृत्वारि॑ छन्दाऽसि। छन्दोभिरैवैनाऽसुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतैऽस्मालोकाच्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उद॑ च आवर्तन्ते। अुस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जंगम्यादित्याह। अन्त्रं वै वाजः। अन्त्रमेवावं रुन्धे। युथालोकं वा एत उञ्जयन्ति। य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं॑ कृष्णलं वाजसृष्ट्यः प्रयच्छति। यमेव ते वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तं परिक्रीयावं रुन्धे। एकुधा ब्रुह्णण् उपहरति। एकुधैव यजंमाने वीर्यं दधाति। देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदंजयत्। स नीवारात्रिरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्। नैवारश्चरुभवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परममन्त्रम्। यन्नीवाराः। परमेषैवास्मा॑ अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवं रुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। बारहस्पत्यो वा एष देवतया॥३८॥

यो वाजुपेयेन् यजते। बारहस्पत्य एष चुरुः। अश्वाऽश्वरिष्युतः सुसुषश्वावं ग्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तमेवावं रुन्धे। अर्जीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुश्वति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभयं उञ्जयन्ति। तमेवावं रुन्धे॥३९॥

अभिजंयति वा एष वार्णीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽस्तौ चां॥ [६]

तार्प्य यजंमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञैवैनैवैनऽ समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पुवित्रं वै दर्भः। पुनात्यैवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुस्तते। यो वाजुपेयेन् यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्भर्मयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावंरुच्यै। जाय एहि सुवो रोहुवेत्याह। पत्रिया एवैष यज्ञस्याऽन्वारम्भोऽनवच्छित्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै।

तूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गौधूमं चूषालम्। न वा एते ब्रीहयो न यवाः। यद्गौधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवास्मै लोकमन्त्रवन्तं करोति। वासौभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैन देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तथेतु यजमानः कुरुतो। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरमेव प्रीणाति। अथो संवथ्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्ग लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्ग लोकमेति। सुवर्देवाऽ अंगमेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृतां अभूमेत्याह। अमृताभिः हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्रजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। आसपुटैर्घन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्यैनवैन समर्धयन्ति। ऊर्षैर्घन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवैनमन्नाद्यैन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यश्च घन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमध्यतें। शीरुषतो ग्रन्ति। शीरुषतो ह्यन्नमध्यतें। दिग्भ्यो ग्रन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मुद्धघः। यो यूपऽ रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। श्रुतमानं भवति। श्रुतायुः पुरुषः श्रुतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्ये वा एतद्रूपम्। यदुजा। त्रिः संवथ्सरस्यान्यान्पशून्यरि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यवं रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

प्रथमयति गोधूमां जहोति स्वं नैति प्रत्यश्च ग्रन्ति लोके नवं च॥४८॥ [७]

सप्तमान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवावरुन्ध्ये। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभयोषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ। यद्वाजपेययुज्यनवरुद्धस्याशनीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्धौ। औदुम्बरेण सुवेण जुहोति। ऊर्जा अन्नमुद्मरः। ऊर्जा एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवस्य त्वा सवितुः।

प्रसंव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिश्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिश्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्ये॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चमभिषिश्चति। पुरस्ताद्वि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीरषतोऽभिषिश्चति। शीरषतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखोदन्वक्षावयति। मुखुत एवास्मा अन्नाद्य दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह। एष वा अग्ने: सुवः। तेनैवैनमभिषिश्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतैस्त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिश्चति। सोमग्रहाङ्शांवदानीयानि चर्त्विग्म्य उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाङ्शांवदानीयानि च वाजसृद्ध्यः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभर्योष्वाभिषिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्ध्ये। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। वाजवतीभिर्माध्यं दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरु रुद्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पुशवः शिष्ठिः। यज्ञ एव पुशुषु प्रतितिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनङ्ग्नि श्रिये गंमयति॥५२॥

अञ्जीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्या इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह वाजसृतः शिपिर्वीर्णि च॥५॥

[८]

नृषुदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृद्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्नवति। भुवनमग्निति वै तमाहः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्नवति। व्योमाग्निति वै तमाहः। व्योमेवैतेन गच्छति। पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते। तस्माद्वाजपेययज्ञी न कञ्चन प्रत्यवरोहति। अपीति हि देवतानां सूयतौ॥५४॥

नाक्सदमित्याह। यदा वै वसीयान्नवति। नाकंमग्निति वै तमाहः। नाकंमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपाऽरसमुद्धयसुमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मि॒॒ सुमाभृतमित्याह सशुक्रत्वायाः॥५५॥

गुच्छति सूयते नवं च॥३॥

[९]

इन्द्रो वृत्रं हृत्वा। असुरान्परभाव्यां। सौऽमावास्यां^१ प्रत्यागच्छत्। ते पितरं पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् युज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमैभ्यो न पुनरददुः। तैऽब्रुवन्वरं वृणामहै। अथं वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियात् इति॥५६॥

तमैभ्यः पुनरददुः। तस्मांपितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यज्ञमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम् इत्याह। पितुरेवाधिं सोमपीथमवं रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाणं आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमवं रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यशजुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्न। तस्मात्ते द्वेष्टै जाये अभ्यक्षता। य एवं वेदां। अभि द्वितीयां जायामशजुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम् इत्याह। य एव पितृनामुग्निः। तं प्रीणाति। तिस्त्र आहृतीर्जुहोति। त्रिनिदधाति। पटथसं पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा क्रृतवः। क्रृतूनेव प्रीणाति। तूर्णो मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि पृष्ठ क्रृतुर्नवा। देवान् वै पितृनीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्त्र आहृतीर्जुहोति। त्रिनिदधाति। पटथसं पद्यन्ते। षड्वा क्रृतवः॥५९॥

क्रृतवः खलु वै देवाः पितरः। क्रृतूनेव देवान्पितृनीणाति। तान्नीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बुरुहिर्भवति। सकृदिवं हि पितरः। त्रिनिदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङ्मार्वतते॥६०॥

हीका हि पितरः। ओष्णो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) त्र प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्वीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुक्त्यात्। यत्र प्राश्वीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्येत। अवग्रेयमेव। तत्रेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव निरवदयते। उत्तरं आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां ह्यैतरहि नेदौयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवै। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिलोके स्थ॥६३॥

युष्माङ्स्तेऽनु। यैऽस्मिलोके। मां तेऽनु। य एतस्मिलोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त। यैऽस्मिलोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासुमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्मितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्रजापत्ययुर्चा पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सुह पुनरैति। न प्रमायुक्तो भवति। पितृलोके वा एतद्यज्ञानश्चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैन तत् उत्तेतुमरहुतीत्याहः। यत्प्रजापत्ययुर्चा पुनरैति। प्रजापतिरेवैन तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छ्रुति यज्ञमानः॥६५॥

इत्यश्चुते पद्यन्ते पद्यन्ते पद्या क्रुतवौ वर्तिऽहविः स्यात्रेदीयः स्थ यज्ञो यज्ञमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥१०॥ [१०]

देवामुग्रा अश्रीयोमस्योर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यद्यत्येग्रहैर्ब्रह्मवृदिनो नश्रिष्टेऽमो न सांवित्रं देवस्याहं तार्यं सुतान्नहोमात्रपदं त्वन्द्रो

कुत्र र हृत्वा दर्श॥१०॥

देवामुग्रा वाज्यैवैन तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्धा इन्द्रियमेवास्मिन् हीका हि पितरः पश्चयष्ठिः॥६५॥

देवामुग्रा यज्ञमानः॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

उभये वा एुते प्रजापतेरध्यसूज्यन्त। देवाश्वासुराश्व। तात्र व्यंजानात। इमैऽन्य इमैऽन्य
इति। स देवान् शूनंकरोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्यवित्रैणापुनात्। तान्यरस्तात्पवित्रस्य
व्यगृह्णात्। ते ग्रहां अभवन्। तद्वाहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एुता यज्ञमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्व्याहः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुषं एुते
ग्रहां गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपांशुः। सोमैन देवाः स्तंपर्याणीति खलु वै
सोमैन यजते। यदुपांशुं जुहोति। सोमैनैव तद्वाः स्तंपर्यति। यद्व्याहां जुहोति॥२॥

देवा एव तद्वान्वच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यज्ञमानः सुवर्गं
लोकमेति। किं व्वैतदग्रं आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्रं आसीत्।
मृमयाणि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि
पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्वारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यज्ञमानो
गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि
मृमयाणि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनौ वदन्ति। काश्चतसः स्थालीर्वायुव्याः
सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निंमदुहन॥४॥

तस्यां एुते स्तनां आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुर्घदः
पशूनदुहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुर्घद एव तयां पशून् यज्ञमान इमां दुहे। तामिन्द्रं
उक्थस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यज्ञमान इमां दुहे।
तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यज्ञमान इमां दुहे। तां मनुष्यां ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुहन्। यद्वृवस्थाली
भवति। आयुरेव तया यज्ञमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति। वायुव्येन जुहोति। तस्मादन्येन
पात्रेण पशूनदुहन्ति। अन्येन प्रतिगृहन्ति। अथो व्यावृतमेव तद्यज्ञमानो गच्छति॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहां जुहोत्यकुर्वतादहत्राग्रयणस्थाली भवति नवं च॥६॥

युवं सुरामंश्विना नमुचावासुरे सचां। विपिपाना शुभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्

पूत्रमिव पितरांवृश्मिनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा दुःसनाभिः। यथसुराम् व्यपिबः शर्चाभिः। सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहाव्यग्ने हुविरास्येते। सुचीवं घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजुसनिः रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धैहि यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वासं क्रष्टभासं उक्षणः। वशा मेषा अंवसृष्टासु आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसौ। हृदा मृतिं जनय चारुमग्रयै। नाना हि वां देवहितः सदौ मितम्। मा सः सुक्षाथां परमे व्योमन्। सुरात्वमसि शुष्मिणी सोमं एषः। मा मा हि सौः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टः रसिनः सुतस्यां। यदिन्द्रो अपिबच्छर्चाभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमः राजानमिह भक्षयामि। द्वे सुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यांमिदं विश्वं भुवनं समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रछन्दाः पाशः। तं तं एतेनावं यजेऽ॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनावं यजेऽ। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं तं एतेनावं यजेऽ। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्तो। यो राजा सत्राज्यो वा सोमेन यजत्ते। देवसुवामेतानि हवीषिभि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां सुवाः। त एवास्मै सवान्नयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्यायै। देवसूराजां भवति॥१०॥

सोमं आप्तिश्च यजे राज्ययेकं च॥१॥

[२]

उदस्थादेव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्जपतावधात्। इन्द्राय कृष्णती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निर्षीदति। यस्याग्निहोत्री निर्षीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थादेव्यदितिरितिः। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्जपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृष्णती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्तिं वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निर्षीदति। यस्याग्निहोत्र्यपसृष्टा निर्षीदति। तां दुग्धा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्न नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुश्चति॥१२॥

दुग्धा ददाति। न ह्यद्विष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानुः स्कन्दति। यदद्वयं दुग्धं पृथिवीमसक्तं। यदोषधीरप्यसंद्वदापः। पयोः गृहेषु पयोः अग्नियासु। पयो वृश्मेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पयं एवाऽत्मन्मृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्विरेवैनंदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं सः सृजति। उभे वै ते तर्हाच्छ्रृतः। आच्छ्रृति खलु वा एतद्ग्निहोत्रम्। यद्दुह्यमानुङ् स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सः सृजते। तदेव यादक्षिदक्षं होतव्यम्। अथान्यां दुग्धा पुनरहोतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धुतस्य स्कन्दते। यत्तोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्न्यात्। यत्र स्कन्दते। तन्निषद्य पुनर्गृहीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तते एवैनत्पुनर्गृहाति। तदेव यादक्षिदक्षं होतव्यम्। अथान्यां दुग्धा पुनरहोतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रैऽधिश्विते श्वाङ्न्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्वामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपुशुर्यजमानः स्यात्। यदपौऽन्वतिषिष्ठेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गारहंपत्याद्वस्मादायां इदं विष्णुर्विर्चक्रम् इति वैष्णव्यर्चाऽहवनीयोदद्युःसयन्नुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव यज्ञः सं तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदितीर्मुशति मृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥६॥ [३]

नि वा एतस्याऽहवनीयो गारहंपत्यं कामयते। निगारहंपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतुः सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्वरेत्। अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यद्विरण्यं पुरस्ताद्वरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति। यदग्निं पूर्वुः हरत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयैनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्गेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवै देवताभिरुद्धरति। अग्निहोत्रमुपुसाद्यातमितोरासीत। ब्रतमेव हृतमनु मियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतुः सूर्योऽभि निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतुः सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्कीर्णीते। नि वा एतस्याऽहवनीयो गारहंपत्यं कामयते। नि गारहंपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतुः सूर्योऽस्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्वरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धर्ति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनुं धाम्ना समर्धयति। यदुग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागुधेयैवैनुं प्रणयति। ब्राह्मण आरघेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥ २०॥

सर्वाभिरेवैन् देवताभिरुद्धरति। परांचो वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभ्युदेति। उपाः केतुनां जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तमः स्वाहेति प्रत्यङ्गिष्यद्याज्येन जुहयात्। प्रतीर्चीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। ब्रतमेव हृतमनुं प्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥ २१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्यं जुहोति। अन्तैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्कोणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गारहंपत्य उद्वायेत्॥ २२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गारहंपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्न्यात्। भ्रातुव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमुग्निमुपासीत्। रुद्रोऽस्य पृशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गारहंपत्यं मन्थेत्॥ २३॥

इतः प्रथमं जंजे अग्निः। स्वाद्योनेरधिं जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हृव्यं वेहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनुः स्वाद्योनः प्रजानयति। गारहंपत्यं मन्थति। गारहंपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पृशव उपं तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पृशवोऽपं क्रामन्ति। इषे रुद्यै रमस्व॥ २४॥

सहस्रे द्युम्नायां ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पृशवो वै रुद्यः। पृशवोन्नेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह। क्रृख्सामे वै सारस्वतावुथसौ। क्रृख्सामाभ्यामेवैनुः समिन्धे। सुम्राडसि विराङ्गुसीत्याह। रथन्तरं वै सुम्राट्। बृहद्विराट्॥ २५॥

ताभ्यामेवैनुः समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिन्नति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गारहंपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि तैः। सूर्यस्य रश्मीनन्वातुताने। तत्र रयिष्ठामनु सं भैरैतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजंवत्येति॥ २६॥

पूर्वैषावास्य यज्ञेन यज्ञमनु सं तनोति। त्वमग्ने सप्रथा असीत्याह। अग्निः सर्वदेवताः। देवताभिरेव यज्ञः सं तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमूष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतुः स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैन यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनङ्गान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्धौ॥२७॥

हरत्यागिहोत्रं निप्रोचते हरेदेवतां गच्छत्युद्धायैन्मन्त्रेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै पूर्वं त्रीणि निप्रोचते द्वैर्ण यद्विराग्यमप्निहोत्रं पुनरुर्णणे वारुणं नि वा एतस्याग्युतिं चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषः पुर्वमित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गारहपत्ये यद्वै मन्त्रेद्वरेत्॥)॥११॥ [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनः सवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मुरुतामिति धयंद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यर्धोत्तम्। सन्धीव खलु वा एतत्। यथसवनस्यातिरिच्यते। यद्ययंद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः शान्त्यै। गायुत्रः सामं भवति पश्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सवनान्नयन्ति॥२८॥

मुरुत्वंतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनाऽथसवनान्नयन्ति। होतुश्चमुसमनून्त्रयन्ते। होताऽनुशः सति। मध्यत एव यज्ञः समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतः सामं भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यथसवनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाः असि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतः सामं भवति। तेनैव माध्यं दिनाऽथसवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्चमुसमनून्त्रयन्ते। होताऽनुशः सति॥३०॥

मध्यत एव यज्ञः समादधाति। यस्य तृतीयसवने सोमोऽतिरिच्यते। उक्थं कुर्वति। यस्योक्थेऽतिरिच्यते। अतिरात्रं कुर्वति। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्यते। तत्त्वै दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पश्चव आसाह्ययन्ति। बृहथ्सामं भवति। बृहद्वा इमालोकान्दाधारा। बारहताः पश्चवः। बृहतैवास्मै पशुन्दाधारा। शिपिविष्टवंतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पृष्ठम्। पुष्ट्यैवैनः समर्धयन्ति। होतुश्चमुसमनून्त्रयन्ते। होताऽनुशः सति। मध्यत एव यज्ञः समादधाति॥३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शःसति दाघाशौ चं॥ [५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि सःसुनुतः। यौ द्वौ सःसुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते

सँ सुन्वतो निर्बंधस्ति। पूर्वोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति। एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहता। अभ्यामेवैनमन्तरैति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्तादेव्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्यै। अभिजिद्ववति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्ववति। विश्वस्य जित्यै। यस्य भूयाऽसो यज्ञकृतवृ इत्याहुः। स देवता वृक्ष इति। यद्यग्निष्ठेऽमः सोमः परस्ताथ्यात्॥३४॥

उक्थ्य कुर्वीता। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीता। यज्ञकृतुभिरेवास्य देवता वृक्षे। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स सँ सुन्वतोरभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह। छन्दाऽसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दाऽस्युभिभवति। इष्टर्गो वा कृत्विजामध्यर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्षः क्षीयते। प्राणापानो मृत्योर्मा पातुमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानो मा मा हासिष्टुमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानो जंहितः। आर्ति वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदंवर्जेयुः। कृत्कृतामिवैषां लोकः स्यात्। आहरं दुहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधायत्। सर्पुराज्ञियो कृग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञीः। अस्या एवैनं परिददति। व्यूद्धं तदित्याहुः। यथस्तुतमननुशस्तुमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मौर्जलीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सुर्पुराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्युवैनम्। अथो न्यैवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एत्युवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसं पद्यन्ते। पञ्च ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्न आयुर्षिपि पवसु इति प्रतिपदं कुर्वारन्। रथन्तरसामैषाऽसोमः स्यात्। आयुरेवाऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्ये पृथिव्याश्च स्यादव्युर्द्वयालोकयोः परिददति कुर्वन्तुमीणि च॥३७॥ [६]

असुर्य वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पश्वो वीर्यमप क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालमेता। त्वष्ट्र वै रूपाणामीशो। य एव रूपाणामीशो। सौऽस्मिन्यश्चन्

वीर्यं यच्छति। नास्मा॑त्पुश्वो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्ति॑ वा एुते नियन्ति। येषां॑ दोक्षितानां॒ मुग्निरुद्धायैति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्भायैत्। यत्तं मन्थैत्। विच्छिन्न्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्भायैत्। आग्नीद्वादुद्भरेत्। यदाग्नीद्व उद्भायैत्। गारह॑पत्यादुद्भरेत्। यद्वारह॑पत्य उद्भायैत्। अतं एुव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलंयते। यत्र खलु॒ वै निली॑नमुत्तुमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्वारो॒ उद्भायैत्। तस्यारणीं कुर्यात्। कुमुकमणि॑ कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तुनूः। यत्कुमुकः। प्रिययै॒ वै न तुनुवा॒ समर्धयति। गारह॑पत्यं मन्थति॥४१॥

गारह॑पत्यो वा अग्नेर्योनिः। स्वादेवैनं योनैर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोमं उपुदस्यैत्। सुवर्ण॒॑ हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजी॑षेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्। सोमं॒ मेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तुनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्मुवर्ण॒॑ हिरण्यमभवत्। यथ्मुवर्ण॒॑ हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययै॒ वै न तुनुवा॒ समर्धयन्ति। यस्याक्रीत॒॑ सोमं॒ मपहरेयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेयुः। आदारा॒॑ श्वं फाल्युनानि॑ चाभिषुणुयात्। गायुत्री य॒ सोमुमाहरत्। तस्य योऽशुः पुराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो॑ वृत्रमहन्। तस्य वल्कः पराऽपतत्। तानि॑ फाल्युनान्यभवन्। पश्वो॑ वै फाल्युनानि॑। पृशवः॑ सोमो॑ राजा॑। यदादारा॑ श्वं फाल्युनानि॑ चाभिषुणोति। सोमं॒ मेव राजानमुभिषुणोति। शृतेनं प्रातः सवुने श्रीणीयात्। दुधा॑ मध्यं दिने॥४४॥

नीतुमिश्रेण॑ तृतीयसवुने। अग्निष्ठोऽमः॑ सोमः॑ स्याद्रथन्तुरसामा। य एवर्त्तिजौ॑ वृताः॑ स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां॑ गां दक्षिणां॑ दद्यात्तेभ्य॑ एुव। पुनः॑ सोमं॑ क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वान्यो॑ वा एुष देवतां॑ यः। सर्वै॑ भ्यः॑ पृष्ठेभ्य॑ आत्मानुमागुरते। यः॑ सुत्रायां॑ गुरते। एुतावान्खलु॑ वै पुरुषः। यावंदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेन॑ यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य॑ सोमः॑ स्यात्। सर्वान्य॑ एुव देवतां॑ यः। सर्वै॑ भ्यः॑ पृष्ठेभ्य॑ आत्मानु॑ निष्क्रीणीते॥४५॥

उद्भायैति॑ मन्थेनन्थत्यक्रामत्पुराऽपतन्मृथ्यदिन आगुरते॑ पञ्च च॥७॥

पव॑मानः सुव॑र्जनंः। पुवित्रैण विचर्षणिः। यः पोता॒ स पुनातु मा। पुनन्तु॒ मा देवज॑ना॑ः। पुनन्तु॒ मनंवो॒ धिया। पुनन्तु॒ विश्वं॒ आयवं॑। जातवेदः॑ पुवित्रैवत्। पुवित्रैण पुनाहि॑ मा। शुक्रेण॑ देव॑ दीद्यत्। अग्ने॑ क्रत्वा॑ क्रतू॑ रनु॑॥४६॥

यत्ते॑ पुवित्रैमर्चिषि॑। अग्ने॑ वितंतमन्त्तरा। ब्रह्म॑ तेन॑ पुनीमहे। उभाभ्याँ॑ देव॑ सवितः। पुवित्रैण॑ सवेन॑ च। इदं॑ ब्रह्म॑ पुनीमहे। वैश्वदेवी॑ पुनती॑ देव्यागांत्। यस्यै॑ बृहीस्तुनुवौ॑ वीतपृष्ठाः। तया॑ मदन्तः॑ सधुमाद्येषु। वयः॑ स्याम॑ पतंयो॑ रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो॑ रश्मिभिर्मा॑ पुनातु। वातः॑ प्राणेनैषिरो॑ मंयोभूः। द्यावांपृथिवी॑ पर्यंसा॑ पर्योभिः। ऋतावरी॑ यज्ञियै॑ मा पुनीताम्। बृहद्विं॑ सवितस्तृभिः। वर्षिष्टैदेव॑ मन्मभिः। अग्ने॑ दक्षै॑ पुनाहि॑ मा। येन॑ देवा॑ अपुनत। येनाऽप्यै॑ दिव्यं॑ कशः। तेन॑ दिव्येन॑ ब्रह्मणा॥४८॥

इदं॑ ब्रह्म॑ पुनीमहे। यः पावमानीरुद्ध्येति॑। ऋषिभिः॑ सम्भृतृ॑ रसम्॑। सर्वृ॑ सूतम॑शजाति॑। स्वदितं॑ मातुरिश्वना। पावमानीर्यो॑ अ॒र्थ्येति॑। ऋषिभिः॑ सम्भृतृ॑ रसम्॑। तस्मै॑ सरस्वती॑ दुहे। क्षीरः॑ सुर्पिर्मधूदकम्। पावमानी॑ः स्वस्त्ययनी॑ः॥४९॥

सुदुघा॑ हि॑ पर्यस्ती॑। ऋषिभिः॑ सम्भृतृ॑ रसः। ब्राह्मणेष्वमृतृ॑ हितम्। पावमानीर्दिशन्तु॑ नः। इमं॑ लोकमथौ॑ अमुम्। कामान्समर्धयन्तु॑ नः। देवीर्देवै॑ सुमाभृताः। पावमानी॑ः स्वस्त्ययनी॑ः। सुदुघा॑ हि॑ घृतश्वतः। ऋषिभिः॑ सम्भृतृ॑ रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतृ॑ हितम्। येन॑ देवा॑ः पुवित्रैण। आ॒त्मान॑ पुनते॑ सदा॑। तेन॑ सुहस्रधारेण। पावमान्यः॑ पुनन्तु॑ मा। प्राजापृत्यं॑ पुवित्रम्॑। शतोद्याम॒॑ हिरण्मयम्॑। तेन॑ ब्रह्मविदो॑ वयम्। पूतं॑ ब्रह्म॑ पुनीमहे। इन्द्रः॑ सुनीती॑ सुह॑ मा॑ पुनातु। सोमः॑ स्वस्त्या॑ वरुणः॑ सुमीच्या॑। युमो॑ राजा॑ प्रमृणाभिः॑ पुनातु॑ मा। जातवेदा॑ मोर्जयन्त्या॑ पुनातु॥५१॥

अनु॑ रयीणां ब्रह्मणा॑ स्वस्त्ययनी॑ः सुदुघा॑ हि॑ घृतश्वतु॑ ऋषिभिः॑ सम्भृतृ॑ रसः॑ पुनातु॑ त्रीणि॑ च॥५१॥ [८]

प्रजा॑ वै॑ सुव्रमासत्॑ तपस्तप्त्यमाना॑ अजुहृती॑ः। देवा॑ अपश्यश्वमृसं॑ घृतस्य॑ पूर्णः॑ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमं॑जुहवुः। तेनार्धमास॑ ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे॑ देवा॑ इंज्यन्ते॑। पितरो॑पश्यश्वमृसं॑ घृतस्य॑ पूर्णः॑ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमं॑जुहवुः। तेन॑ मास्युर्जमवारुन्धत। तस्माम्मासि॑ पितृभ्यः॑ क्रियते। मनुष्या॑ अपश्यश्वमृसं॑ घृतस्य॑ पूर्णः॑ स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमं॑जुहवुः। तेन॑ द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरहो॑ मनुष्यै॑ उपहियते।

प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णङ् स्वधाम्। तमुपोद्दिष्टन्तमंजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धता। तस्मान्तिरहः पशवः प्रेरते। प्रातः सङ्क्षेपे सायम्। असुरा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णङ् स्वधाम्॥५३॥

तमुपोद्दिष्टन्तमंजुहवुः। तेन संवर्धसर ऊर्जमवारुन्धता। ते देवा अमन्यन्ता। अमी वा हृदमंभूवन्। यद्वयङ् स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरंवपन्। तेरेवैषां तामूर्जमवृञ्जता। ततो देवा अभवना। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजंते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यत्पितृभ्यः कुरोति। यामेव पितरं ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यदावसुथेऽन्नङ् हरन्ति। यामेव मनुष्यां ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजंते। यामेवासुरां ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। भवत्यात्मना०। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एष विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रधासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिल्लोके। एष ह त्वावैतथ्सर्वं भवति। य एवं विद्वाङ्श्वातुर्मास्यैर्यजंते॥५६॥ मनुष्यां अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णङ् स्वधामसुरा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णङ् स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठत्वार्हं च॥५॥ [९]

अग्निर्वाव संवर्धसुरः। आदित्यः परिवर्थसुरः। चन्द्रमा इदावर्थसुरः। वायुरनुवर्थसुरः। यद्वैश्वदेवेन यजंते। अग्निमेव तथस्वर्थसरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजंमानः। संवर्धसरीणाङ् स्वस्तिमा शास्त् इत्याशासीत। यद्वरुणप्रधासैर्यजंते। आदित्यमेव तत्परिवर्थसुरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रधासैर्यजंमानः। परिवर्थसरीणाङ् स्वस्तिमा शास्त् इत्याशासीत। यथसाकमेधैर्यजंते। चन्द्रमसमेव तदिदावर्थसरमाप्नोति। तस्माथ्साकमेधैर्यजंमानः। इदावर्थसरीणाङ् स्वस्तिमा शास्त् इत्याशासीत। यत्पितृज्ञेन यजंते। देवानेव तदन्ववस्थिति। अथ वा अस्य वायुश्चानुवर्थसुरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजंते॥५८॥

वायुमेव तदनुवर्थसुरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजंमानः। अनुवर्थसरीणाङ् स्वस्तिमा शास्त् इत्याशासीत। संवर्थसुरं वा एष ईफ्सुतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजंतु इति। एष ह त्वै संवर्थसुरमाप्नोति। य एवं विद्वाङ्श्वातुर्मास्यैर्यजंते। विश्वे देवाः समयजन्ता।

तैऽग्निमेवायंजन्ता। त एतं लोकमंजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथं संवध्सुरस्यं गृहपतिमाप्नोति। यदा संवध्सुरस्यं गृहपतिमाप्नोति। अथं सहस्रयाजिनंमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनंमाप्नोति॥६०॥

अथं गृहमेधिनंमाप्नोति। यदा गृहमेधिनंमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथं गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रां। एतद्वा एतेषांमवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयाऽसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः सुमयेजन्ता। तद्वैश्वदेवस्यं वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रधासैरयजता। स एतं लोकमंजयत। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रधासैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रधासैरयजता। तद्वरुणप्रधासानां वरुणप्रधासत्वम्। अथं सोमो राजा छन्दाऽसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमंजयत। यस्मिंश्चन्द्रमां विभाति। यथसाकमेधैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमां विभाति। चन्द्रमंस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष हृत्वै साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्साकमेधैर्यजते। यथसोमश्च राजा छन्दाऽसि च सुमैर्यन्ता॥६३॥

तथसाकमेधानाऽ साकमेधत्वम्। अर्थतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्ता। त एतं लोकमंजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः। क्रृतूनामेव सायुज्यमुपैति। यद्वृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्ता। तत्पितृयज्ञस्यं पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौपंधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथैमहीति। ततो वै ता अंप्रथन्त। य एवं विद्वाऽस्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजयां पुशुभिः। अर्थं वायुः परमेष्ठिनः शुनासीरीयेणायजत। स एतं लोकमंजयत। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चांतुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष क्रृतूनप्येति। यदि वृसन्तां प्रमीयते। वृसन्तो भंवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वृषासु वृषाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। क्रृतुर्भूत्वा

चतुर्थः प्रश्नः

संवथ्सरमप्येति। संवथ्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिविवैषः॥६६॥

पुरिवथ्सरमाप्नोति शुनासीरियेण् यज्ञते ऽजयस्याजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्वः सोकमेधरेयजत सूर्यधन्त षिवयज्ञत्वं जंयति यस्मिन्नायुग्हैसुन्तस्तीणि
च॥१०॥ [१०]

उभयै युवः सुराममदस्थान्ति वै यस्यं प्रातः सवन् एककोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै सुत्रमांसताश्रिवाच संवथ्सरो दशः॥१०॥
उभये वा उदैस्याभ्यर्थिमर्युतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वयं गृहस्मिन् पदश्येष्ठः॥६६॥
उभये वा वैषः॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं पुरस्ताऽङ्गोतिरवस्तांत्। प्रजापते रोहिणी। आपः पुरस्तादोषधयोऽवस्तांत्। सोमस्येन्वका वित्तनानि। पुरस्ताऽद्वयन्तोऽवस्तांत्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः पुरस्ताऽद्विक्षारोऽवस्तांत्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः पुरस्तादाद्र्ममवस्तांत्॥१॥

बृहस्पतैस्तिथ्यः। ज्युहंतः पुरस्ताद्यजमाना अवस्तांत्। सर्पाणामाश्रेष्ठाः। अभ्यागच्छन्तः पुरस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तांत्। पितृणां मृघाः। रुदन्तः पुरस्तादपभ्रूशोऽवस्तांत्। अर्यम्णः पूर्वे फल्युनी। जाया पुरस्तादृष्टभौऽवस्तांत्। भगुस्योत्तरे। ब्रह्मतः पुरस्ताद्वहमाना अवस्तांत्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः पुरस्ताऽथसुनिरवस्तांत्। इन्द्रस्य चित्रा। क्रतुं पुरस्ताऽथसत्यमवस्तांत्। वायोर्निष्ठा व्रततिः। पुरस्तादसिद्धिरवस्तांत्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि पुरस्तांकृषमाणा अवस्तांत्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यागोहत्यपुरस्तादभ्यारूढमवस्तांत्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्पुरस्तात्प्रतिशृणदवस्तांत्। निरक्षत्यै मूलवरहंणी। प्रतिभञ्जन्तः पुरस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तांत्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः पुरस्ताथसमितिरवस्तांत्। विशेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्पुरस्तादभिजितमवस्तांत्। विष्णाः श्रेणा पृच्छमानाः। पुरस्तात्पन्थां अवस्तांत्॥४॥

वसूनाङ् श्रविष्ठाः। भूतं पुरस्ताद्वृतिरवस्तांत्। इन्द्रस्य शतभिषक। विश्वव्यचाः पुरस्ताऽद्विश्वक्षितिरवस्तांत्। अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं पुरस्ताऽद्वेश्वावस्वमवस्तांत्। अहर्बुधियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः पुरस्तादभिषुणन्तोऽवस्तांत्। पूष्णो रेवतीः। गावः पुरस्ताद्विथ्मा अवस्तांत्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः पुरस्ताथसेनाऽवस्तांत्। यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः पुरस्तादपवहन्तोऽवस्तांत्। पूर्णा पञ्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आद्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्थां अवस्ताद्विथ्मा अवस्तात्पन्थं च॥५॥ [१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वृद्धिर्वीतोपव्युपम्। यदा वै सूर्यं उदेति। अथ नक्षत्रं नैति। यावत्त्रितत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते। एव ए हृ वै यज्ञेषु च शतद्युग्मं च माथस्यो निरवसायुयां चकार॥६॥

यो वै नंक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेन लोकयौर्विदुः। हस्तं एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ठा हृदयम्। ऊरु विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नंक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेन लोकयौर्विदुः॥७॥

अस्मि॒श्चामुष्मि॒श्च। यां कामयैत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ठायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजित्राम् नक्षत्रम्। उपरिष्टादपाढानाम्। अवस्ताच्छ्लेषायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यद्भ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयैतानपज्ययं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपज्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशुनसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्वेत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं चार्वाचीनः सोमात्। प्रैव भवन्ति। सुलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो वा इह यजते। अमुः स लोकं नक्षत्रे। तत्त्रक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृहैव भवति। यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादश्लीलनामःश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे कुरुते। ताद्वगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणैन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराथ्यमेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तच्चेष्ट्री। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवरहणी। यन्नासंहन्त। तदष्टाढाः। यदक्षेषणत्॥१३॥

तच्छ्लेषा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्। तच्छ्रुतमिषक्। प्रोष्ठपदेषुदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजौरयुज्ञत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारेव वेदोभयोरेन लोकयौर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यक्षेषण्यमनक्षत्राणि त्रैर्णि च॥१॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसुवः प्राणः। वरुणस्य सायमासुवोऽपानः। यत्प्रतीचीन

प्रातस्तनात्। प्राचीनं सङ्क्षिप्तात्। ततो देवा अग्निष्ठोमं निरमिमत। तत्तदात्तर्वीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्क्षिप्तः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पूशवः सुमार्यन्ति। यत्प्रतीचीनं सङ्क्षिप्तात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्ष्यं निरमिमत। तत्तदात्तर्वीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्षिण्ठं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं दिनात्। प्राचीनं मपराह्नात्। ततो देवाः पौडुशिनं निरमिमत। तत्तदात्तर्वीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगव्यापराह्नः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्ने कुमार्यो भगव्यिच्छमानाश्वरन्ति। यत्प्रतीचीनं मपराह्नात्। प्राचीनं सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत। तत्तदात्तर्वीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। सुमानस्याहुः पश्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यक्षीलानि। तानि नवा। यच्च परस्तानक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादशा। ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वाश्संवथ्सुरं ब्रुतं चरति। संवथ्सरेणैवास्यं ब्रुतं गुसं भवति। सुमानस्याहुः पश्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यक्षीलानि। तानि नवा। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादशा। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वाश्संवथ्सुरं ब्रुतं चरति। संवथ्सरेणैवास्यं ब्रुतं गुसं भवति॥१८॥

सङ्क्षिप्तार्थोऽशिनं निरमिमत् तत्तदात्तर्वीर्यं निर्मार्गो वैद्वत्वति समानस्याहुः पश्च पुण्यानि नक्षत्राण्युष्टौ च॥४॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वंहन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कुतुस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन् इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाङ्गं श्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपाङ्गुसवनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षकृतुभ्यां मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन् आग्रयम्। अङ्गेभ्य उक्ष्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायो ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो नाष्टियत समव्यायत। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां निर्वपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या असंब्रूयाय॥२०॥

उपाङ्गुश्वन्तर्यामौ निरमिमीतमिमीत पद्म॥२॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते समुद्र आहितः। ऋते भूमिरियङ्गश्रिता।

अग्निस्तिग्मेनं शोचिषां। तपु आक्रान्तमुष्णिहां। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा।
ऋतेनांस्यु नि वर्तये। सृत्येन परिं वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये।
शुग्मेनांस्याभि वर्तये। तद्वतं तथसुत्यम्। तद्वतं तच्छकेयम्। तेनं शकेयं तेनं राध्यासम्॥२१॥

यदधर्मः पूर्यवर्तयत्। अन्तान्यृथिव्या दिवः। अग्निरीशानं ओजसा। वरुणो धीतिभिः
सह। इन्द्रो मरुद्धिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेनं शोचिषां। तपु आक्रान्तमुष्णिहां।
शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनांस्यु नि वर्तये। सृत्येन परिं वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये। शुग्मेनांस्याभि वर्तये। तद्वतं तथसुत्यम्। तद्वतं
तच्छकेयम्। तेनं शकेयं तेनं राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निवर्तयत्योषधीः। अग्निरीशानं ओजसा। वरुणो धीतिभिः
सह। इन्द्रो मरुद्धिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेनं शोचिषां। तपु आक्रान्तमुष्णिहां।
शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनांस्यु नि वर्तये। सृत्येन परिं वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये। शुग्मेनांस्याभि वर्तये। तद्वतं तथसुत्यम्। तद्वतं
तच्छकेयम्। तेनं शकेयं तेनं राध्यासम्॥२३॥

एकं मासमुद्दृजत्। परमेष्ठी प्रजाभ्यः। तेनाभ्यो महु आवहत्। अमृतं मर्त्याभ्यः।
प्रजामनु प्र जायसे। तदु ते मर्त्यमृतम्। येन मासां अर्घमासाः। ऋतवः परिवथसुराः। येन ते
ते प्रजापते। ईजानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य ब्रह्मणा। निवर्तयामि जीवसे। अग्निस्तिग्मेनं
शोचिषां। तपु आक्रान्तमुष्णिहां। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनांस्यु नि
वर्तये। सृत्येन परिं वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये। शुग्मेनांस्याभि वर्तये।
तद्वतं तथसुत्यम्। तद्वतं तच्छकेयम्। तेनं शकेयं तेनं राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सुहभिर्वर्तय उष्णिहां गथासु न्यवर्तयत्वृपर्वतये चत्वारिं च। (ऋतमेव पोडंशा यदधर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदशा। एकं मासं चतुर्विंशतिः) || ४ || [५]

देवा वै यद्युज्ञेऽकुर्वत। तदसुरा अकुर्वत। तेऽसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते
केशानग्रेऽवपन्त। अथै श्मश्रूणि। अथोपपृक्षौ। ततुस्तेऽवांश्च आयन्। पराऽभवन्। यस्यैवं
वपन्ति। अवांडेति॥२५॥

अथो परैव भवति। अथै देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त उपपृक्षावग्रेऽवपन्त। अथै
श्मश्रूणि। अथै केशान्। ततुस्तेऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मना।
अथौ सुवर्गं लोकमैति॥२६॥

अथैतन्मनुवृत्ते मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजयां पशुभिः। यस्येवं वर्णन्ति। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनेजायते। देवासुराः संयंता आसन्। ते संवध्सुरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासौऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीरुषं नि चार्वत्यन्तं परिं च। वरुणप्रधासैश्चतुरो मासौऽवृञ्जत् वरुणराजानः। ताञ्छीरुषं नि चार्वत्यन्तं परिं च। साकमेधैश्चतुरो मासौऽवृञ्जत् सोमराजानः। ताञ्छीरुषं नि चार्वत्यन्तं परिं च। या संवध्सुर उपजीवाऽर्सीत्। तामेषामवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वाऽश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्ता। शीरुषं नि चं वृत्यंते परिं च। यैषा संवध्सुर उपजीवा। वृक्ते तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायुसेन् नि वर्तयते। यद्वा इमामुग्रिरकृतावागते निवृत्याति। एतदेवैनाऽरुपं कृत्वा निवृत्यति। सा ततः शशो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाल्लोहितायसेन् निवृत्यते। एतदेव रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः शशो भूयान्वर्तते। प्रैव जायते। त्रेण्या शल्ल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै देवानांमृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सर्वनानि। त्रयं इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्यं एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्येत। चतुरुषु चतुरुषु मासेषु नि वर्तयेत। परोक्षमेव तदेवेभ्य आत्मनोऽवंद्यत्यनांव्रस्काय। देवानां वा एष आर्नीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि चं वृत्यंते परिं च। देवतां एवाप्येति। नास्यं रुद्रः प्रजां पशुनभि मन्यते॥३१॥

पृत्येत्युज्जातासुरा एति लोका मन्यते॥३१॥ [६]

आयुषः प्राणः सन्तनु। प्राणादपानः सन्तनु। अपानाद्यानः सन्तनु। व्यानाच्क्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रः सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचः सन्तनु। वाच आत्मानः सन्तनु। आत्मनः पृथिवीः सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षः सन्तनु। अन्तरिक्षाद्विः सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षः सन्तनु द्वे चां॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थिभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कुतः। जघानं नवतीर्नवं। इच्छनश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्चित्म्। तद्विदच्छर्युणावति। अत्राहु गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था

चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिदाधिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमेकभिरकिंणः। इन्द्रं वाणीरनूपत। इन्द्र इष्टयोः सचाँ। सम्मिश्ल आवचो युजाँ।
इन्द्रो वृग्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घायु चक्षसे। आ सूर्यँ रोहयद्विवि। वि गोभिरद्विमैरयत्।
इन्द्र वाजेषु नो अव। सुहस्त्रप्रथनेषु च॥३४॥

उग्र उग्रभिरुतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। मुहे वृत्रायु हन्तवे। स वृषां वृषभो भुवत्।
इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बले हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रे न
सम्भृतः। सबलो अनंपच्युतः। वृक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहचास्तृतः॥३॥

[८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप् न्यंधत्। नेदैनमसुरां
बलीयाऽसोऽहनुन्निति। प्रहादो हृ वै कांयाधुवः। विरोचनुङ्ग स्वं पुत्रमप् न्यंधत्। नेदैनं देवा
अंहनुन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसुमेत्योचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति।
तं यंजक्रुतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यंजक्रुतुभिर्नान्विन्दन्। तमिष्ठिभिरन्वैच्छन्। तमिष्ठिभिरन्विन्दन्। तदिष्ठैनामिष्ठि-
त्वम्। एष्टयो हृ वै नाम। ता इष्टयु इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा
एतमाग्रावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षुर्णीयु निरंवपन्। तदंपद्मुत्यातन्वत। ताम्बलीसंयुजान्त्
उपानयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोद्द्रवन्। ते प्रायुणीयमुभि सुमारोहन्। तदंपद्मुत्यातन्वत।
ताज्जुय्यव्यन्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोद्द्रवन्। त आतिथ्यमुभि सुमारोहन्।
तदंपद्मुत्यातन्वत। तानिडान्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोद्द्रवन्। तस्मादेता एतदन्ता
इष्टयुः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एव इह देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते
देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तत्रोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपाशूपसदा
चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेष्यन्तीति। त ऊपाशूपसदमतन्वत। तिस्र एव
सामिधेनीरनूच्य।॥३९॥

सुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुहवां चकुः। उग्रं वचो
अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीङ्ग स्वाहेति। अशङ्कयापिपासे हृ वा उग्रं वचः। एनश्च

वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एते हु वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपंजग्निरे। तथो एवैतदेवविद्यजमानः। तिस्त एव सामिधेनीरनूच्या। सुवेणाधारमाधार्य॥४०॥

तिस्तः पराचीराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीङ् स्वाहेति। अशनयापिपासे हु वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपे हते। तैऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अहं एव तद्वेवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपंजग्निरे। तेनाभिनीयैव रात्रे प्राचरन्। रात्रिया एव तद्वेवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपंजग्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अहं एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपे नुदते। तेनाभिनीयैव रात्रे प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपे नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिल्लोके यजमानः। अस्थि च मासं सं च। अस्थि चैव तेन मासं सं च यजमानः सङ्स्कुरुते। ता वा एताः पश्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वद्वासं सङ्गावाऽस्थि मञ्चा। एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजतायै निर्वरुणत्वाय। ते सप्तभिश्छन्दोभिः प्रातरह्यन्। तस्माऽस्मृत चंतुरुत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतयां बहिष्पवमान उपसद्य॥॥४३॥

तेष्वच्छन्दनयङ्गुस्तिष्ठन्ते जन्म्यनूच्यं सुवेणाधारमाधार्य रात्रिया एव तद्वेवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपंजग्निरे मित्रावरुणौ नवं च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपंजग्निरे भ्रातृव्यान)॥४॥ [३]

स संमुद्रं उत्तरतः प्राज्वलद्वूप्यन्तेन। एष वाव स संमुद्रः। यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वैद्यन्तः। तदेतत्रिशुलं त्रिपूरुपम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खंनन्ति। स सुवर्णरज्जुताम्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्। तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यथसुवर्णरज्जुताम्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्य कौशिकता। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवता। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृते मात्राः। तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवता। तं पञ्चदशेनाददता। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्राः॥४५॥

त ए संसद्‌शेनाभि प्रास्तुवता। त ए संसद्‌शेनाददता। त ए संसद्‌शेनाहरन्। यावती संसद्‌शस्य मात्रा॑। तस्य संसद्‌शेन हियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमैकविशेनाभि प्रास्तुवता। तमैकविशेनाददता। तमैकविशेनाहरन्। यावत्येकविशस्य मात्रा॑। ते यत्रिवृतां स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यज्मानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा॑। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेदहंतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा॑। अग्नेरैवैनं तत्। मात्रा॑ सायुज्य॑ सलोकता॑ गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यज्मानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॑। चन्द्रमा॒ वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदशयामपक्षीयते॑। पञ्चदशयामपूर्यते॑। चन्द्रमस॑ एवैनुं तत्। मात्रा॑ सायुज्य॑ सलोकता॑ गमयन्ति। अथ यथसंसद्‌शेन स्तुवते॑। संसद्‌शेनैव तद्यज्मानमाददते। त ए संसद्‌शेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती संसद्‌शस्य मात्रा॑। प्रजापतिर्वै संसद्‌शः। प्रजापतेरैवैनुं तत्। मात्रा॑ सायुज्य॑ सलोकता॑ गमयन्ति। अथ यदेकविशेन स्तुवते॑। एकविशेनैव तद्यज्मानमाददते। तमैकविशेनैव हरन्ति। यावत्येकविशस्य मात्रा॑। असौ वा आदित्य एकविशः। आदित्यस्यैवैनुं तत्॥४९॥

मात्रा॑ सायुज्य॑ सलोकता॑ गमयन्ति। ते कुशयै॑। व्यंग्ना॑। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्। रुजुता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तथसुवर्णा॑ कुशीमनु॑ समैति। अथ यदस्तुमेति। एतामेव तद्रुजुतां कुशीमनुसंविशति। प्रह्लादो हृ॒ वै कायाध्वः। विरोचनङ्गु॑ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदर्शोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाचामेत्॥५०॥
आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा॑ स्तुवते॑ पञ्चदशेनैव तद्यज्मानमाददते संसद्‌शेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनुं तद्विशति चत्वारिं च॥५०॥————[१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहः। कृतमानि तानि ज्योती॑षि। य एतस्य स्तोमा॒ इति। त्रिवृत्पञ्चदशः संसद्‌श एकविशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योती॑षि। य एतस्य स्तोमाः। सौऽब्रवीत्। संसद्‌शेन हियमाणो॑ व्यलेशिषि। भिषज्यत् मेति। तमैश्विनौ धनाभिरभिषज्यताम्। पूषा कर्मणा॑ भारती

परिवापेण। मित्रावरुणौ पयुस्यंया। तदाहुः॥५२॥

यदश्चिभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः। मित्रावरुणयोः पयुस्याऽथं। कस्मादेतेषां हुविषामिन्द्रमेव यजुन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैरहविर्भिरभिषज्युङ्स्तस्मादिति। तं वस्वोऽष्टाकंपालेन प्रातः सवृनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदृष्टाकंपालान्नातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालाङ्स्तृतीयसवने। विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालाङ्स्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनङ्स्त सवनम्। विश्वैषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषां हुविषामिन्द्रमेव यजुन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैरहविर्भिरभिषज्युङ्स्तस्मादिति॥५४॥

एकविश्व आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्चं च॥४॥

तस्यावाचोऽवपादादबिभयः। तमेतेषु सुससु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाचं एवावपादादबिभयः। तस्मां एतानि सुस चंतुरुत्तराणि छन्दाङ्स्युपोदध्यः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामुक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कृतमा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यां तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दाङ्स्युत्परिच्यन्त। यानि च नोदभंवन्। तानि निर्विर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सङ्श्रयतेति। चतुर्भिरुक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरुक्षरैः पुङ्किंबृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभिरुक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरुक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरुक्षरैर्गयुत्री बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरुक्षरैर्जगती

बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपुच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्। सौऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दाऽस्मि रथो मे भवता। युष्माभिरहमेतमध्वानुमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिकं त्रिष्टुप्च प्रष्ठौ। अनुष्टुप्च पङ्कश्च धुयौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एत छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानुमनु समंचरत्। एत एत है छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानुमनु सञ्चरति। येनैष एतसञ्चरति। य एवं विद्वान्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥५९॥

अभ्युवन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्येवधादशाक्षराण्यपुच्छिद्यादधास्थाय षट्॥६०॥

अः कृतिका यत्पुण्यं देवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः कल्यतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिद्रौ दर्थीचो देवासुराः स प्रजापतिः स संमुद्रो ये

वै चृत्वारस्तप्यावांवे द्वादश॥६१॥

अः कृतिका देवगृहा कृतमेवर्ध्यमेव तिभः परांचार्ये वै चृत्वारे नवपश्चाशत्॥६२॥

अः कृतिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अनुमत्यै पुरोडाशमृष्टाकंपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्च शम्याया अवशीयन्ते। तत्रैरकृतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निरकृतिः। नैरकृतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निरकृतिं पूर्वी निरवदयते। एककपालो भवति। एकघैव निरकृतिं निरवदयते। यदहुत्वा गारहूपत्य इयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनुत्थाय। अध्वर्यु च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनं शमयति। नार्तिमाच्छत्यध्वर्युन् यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तस्मि निरकृत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एष वै निरकृत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निरकृतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निरकृत्या आयतनम्। स्व एवाऽयतने निरकृतिं निरवदयते। एष तै निरकृते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवैनाम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुश्चेममऽहसु इत्याह। अऽहस एवैनं मुश्चति। अङ्गष्टाभ्यां जुहोति॥३॥

अनुत एव निरकृतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा। एतद्वै निरकृत्यै रूपम्। रूपेणैव निरकृतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निरकृत्या अन्तर्हित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गारहूपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्ते गारहूपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभयोऽच्चैव प्रजास्वभिषिच्यते। दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्यऽ समृद्धौ। आग्रावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्व देवताः॥५॥

विष्णुर्ज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चावं रुन्ये। वामनो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। अग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्तिः। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वार्ताप्रमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धै। इन्द्रो वृत्रः हृत्वा। देवतांभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्थ्यता। स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्। तत्रिरवपत्। तेन वै स देवता"श्चेन्द्रियं चावारुन्ध्य। यदैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपति। देवता"श्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽवरुन्ध्ये। क्रृषभो वृही दक्षिणा॥७॥

यद्वृही। तेनौऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धै। आग्नेयमृष्टाकंपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदैग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धि पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवावरुन्ध्ये। क्रृषभो वृही दक्षिणा। यद्वृही। तेनौऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धै। यावर्तीर्वे प्रजा ओषधीनामहुतानामाशनन्। ताः पराऽभवन्। आग्न्युणं भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्रं द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नो भवत्युच्चित्यै। द्वादशमासाः संवथ्स्मरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमवरुन्ध्ये। वैश्वदेवश्चर्मवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वृथ्सो दक्षिणा समृद्धै। सौम्यः श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा अंकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि देवतया वासः समृद्धै। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवावरुन्ध्ये। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धै। एति वा एष यज्ञमुखाद्याः। योऽग्नेदेवतायाएति। अष्टावेतानि हृषीश्चिभ्य भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखाद्यां अग्नेदेवतायै नैति॥११॥ हृषीर्वदयते इकुण्डायां जहोत्यनुमतिरुवतां निर्वपति वृही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावौ दक्षिणा समृद्धै पद्म॥१२॥—[१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त। सौऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्। सौऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यचं प्रजा भुनक्ति यं च न। तावृभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरथ्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवथ्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवथ्सरो वै प्रजापतिः। संवथ्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मुरुतोऽग्नः। अस्मानपि

न प्रायुक्षतेर्ति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मारुत् स सकंपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते। यज्ञस्य कूर्यै। प्रजानामधाताय। स सकंपालो भवति। सुसगणा वै मरुतः। गुणश एवास्मै विश्वं कल्पयति। स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य शुष्म आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्युद्हरत्। तदपोषयत्। तत्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्। यदामिक्षाः। यद्युद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यज्ञमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षां भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्यं एकंकपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यां मुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्छ्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राजा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धौस्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मयोऽप्रतिष्ठयां जेष्यथेति॥१७॥

तेऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राजा॑॥ सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमंदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवीःषि निरुप्यन्ते विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्यैतरहि पूशवः॥१८॥

ऐदित्यशोचद्युद्वात्यवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्यतरहि पूशवः॥७॥

[2]

त्रिवृद्धरुहिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भं जरायुं। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बुरुहिः सन्नद्धं भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रतिं तिष्ठति। एककृधा पुनः सन्नद्धं भवति। एकं इव ह्यं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमवं रुन्धे। प्रथमजो वथ्सो दक्षिणा समृद्धै। पूषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पूषदाज्यम्। पशूनेवावरुन्धे। पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गो हि पूशवः। बुहुरूपं भवति॥२०॥

बुहुरूपा हि पूशवः समृद्धै। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा यज्ञमानः सृजते। नवं प्रयाजा इज्यन्ते।

नवांनूयुजाः। अृष्टौ हृवी॒॑षि॑। द्वावांघारौ। द्वावाज्यंभागौ॥२१॥

त्रिश्शस्तं प॒द्यन्ते। त्रिश्शदंक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे। यज्ञमानो वा एकंकपालः। तेज़ आज्यम्। यदेकंकपालं आज्यमानयति। यज्ञमानमेव तेजसा समर्धयति। यज्ञमानो वा एकंकपालः। प॒शव आज्यम्॥२२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यज्ञमानमेव प॒शुभिः समर्धयति। यदल्पंमानयेत्। अल्पां एनं प॒शवो भुञ्जन्तु उपतिष्ठेन्। यद्बुहानयेत्। बुहवं एनं प॒शवोऽभुञ्जन्तु उपतिष्ठेन्। बुहानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बुहवं एवैनं प॒शवो भुञ्जन्तु उपतिष्ठन्ते। यज्ञमानो वा एकंकपालः। यदेकंकपालस्यावद्येत्॥२३॥

यज्ञमानस्यावद्येत्। उद्वा मादेव्यज्ञमानः। प्र वा मीयेत। स॒कृदेव हौतव्यः। स॒कृदिव् हि सुवृग्ं लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति। यज्ञमानमेव सुवृग्ं लोकं गंमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यज्ञमानो वा एकंकपालः। सुवृग्ं लोक आहवुनीयः॥२४॥

यदेकंकपालमाहवुनीये जुहोति। यज्ञमानमेव सुवृग्ं लोकं गंमयति। यद्वस्तेन जुहुयात्। सुवृग्ंलोकाद्यज्ञमानमवंविद्येत्। सुचा जुहोति। सुवृग्ंस्य लोकस्य समष्टौ। यत्प्राङ्मध्येत्। देवलोकमभिजंयेत्। यद्वक्षिणा पिंतूलोकम्। यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षां॑सि यज्ञं हन्युः। यदुद्दृः। मनुष्यलोकमभिजंयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतितिष्ठन्तु द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी क्रृतवं। क्रृतून् यज्ञः। यज्ञं यज्ञमानः। यज्ञमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अृग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दां॑सि वै वाजिन इति। ताच्येव तद्यजति। क्रृखसामे वा इन्द्रस्य हरीं सोमपानौ। तयोः परिधयं आधानम्। वाजिनं भागुद्येयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्यं परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बरुहिषि विषिश्वन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बरुहिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपूर्य भक्षयन्ति। एतम्पीढीया हैते। अथौ आत्मनेव रेतो दधते। यज्ञमान उत्तमो भक्षयति। प॒शवो वै वाजिनम्। यज्ञमान एव प॒शून्मतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यमागौ प॒शव आज्यमवद्येवाहवुनीयः प्रत्यक्षस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागुद्येयमेते चत्वारि च। १०॥————[३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा अंसृजत। ता एनुमत्यमन्यन्ता। ता अंस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ता: प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिः पुनुरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुणप्रधासानपश्यत्। तां निरंवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुश्चत्। यद्वरुणप्रधासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्त आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्देहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजंमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिलोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितुङ्ग ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असमित्रे भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यःसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुपं वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशुनेवावरुन्धे। अथो यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्वाह्णान्येव पञ्च हृषीःषि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानो वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवावरुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवावरुन्धे। मारुत्यामिक्षो भवति। वारुण्यामिक्षाः। मेषी च मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुश्चति। लोमशौ भवतो मेधत्वायां॥३२॥

शमीपर्णान्युपं वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शुतेधमेन हृविषाऽन्नाद्यमवरुन्धा। यत्परः शुतानि शमीपर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुच्छै। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाऽहृत्या दिवो वृष्टिमवरुन्धे। काय एककपालो भवति। प्रजानां कन्त्वायां। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुश्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुश्चति॥३३॥

निरुप्यन्ते भवते भवते मेधत्वाय रुन्धे षड्गुणाः॥३४॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हृषीःषि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवैनायुनक्ति। अथो ओजं एवासामवरुहरति। तस्माद्वाह्णंश्च क्षुत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणौः। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनन्तमेवावरुन्धते। वारुण्योत्तरया। अनन्तत एव वरुणमवरुन्धते। यदेवार्घ्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छेयान्करोति। तत्पारीयान्करोति। पर्णी वाचयति। मेध्यामैवैनां करोति। अथो तपं एवैनामुपं नयति। यज्ञारङ् सन्तन्न प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिः रुन्ध्यात्। असौ मै जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन ग्राहयति॥३५॥

प्रधास्यान् हवामहु इति पर्णीमुदानयति। अहृतैवैनाम्। यत्पर्णी पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मनेव वीर्यं धते। उभौ याज्याः सवीर्यत्वाय। यद्वामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमवं यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृत्वदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणे ऽग्नौ जुहोति। भ्रातृत्वमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमवं यजते। शीरपत्रं निधाय जुहोति। शीरपत्रं एव वरुणमवं यजते। प्रत्यङ्गिष्ठं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्गेव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुपं प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतुं वा एतद्यजस्यां। यद्यजुषा गृहीतस्यांति रिच्यते। तुषांश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभूथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवं यजते। अपौऽवभूथमवैति॥३८॥

अपसु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवं यजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिष्ठिमहीत्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्तं उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेजो एवाऽत्मन्धते॥३९॥

करोति ग्राहयत्वाहवनीयस्ति जुहोत्पौऽवभूथमवैति धते॥६॥

[५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सौऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवर्ती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकंपालं निरवपन्। सौऽग्निरनीकवान्स्वेन भाग्येयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकंपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तुः स्वेन भाग्येयेन प्रीणाति। सौऽग्निरनीकवान्स्वेन भाग्येयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते।

असौ वा आंदित्योऽग्निर्नीकवान्। तस्य रश्मयोऽर्नीकानि। साक९ सूर्येणोद्युता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अर्नीकानि जनयति। तेऽसुरः परांजिता यन्तः। द्यावांपृथिवी उपांश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्यौः सान्तपनेभ्यश्चरु निरंवपन्। तान्द्यावांपृथिवीभ्यामेवोभयतः समंतपन्। यन्मरुद्यौः सान्तपनेभ्यश्चरु निर्वपति। द्यावांपृथिवीभ्यामेव तद्बुयतो यज्ञमानो भ्रातृव्यान्धसन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तरहि हि तेक्ष्णिष्ठं तपति। चरुर्भवति। सर्वतं एवैनान्धसन्तपति। ते देवाः श्वौविजुयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरु निरंवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भवितेति। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाशनन्। न हि देवा अहुतस्याशजन्ति। तैऽब्रुवन्। कस्मा इमङ्ग हौष्याम् इति। मरुद्यौ गृहमेधिभ्यु इत्यब्रुवन्। तं मरुद्यौ गृहमेधिभ्योऽजुहुवः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैव विदुषो मरुद्यौ गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मनां। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पश्वव्यं तत्। पाकत्रा वा एतक्रियते। यत्रेषाबरुर्भवति। न सामिधेनीरुन्वाहो॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेदा पशुमान्वति। आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। मरुतौ गृहमेधिनौ यजति। भाग्येयैनैवैनान्धसमर्धयति। अग्निःस्विदृकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडान्तो भवति। पशवो वा इडौ। पशुष्वेषोपरिष्टालतिति। इष्टति॥४५॥

असुरा अश्रयन्दृष्टमेधीयं चरु निरंवपन्नजुहवरुन्वाहेडान्तो भवति द्वे च॥६॥ [६]

यत्पर्वी गृहमेधीयस्याशजीयात्। गृहमेध्यैव स्यात्। वि त्वस्य यज्ञ क्रद्ध्येता। यत्राशजीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो व्यृद्धेत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याशजीयात्। गृहमेध्यैव भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्धेत॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयैनेष्वा। आशिता अभवन्। आज्ञताभ्यञ्जता। अनु वृथसानवासयन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत। गृहमेधीयैनेष्वा। आशिता भवन्ति। आज्ञतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वृथसान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यज्ञमानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा

गृहमेधीयेनेष्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यंदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्त्तिर्ते। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तते। गृहमेधीयेनेष्वा। इन्द्राय निष्कासं निदंध्यात्। इन्द्रं एवैन् निहितभाग उपावर्तते। गारहंपत्ये जुहोति॥४८॥

भाग्येयैनैवैन् समर्धयति। क्रृष्णभमाहूयति। वृषद्वार एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजंमानो भ्रातृव्यस्य वृक्षे। इन्द्रो वृत्रः हृत्वा। परां परावतमगच्छत्। अपांराधमिति मन्यंमानः। सौऽब्रवीत्। क इदं वैदिष्युतीति। तैऽब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथं वयं वैदाम। अस्मभ्यमेव प्रथमः हविर्निरुप्यात् इति। त एनुमध्यक्रीडन् तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्धाः क्रीडिभ्यः प्रथमः हविर्निरुप्यते विजित्यै। साकः सूर्येणोद्युता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्समृद्धौ। एतद्वाह्यणान्येव पञ्च हृवीःषि। एतद्वाह्यण ऐन्द्राग्नः। अथैष ऐन्द्रश्वरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उद्धरत। वृत्रः हृत्वा। अन्यासु देवतास्वधिं। यदेष ऐन्द्रश्वरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजंमान् उद्धरते। अन्यासु प्रजास्वधिं। वैश्वकर्मण एकंकपालो भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजंमानोऽवं रुन्धे॥५१॥

कृद्यते ऽभ्यज्ञते जुहोति वृणामहे भवत्युष्टो च॥६॥ [७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रधासैर्वरुणपाशादमुश्वत्। साकमेघैः प्रत्यस्थापयत्। ऋम्बकै रुद्रं निरवदयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमंगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजंमानः सृजते। ता वरुणप्रधासैर्वरुणपाशान्मुश्वति। साकमेघैः प्रतिष्ठापयति। ऋम्बकै रुद्रं निरवदयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनादत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्तैः। अथो यदेव दक्षिणार्घेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय पितृमते पुरोडाशः पष्ठपालं निर्वपति। संवथ्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवथ्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बरहिषद्यौ धानाः। मासा वै पितरौ बरहिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा क्रृतौ पुरुषः प्रमीयते। सौऽस्यामुष्मिलोके भवति। बहुरूपा

धाना भंवन्ति। अुहोरात्राणांम् भिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वातेभ्यो मूर्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ता:॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्धायै दुग्धे भंवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्युर्धो देवानांम्। अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपर्मन्थति। अर्धो हि पितृणाम्। एकयोपर्मन्थति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपर्मन्थति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनारुभ्योपर्मन्थति। तद्वि पितृनाच्छंति। इमान्दिशं वेदिमुद्धंति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्तौ। चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानांम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानांमाधीयते। वर्षीयानिध्म इधमाद्वंवति व्यावृत्यै। परिश्रयति। अन्तर्गहितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्वानांम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यथस्मूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बुरुहिर्भवति व्यावृत्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थसं पंचन्ते॥५८॥

षड्वा क्रृतवाः। क्रृतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तुरं यजुषा गृहीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृहीयात्। अनायुतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षांसि यज्ञः हन्यः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुरुषं जति। यत्रीणि त्रीणि हृवीङ्ग्युदाहरेयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं प्रमायेन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषांमनवशः प्रमायते। कुशिपुं कशिपव्याया। उपबरहणमुपबरहणयाय। आञ्जनमाञ्जन्याय। अभञ्जनमभञ्जन्याय। यथाभागमेवैनान्नीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमनिष्वात्ता एकयोपर्मनुष्यत्वात् भवति मनुष्याणां पद्मने परिदध्यान्मीयते पञ्च च॥१॥ [८]

अग्रये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्तौ। एकामन्वाह। एका हि पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिरहि देवानांम्। अधारावाघारयति। यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नारथेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदार्थेयं वृणीत। यद्भोतारम्। प्रमायुक्ते यजमानः स्यात्। प्रमायुक्ते होता०। तस्मान्न
वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथायौ। अपै बरहिषः प्रयाजान् यंजति। प्रजा वै बरहिः।
प्रजा एव मृत्योरुच्यते। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यजस्त्वैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्यो हि। एषाऽऽहितः।
पश्चकृत्वोऽवं द्यति। पश्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्यै। याज्यां देवतां वषष्ठारः। ता एव
प्रीणाति। सन्ततमवं द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्याऽऽह। प्रणयति द्वितीयं। गुमयति
याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्याऽत्यानयति।
रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतोऽवदायै। उद्दुष्टिं क्रामति
व्यावृत्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति वषष्ठरोति।
स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं
यजति। संवथ्सुरो वै सोमः पितृमान्। संवथ्सुरमेव तद्यंजति। पितृन्बन्धिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बरहिषदः। तानेव तद्यंजति। पितृनग्निष्वात्तान् यंजति।
ये वा अयंज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यंजति। अग्निं केव्यवाहनं
यजति। य एव पितृणामग्निः। तमेव तद्यंजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजाति। ताद्वगेव तत्। एतत्ते तत् ये च त्वामन्विते
तिसृष्टं सृक्तीषु निदधाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम् न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते।
अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्यमित्याह। हीका हि पितरः। उदश्चो निष्कामन्ति। एषा वै
मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्विशमनु निष्कामन्ति॥६७॥

आहूवनीयुमुपतिष्ठन्ते। न्यैवास्मै तद्वते। यथस्त्याहवनीयै। अथान्यत्र चरन्ति।
आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा। पितृन्निरवंदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां
गच्छन्ति। य आतमितोरुपतिष्ठन्ते। सुसन्वशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्वक्। प्राणमेवाऽत्मन्दधते। योजा निंद्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव
पुनरयुक्ता। अक्षुन्नर्मीमदन्तु हीति गारहपत्युमुपतिष्ठन्ते। अक्षुन्नर्मीमदन्ताथु त्वोपतिष्ठामह्

इति वावैतदाहं। अर्मीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रप०द्यन्ते। अर्मीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रप०द्यामहु इति वावैतदाहं। अुपः परिषिश्चति। मार्जयत्यैवैनान्॥६९॥

अथो तृप्यत्येव। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। य एवं वेदा। अपे ब्रह्मिषावनूयाजौ यंजति। प्रजा वै ब्रह्मिः। प्रजा एव मृत्योरुरुद्युजति। चतुरः प्रयाजान् यंजति। द्वावनूयाजौ। पष्टथ्यं प०द्यन्ते। षड्वा क्रृतवं। क्रृतनूव प्रीणाति। न पत्प्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्प्यन्वासीत। यस्त्याजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति। परिणयै गोपीथाय॥७०॥

होतांरमाज्यभागो यजति सन्ततुमव०द्यति व्यावृत्यै ब्रह्मिषादौ यजति तमेव तद्यज्यत्यनु निकामन्त्यहैनानृतवौ नवं च॥१०॥————[९]

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवंदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवंदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवंदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरुवचारिणः रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्वि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवंदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहृत्यै नातिष्ठत। असौ तै पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्यशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पद्मीशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पर्णेन जुहोति। सुगच्छेषा। अथो खलु। अन्तमेनैव हौतव्यम्। अन्तत एव रुद्रं निरवंदयते॥७३॥

एष तै रुद्र भागः सह स्वसाऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा॥। तया वा एष हिनस्ति। य त्विनस्ति। तयैवैन त्विनस्ति। सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब रुद्रमंदिमहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥७४॥

ऋम्बकं यजामहु इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाहं। उल्किरन्ति। भगस्य लीफसन्ते। मूर्तेकृत्वाऽसंजन्ति। यथा जन युतेऽवसं कुरोति। ताद्वगेव तत्। एष तै रुद्र भाग इत्याह निरवन्त्यै। अप्रतीक्षुमा यन्ति। अुपः परिषिश्चति। रुद्रस्यान्तरग्रहित्यै। प्र वा एतेऽस्मालोकाच्यवन्ते। ये ऋम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवंदयते शास्ते सिद्धति षट्॥५॥————[१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ता: सृष्टास्त्रिवृत्तजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुरः सौऽग्रियत्पत्रौ वैश्वदेवेन ता वरुणप्रधासैरभ्यै देवेभ्यः प्रतिपूरुणं दशां॥१०॥
अनुमत्यै प्रथमजो वृथ्मो बहुरूपा हि पुशवस्तस्मौत्पृथमात्रं यदुग्रयेऽनीकवत् उद्गृहं वा अग्रये देवेभ्यः प्रतिपूरुणं पञ्चमसतिः॥१५॥
अनुमत्यै प्रतिं तिष्ठन्ति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हृवीर्णि। अथेन्द्रायु शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवृथ्सरो वा इन्द्राशुनासीरः। संवृथ्सरेणैवास्मा अन्नमवं रुन्धे। वायुव्यं पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्यं एकंकपालो भवति। सूर्येण वा अमुष्मिलोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियंच्छति॥१॥

द्वादशग्रवः सीरुं दक्षिणा समृद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमंब्रुवन्। त्वयो वीरेणासुरानभिर्भवमेति। सौऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधाऽहमात्मानं व्यंकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सौऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रौऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्यैन्द्रतुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यंजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरुप्यते विजित्यै॥३॥

वृहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वृहिनीं। तेनाऽग्नेयी। यद्गौः। तेन रौद्री। यद्देवुः। तेनैन्द्री। यथस्त्री सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

तः सृष्टः रक्षांस्यजिघाःसन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत। ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षांसि प्राणुदत। यत्पञ्चावृत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव तद्यजमानो रक्षांसि प्राणुदते। समूढः रक्षः सन्दग्धः रक्ष इत्याह। रक्षांस्येव सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागुधेयं करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्रः हृत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमृचिमासुरं नालंभत। तः शृच्याऽगृह्णात। तौ समलभेताम्। सौऽस्मादभिशुनतरोऽभवत्। सौऽब्रवीत्। सुन्धा ऽसन्दधावहै। अथ त्वाऽवस्थ्यामि। न मा शुष्केण नाऽर्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तुमिति। स एतमुपां फेनमसिश्वत्। न वा एष शुष्को नाऽर्द्रो व्युष्टाऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतदिवा न नक्तम्। तस्यैतस्मिलोके। अपां फेनेन शिरुदर्वर्तयत्। तदेनुमन्वर्तत। मित्रद्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानंजनयत्। तानंजुहोत्। तैर्वे स रक्षांश्चस्यपांहता। यदंपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपंहत्यै। एकोलमुकेनं यन्ति। तद्वि रक्षसां भागुधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षांसि हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवाऽयतने रक्षांसि हन्ति। पर्णमयेन मुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पर्णः। ब्रह्मणैव रक्षांसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसंव इत्याह। सवितुप्रसूत एव रक्षांसि हन्ति। हुतः रक्षोऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसांश्च स्तृत्यै। यद्वस्ते तदक्षिणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तराहित्यै॥९॥
युच्छुति वरुणं वर्तीय विजित्या अमृजत् समृद्धे हनो मिर्बुगिति हन्ति स्तुते त्रिणि च॥९॥ [१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वै धाता। संवथ्सरेणवास्मै प्रजाः प्रजनयति। अन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते। राते राका। प्र सिनीवाली जनयति। प्रजास्वेव प्रजातासु कुहो वाच दधाति। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। आग्रावृष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। ऐन्द्रवैष्णवमेकादशकपालम्॥१०॥

वैष्णवं त्रिकपालम्। वीर्यं वा अग्निः। वीर्यमिन्द्रः। वीर्यं विष्णुः। प्रजा एव प्रजाता वीर्यं प्रतिष्ठापयति। तस्मात्प्रजा वीर्यवतीः। वामनं क्रैषुभो वृही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽग्नेयः। यद्वप्तमः॥११॥

तेनैन्द्रः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयुमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रासोमीयुमेकादशकपालम्। सौम्यं चरुम्। सोमो वै रैतोधाः। अग्निः प्रजानां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति। बुद्धुर्दक्षिणा समृद्धौ। सोमापौष्णं चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रैतोधाः। पूषा पशुनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशुन्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुभवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रतिं तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। बुहु वै पुरुषो मेध्यमुपंगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा अग्निवैश्वानरः। संवथ्सरेणैवैनश्च स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पुत्रित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्यैवैनम्। बुहु वै राजन्योऽनृतं करोति। उपं जाम्यै हरतो।

जिनाति ब्राह्मणम्। वदुत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं येवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैन मुश्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्धौ॥१५॥

ऐन्द्रवैष्णवमेकांदशकपालं यद्यप्तो दधाति पूषा पृथुवैश्वर्यं दक्षिणा दक्षिणेण च॥६॥ [२]

रुविनामेतानि हृवीःषि भवन्ति। एुते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः। एुतैऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। यैऽपादातारः। त एुवास्मै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भंवति। यथस्माहत्यं निर्वपेत्। अरंलिनः स्युः। युथायुथं निर्वपति रुवित्वायं॥१६॥

यथस्मद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हुविषाऽशिषंव रुन्धे। तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्त्रिवपति। भूयसीमेवाशिषुमवं रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारहुस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे। मुखुत एवास्मै ब्रह्म सङ्शयति। अथो ब्रह्मत्रेव क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकांदशकपालः राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवावं रुन्धे। क्रृषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्ये गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा समृद्धौ। भगांय चरुं वावातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति। विचित्तर्गर्भा पष्ठोही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैरुक्तं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां ब्रीहीणां नुखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निरुक्तं निरवंदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो गृहे। सेनामेवास्य सङ्शयति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं दशकपालः सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवावं रुन्धे। मुहानिरष्टो दक्षिणा समृद्धौ। मारुतः सुपक्षपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्तं वै मुरुतः। अन्नमेवावं रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ। सावित्रिं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपच्वस्तो दक्षिणा समृद्धौ। आश्विनं द्विकपालः सङ्ग्रहीतुर्गृहे। अश्विनो वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्तं वै पूषा। अन्नमेवावं रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। रौद्रं गाँवीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवंदयते। शुबलु उद्वारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशतानि हृवीःषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवथ्सरेणवास्मै राष्ट्रमवं रुन्धे। राष्ट्रमेव भंवति॥२१॥

यत्र प्रति निर्वर्पेत्। रुक्षिनं आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वर्पति। इन्द्राय सुत्राम्णे
पुरोडाशमेकांदशकपालम्। इन्द्रायाऽहोमुचौ। आशिषं एवावरुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा-
राजा भूत्वा वृत्रं वंध्यादित्यांह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबाहुस्पत्यं भवति। श्वेतायै
श्वेतवंथसायै दुग्धे॥२२॥

बाहुस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्मं चैवास्मै क्षुत्रं च सुमीर्ची दधाति। अथो ब्रह्मन्त्रेव
क्षुत्रं प्रतिष्ठापयति। बाहुस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखुत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो
ब्रह्मन्त्रेव क्षुत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बरहिः। स्वयं कृत इधः।
अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवंथसा दक्षिणा
समृद्धौ॥२३॥

गृहिताय समृद्धे पश्यही दक्षिणा समृद्धे ग्रामण्ये गृहे भागदृश्यस्य गृहे भवति दुर्घेऽभिजित्यै द्वे च॥८॥ [३]

देवसुवामेतानि हुवीशि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाऽ सुवाः। त एवास्मै
सुवान्प्रयच्छन्ति। त एन एवन्तो। अग्निरैवैनं गृहपतीनाऽ सुवते। सोमो वनुस्पतीनाम्।
रुद्रः पशुनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रौ उच्येषानाम्। मित्रः सुत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वा प्रसवानाऽ सुवतामिति
हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये दैवा देवः सुवः स्थेत्यांह। यथायजुरेवतत्। महते क्षत्राय
महत आधिपत्याय महते जानंराज्यायेत्यांह। आमेवैतामा शास्ते। एष वौ भरता राजा
सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाऽ राजेत्यांह। तस्माद्सोमराजानो ब्राह्मणः। प्रति त्यन्नाम
राज्यमधायीत्यांह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्नतिदधाति। स्वां तु नुवं वरुणो अशिष्रेदित्यांह। वरुणसवमेवावरुन्धे।
शुचीर्मित्रस्य व्रत्यां अभूमेत्यांह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य
नामेत्यांह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्रातां वरुणस्याभूवन्नित्यांह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि-
मित्र एवैररातिमतारीदित्यांह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञियां ऋतेनेत्यांह। स्वदयत्यैवैनम्। व्युत्रितो
जरिमाणं न आनुष्टित्यांह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः प्रति-
ष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकांदशकपालस्य देवसुवां च हविषामुग्रयै स्विष्टकृतै सुमवंद्यति।

देवतांभिरैवैनंमुभयतः परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकानभिजंयति॥२७॥

सूत्यानांमधुयोत्याहातरिदित्याह क्रमत् एकं च॥४॥ [४]

अर्थेत् स्थेति ज्ञहोति। आहुत्यैवैना निष्क्रीयं गृह्णाति। अथो हुविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो श्रियमेवैनंमुभिवंहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सङ्शयति। ब्रजक्षितः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्तं वै मरुतः। अन्नमेवावं रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सूत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं यदातपति वर्षति। सूत्यानृते एवावं रुन्धे। नैनश्च सत्यानृते उदिते हिँस्तः। य एवं वेदं। मान्दः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्तरीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्तरीः। पशुनेवावं रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पंयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥३१॥

राष्ट्रमेव तैजुस्व्यकः। अपामोषधीनां रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मधुव्यंमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यथसरस्वती। पृष्ठमेवैनश्च समानानां करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिशूर्थसं पद्यन्ते। द्वात्रिशूरदक्षराजनुष्टक्। वाग्नुष्टफस्वाणि छन्दांसि। वाचैवैनश्च सर्वभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्याहुव पुरुषः पदं च॥५॥ [५]

दर्वीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मैवैनाः सशृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मैवैनाः सादयति। अन्तुरा होतुश्च पिण्ठियं ब्राह्मणाच्छुश्च सिनश्च सादयति। आग्नेयो वै होताः। एन्द्रो ब्राह्मणाच्छुश्च सी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पुवित्रांस्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्यै॥३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येन्द्रिये प्रति तिष्ठति।

अनिभृष्टम् सीत्याह। अनिभृष्टुङ् ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो हैष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रम् सीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्वात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रः हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रः हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः। अमृतः हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधुमादो द्युमिनीरूर्जे पुता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकंया गृह्णाति। एकुधैव यजमाने वीर्यं दधाति। क्षुत्रस्योल्बंमसि क्षुत्रस्य योनिरसीति तार्प्यं चोष्णीष च प्रयच्छति सयोनित्वायां। एकंशतेन दर्घपुञ्जीलैः पंवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतर्वीर्यः। आत्मैकंशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरंमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुच्छै। शप्ताण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविदं पुता भवन्ति। आविदंमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गारुपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पूषा पुशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्यां। इन्द्रौ वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवंमलिखत। सौर्यम्णः पन्था अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स अभ्यामेव प्रसूत इन्द्रौ वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाहं॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रतिं तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्यस्मित्राष्ट इत्याह। विशैवैनं राष्ट्रेण समर्धयति। महृते क्षत्राय महृत आधिपत्याय महृते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वौ भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां गजेत्याह। तस्माद्भ्योमंराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्प्र इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रुनेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यश्च पात मा तिर्यश्चमन्वश्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः। प्रतीर्चीं तिरश्चनूचीं। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाश्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णवुषसां विरोक इति

त्रिष्टुभां बाहू उद्भूताति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्टादात्मन्धत्ते॥४०॥
व्याख्याये दुम्भसीत्याहुमृतः हिरण्यमेकशुतो गेमयन्त्याह ब्राह्मणा नाष्टमः पातेत्याह चत्वारिं च॥८॥ [६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु मांदेत्। मनुसाज्ञु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्मांद्यति। सुमिधुमा तिष्ठेत्याह। तेज एवावं रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवावं रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवावं रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पुश्नेवावं रुन्धे। ऊर्ध्वमातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूजिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भंवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावं रुन्धे। एकंवि शतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गणः। तं मंध्यत उपदधाति। ग्राम्यरेव पशुभिरारण्यान्पशुन्परिगृहाति। तस्माद्वाम्यः पशुभिरारण्यः पशवः परिगृहीताः। पृथिवैन्यः। अन्यष्टिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभंवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भंवति। बारुहस्पत्यं पूर्वपामुक्तुम भंवति। ऐन्द्रमुक्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म चैवास्मै क्षुत्रं चं सुमीर्ची दधाति। अथो ब्रह्मन्त्रेव क्षुत्रं प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षट्कुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षट्कुपरिष्टात्। द्वादशं सं पंचन्ते। द्वादशं मासाः संवध्स्तः। संवध्स्तः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्युतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतंश्चनोपाव्याधो भंवति। भूतानामवैष्टीर्जुहोति। अत्रात् वै मृत्युर्जायते। यत्रयत्रै मृत्युर्जायते। ततं एवैनमवंजते। तस्माद्राजसूयैनेजानो नाभिचंरितवै। प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समष्ट्या अभिच्यत स्थापयति जायते पञ्चं च॥५॥ [७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवावं रुन्धे। मृत्योर्बा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतः हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्घत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येनेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिव्योन्मां पाहीत्युपरिष्टादधि निदंधाति। उभयतं एवास्मै शर्म दधाति। अवेष्टा दन्दशूका इति क्लीबः सीसेन विद्यति। दन्दशूकानेवावंजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका दशशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति

लोहितायुसं निरस्यति। पृष्ठानंमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचं सुवन्तां ते ते प्राणं सुवन्तामित्याह। प्राणनेवाऽत्मनः पूर्वानभिषिच्यति। यद्वयात्। अग्रेस्त्वा तेजसाऽभिषिच्छामीति। तेजस्व्येव स्यात्। दुश्मर्तु तु भवेत्। सोमस्य त्वा द्युमेनाभिषिच्छामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवैनं देवतयाऽभिषिच्यति। अग्रेस्तेजसेत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य वर्चसेत्याह। वर्चं एवास्मिन्दधाति। इन्द्रस्येन्द्रियेणत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। मित्रावरुणयोर्वीर्येणत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४९॥

ओजं एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अति दिवस्पाहीत्याह। अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समावंवृत्रन्नप्रागुर्दीचीरित्याह। राष्ट्रमेवास्मिन्द्युवमकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उद्बुरेत्याग्नीद्वे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रयत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यं हिनस्ति। तेनैवैनं सुह शमयति। तस्मै हुतमसि यमेष्टमसीत्याह। युमादेवास्यं मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्। यां कामयैत राष्ट्रमस्य प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा भवति। पर्णमयैनाध्यर्युरभिषिच्यति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्विषिं दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्ननाद्यं दधाति। आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयंग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुषो ओजुसेत्याह निरवदयते यजते जन्ये द्वे च॥७॥

[८]

इन्द्रस्य वज्रौऽसि वार्त्रम् इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्नोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वां भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ संव्येष्टसारथी। षट्थसं

पंद्यन्ते ॥ ५३ ॥

षडा कृतवः। कृतुभिरेवैन् युनक्ति। विष्णुकृमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँलोकानभिजंयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्ठभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै त्रिष्ठक। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥ ५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्धिरेव प्रसूत उज्जयति। आसं मन् इत्याह। यदेव मनसैफर्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाकान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्थते। यो राजन्यं जिनाति। समहर्मिन्द्रियेण वीर्येणत्याह॥ ५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्यते। पशुनां मन्युरसि तवैव मे मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहावुपं मुश्चते। पशुनां वा एष मन्युः। यद्वराहः। तेनैव पशुनां मन्युमात्मन्यते। अभि वा हयः सुषुवाणं कामयते। तस्येष्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः। वाराही उपानहावुपं मुश्चते। अस्या एवान्तर्धते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानात्यै॥ ५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहि॒सायै। इयंदृस्यायुरस्यायुर्मे धेहीत्याह। आयुरेवाऽत्मन्यते। ऊर्गस्यूर्जं मे धेहीत्याह। ऊर्जमेवाऽत्मन्यते। युद्धसि वर्चोऽसि वर्चो मयि धेहीत्याह। वर्च एवाऽत्मन्यते। एकृधा ब्रह्मण् उपहरति। एकृधैव यजमान् आयुरूर्जं वर्चो दधाति। रथविमोचनीया जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥ ५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्वतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुमौ सुहावुतिष्ठाताम्। समानं लोकमियाताम्। सुह सङ्घहीत्रा रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गदिवैनं लोकादन्तर्दधाति। हृःसः शुचिपदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनंमुपावहरति। ब्रह्मणाऽदधाति। अतिच्छन्दसाऽदधाति। अतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दाऽसि। सर्वभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष वा एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति। वर्षैवैनं समानानां करोति॥ ५८॥

पृथुन्ते दृथाति वीर्येणत्याहानात्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽदधाति सुस च ६॥ [९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहः। वारुणी रात्रिः। अहोरात्राभ्यामैवैनंमुपावहरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सूव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षाः। स्वमैवैनं भाग्यधेयमुपावहरति। समुहं विश्वर्द्दैवित्याह॥ ५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षुत्रस्य नाभिरसि क्षुत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तुणाति सयोनित्वायां स्योनामा सौद सुषदामा सीदेत्याह। युथायज्जुरेवैतत्। मा त्वा हिंसीन्मा मां हिंसीदित्याहाहिंसायै। निषंसाद धृतव्रते वरुणः पुस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनं सुक्रतुं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव इत्याह। सवितारामेवैनं सत्यसंवं करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। इन्द्रमेवैनं सत्यौजंसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनं सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनं सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसंव इत्याह। ग्रायत्रीमेवैतेनाभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दाऽसि। सत्यमेवाव रुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते एवाव रुन्धे॥६२॥

नैनं सत्यानृते उदिते हिंस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्त्व इति स्फं प्रयच्छति। वज्रो वै स्प्यः। वज्रैणवास्मा अवरपरं रन्धयति। एवं हि तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रथ्येयुः। दिशोऽभ्ययं राजाऽभूदिति पश्चाक्षान्त्रयच्छति। एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओदनमुद्धूवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैनं श्रियं गमयति। सुक्ष्मोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)नित्याह। आमेवैतामा शास्तो। शौनः शेषमाख्यापयते। वरुणपाशादेवैनं मुश्चति। परः शुतं भवति। शुतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य चैकंविंशतिकपालस्य वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्रयै स्थिष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनंमुभयतः परि गृह्णाति। अपान्त्रे स्वाहोर्जो नप्ते स्वाहाऽग्रयै गृहपतये स्वाहेति तिस आहुतीर्जुहोति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति॥६४॥

देवैरित्याह सत्यसंवं करोति त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति सत्यानृते एवाव रुन्धे करोति शतेन्द्रियः पद च॥६॥

पृष्ठद्वार्हणानि धात्रे त्रिलोकदेवसुवामधेतो देवोर्दिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दर्श॥१०॥

एतद्वाह्यणानि वैष्णवं त्रिंकपालमन् वै पृष्ठा वाशुः स्थेत्याहु दिशो व्यास्थापयुत्युद्बुरेत्यु ब्रह्मा(३)न्व रांजुञ्चतुष्पिष्ठः॥६४॥
एतद्वाह्यणानि प्रतिं तिष्ठति॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परांपतता। तथसूचिद्विरनु समंसर्पत्। तथसूचिपूर्वं सूत्त्वम्। अग्निनां देवेन प्रथमेऽहुत्रनु प्रायुङ्क। सरस्वत्या वाचा द्वितीयै। सवित्रा प्रसवेन तृतीयै। पूष्णा पुशुभिंशतुर्थै। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे। इन्द्रेण देवेन पृष्ठे। वरुणेन स्वयो देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राजा॒ उष्टुमे। त्वष्टा॑ रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेना॑ उप्रोत्। यथसूचिपूर्वे भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्रोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुच्छै। पुरस्तादुपुसदां सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेतं एव तद्वधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेतं एव हितं त्वष्टा॑ रूपाणि विकरोति। उपरिष्टद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति॑ तिष्ठति॥२॥

सप्तमे देवाति पञ्च च॥२॥

[१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथसूचो दीक्षयन्ति सूचः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिसूजां प्रयच्छुत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातुपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरौकमभवत्। यत्पुण्डरिसूजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातुपसी अवं रुन्धे। दशभिर्वर्थस्तरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे। मुष्कुरा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुच्छै। शतं ब्राह्मणाः पिंबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति॑ तिष्ठति। सप्तसदशः स्तोत्रं भवति। सप्तसदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरास्यै। प्राकाशावध्यर्थं ददाति। प्रकाशमेवै गमयति। स्तजमुद्ग्रात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मिं होत्रै। अदित्यमेवास्मा उत्त्रयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्यांम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेरास्यै॥५॥

द्वादशं पष्ठौर्हीर्ब्रह्मणै। आयुरेवावं रुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वशयकः। क्रृष्णं ब्राह्मणाच्छुभ्यै सिनै। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यंकः। वासंसी नेष्टापोतुभ्यांम्। पुवित्रे एवास्यैते। स्थूरिं यवाचितमच्छावाकाय। अन्तत एव वरुणमवं यजते॥६॥

अनुद्वाहमुग्नीयैः। वहिर्वा अनुद्वान्। वहिरुग्नीत्। वहिनैव वहिं यज्ञस्यावं रुन्धे। इन्द्रस्य सुषुवाणस्य त्रेधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। भृगुस्तृतौयमभवत्। श्रायन्तीयं तृतीयम्। सरस्वती तृतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। वारवन्तीयमग्निष्ठोमसामम्। सारस्वतीरपो गृह्णति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुच्छै। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्ठोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं वारयति॥७॥

विराद्वाजापतिरक्षः प्रजापतेगस्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सुतं च॥५॥ [२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनुन्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। दिशामवैष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय। पञ्च देवतां यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। हविषोहविष इद्वा बारहस्त्यमुभिघारयति। यजमानदेवत्यौ वै बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा समर्थयति॥८॥

आदित्यां मुलुहां गुर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आदित्यया पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबन्धाति। उच्चरादित्याया आश्रावयति। उपांशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं विशमतिवदति। गुर्भिण्यादित्या भेवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यक्तः। अगर्भा मारुती। विष्वै मरुतः। विशंमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सुत्यः संनिधायै। अनृतेनासुरानुभ्येभवन्। तैश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपन्। ततो वै ते वाचः सुत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूयै। वाचः सुत्यमवं रुन्धे। सरस्वते सत्यवाचे चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणति। सवित्रे सुत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। दूतान्महिणोति। आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति। अथो दूतेभ्यं एव न छिंद्यते। तिसृधन्वः शुष्कद्विर्दक्षिणा समृच्छै॥११॥

अर्थयति भ्रवत्यरुन्धत् गमयन्ति द्वे च॥१॥ [३]

आग्रेयमुष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चलाः प्राश्वौ यान्ति। सौम्यं

चुरुम्। तस्मा॑द्वस्तनं व्यंवसायांदयन्ति। सुवित्रं द्वादशकपालम्। तस्मा॑त्पुरस्ताद्यवाना॒
सवित्रा॑ विरुद्ध्यते। बारहृस्पृत्यं चुरुम्। सुवित्रैव विरुद्ध्या॑ ब्रह्मणा॑ यवानादंधते।
त्वाष्ट्रमृष्टाकपालम्॥१२॥

रुपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानुरं द्वादशकपालम्। तस्मा॑ञ्जघन्यै॒ नैदोधे प्रत्यश्चः
कुरुपश्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मा॑त्प्रावृषि॒ सर्वा॑ वाचो॑ वदन्ति।
पौष्णेन व्यवस्थन्ति। मैत्रेण॑ कृषन्ते। वारुणेन॑ विधृता॑ आसते। क्षेत्रपत्येन॑ पाचयन्ते।
आदित्येनादंधते॥१३॥

मासिमा॑स्येतानि॑ हुवी॑४षि॑ निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्मयुङ्गः इति॑। अथो॑ खल्वाहुः।
कः संवध्मरं जीविष्यतीति॑। षडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि॑। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्मयुङ्गः। दक्षिणो॑
रथवाहनवाहः। पूर्वषां दक्षिणा। उत्तरं उत्तरेषाम्। संवध्मस्त्रस्यैवान्तौ॑ युनक्ति। सुवर्गस्य
लोकस्य॑ समर्ष्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमृष्टाकपालं दयते युनत्तरेकं च॥३॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य॑ दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्रथमं निरक्षीवत्।
तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्दुः। यन्नस्तः। स सिंहः।
यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृक्तः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा॑। त्र्याः।
सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुच्छै। त्र्याणि॑ लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवावं रुप्ये। त्रयो॑ ग्रहाः। वीर्यमेवावं रुप्ये। नाम्ना॑ दशमी। नवं॑ वै पुरुषे प्राणाः।
नाभिर्दशमी। प्राणा॑ इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणनेवेन्द्रियं वीर्यं यज्ञमान आत्मन्यत्ते। सीसैन
क्षीबाच्छप्याणि॑ क्रीणाति। न वा ए॒तदयो॑ न हिरण्यम्॥१७॥

यथसीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्षीबः। न सोमो न सुरा॑। यथसौत्रामणी समृद्धै। स्वद्वी
त्वा॑ स्वादुनेत्याह। सोममेवैना॑ करोति। सोमोऽस्यश्चिभ्यां॑ पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्रामणी॑ पच्यस्वेत्याह। ए॒ताभ्यो॑ हौषा॑ देवता॑भ्यः॑ पच्यते। तिसः॑ सऽसृष्टा॑ वसति॥१८॥

तिसो॑ हि रात्री॑ क्रीतः। सोमो॑ वसति। पुनातु॑ ते परिस्तुमिति॑ यजुषा॑ पुनाति॑ व्यावृत्त्यै।
पुवित्रेण पुनाति। पुवित्रेण॑ हि सोमं॑ पुनन्ति। वारेण॑ शश्वत्॑ तनेत्याह। वरेण॑ हि सोमं॑

पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा हैषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदुङ्गत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकंयच्च गृह्णति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। आश्विनो वै देवानां भिषजौ। ताम्यमेवास्मै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभः सेन्द्रत्वाय। २०॥

अथेऽलोमानि हिरण्यं वसति गृह्णति भिषज्यत्वेकं च॥६॥

[५]

यत्रिषु यूपैष्वालभेत। बुहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशां भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्यते। युवः सुरामंमष्ठिनेति सर्वदेवत्यै याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत। वल्मीकवपायामवं नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्ये व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवंश्च पुरोडाशांश्च भवन्ति समृद्धौ। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीर्चीं दधाति। पुरस्तादनूयाजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवावं रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवावं रुन्धे। सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमवं यजते। वडबुदक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वः सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं उत सुरां। यथसौत्रामणी समृद्धौ। बारुहस्त्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशांवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृष्णुतेति शतातृष्णायाः समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः। शतेन्द्रियः। आयुष्येन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यस्य व्यावृत्यै। हिरण्यमन्तुरा धारयति। पूतामेवैनां जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः। शतेन्द्रियः। आयुष्येन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातृष्णां धारयति॥२५॥

तन्निदंधाति प्रतिष्ठित्यै। पितृन् वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यं गच्छति। ये सोमाऽति पवते। पितृणां यज्ञानुवाक्याभिरुपं तिष्ठते। यदेवास्य पितृनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवावरुन्धे। तिसृभिरुपं तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अव्युरहोता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव यज्ञस्यैन्द्रियाणि। तैरेवास्मै भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा सुमवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥६॥ [६]

अग्निष्ठोममग्र आहरति। यज्ञमुखं वा अग्निष्ठोमः। यज्ञमुखमेवाभ्यं सुवमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयश्चतुस्त्रिः शपवमानो भवति। त्रयस्त्रिः शङ्खे देवताः। ता एवाऽप्नोति। प्रजापतिश्चतुस्त्रिः शः। तमेवाऽप्नोति। सुशर एष स्तोमानामयथापूर्वम्। यद्विषमः स्तोमाः॥२७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्पवमानाः। अन्तः क्षेषणं त्वा अन्यत् यथस्माः पवमानाः। तेनाऽसंशरः। तेन यथापूर्वम्। आत्मनैवाग्निष्ठोमेन्द्रोति। आत्मन् पुण्यो भवति। प्रजा वा उक्थानिं। पशवं उक्थानिं। यदुक्थ्यो भवत्यनु सन्तत्यै॥२८॥

स्तोमाः पशवं उक्थान्येकं च॥२॥ [७]

उपं त्वा जामयो गिरु इति प्रतिपद्मवति। वाग्वै वायुः। वाच एवैषोऽभिषेकः। सर्वासामेव प्रजानाऽ सूयते। सर्वा एनं प्रजा राजेति वदन्ति। एतमु त्यन्दश क्षिप्त इत्याह। आदित्या वै प्रजाः। प्रजानामेवैतेन सूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्। ये सम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाहु पवस्व वाचो अग्निय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति। अनुष्टुकप्रथमा भवति। अनुष्टुगुन्तुमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव प्रयन्ति। वाचोद्यन्ति। उद्वीर्भवन्ति। उद्वद्वा अनुष्टुभौ रूपम्। आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्वीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुन्तुमा भवति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। यो वै सवादेति। नैन ऽ सव उपनमति। यः सामन्य एति। पापीयान्सुषुवाणो भवति। एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानाऽ सामानि। तैरमुष्मिलोक क्रम्नोति। यानि मनुष्यराजानाऽ सामानि। तैरस्मिलोक क्रम्नोति। उभयोरेव लोकयोरु क्रम्नोति। देवलोके

च मनुष्यलोके च। एकविश्वोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविश्वः केशवपनीयस्य प्रथमः। संसदशो दंशपेयः॥३२॥

विद्वा एकविश्वः। राष्ट्रं संसदशः। विश्वं एवैतन्मध्यतोऽभिषिञ्चयते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिञ्चयते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथसुवर्गलोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहति। अतिजनं वेयात् उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इमसेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अकंत्राजन्यो भवन्ति दशपेयां माद्येत्राणि च॥५॥ [८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्युक्तौ भवतः। आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिञ्चयमानुस्याऽपः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथसुवर्णः हिरण्यमभवत्। यद्युक्तमनुर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्धाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः। शतेन्द्रियः। आयुष्येन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्यां एवैनमुभयतिं क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्यां एवैनमुभयतिं क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्यां एवैनमुभयतिं क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षण्डौ च॥१॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजुसूयेन यजत् इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवध्मरमाप्नोति। यावन्ति संवध्मरस्याहोरात्राणि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्ठोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवाध्मासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव माससयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव संमानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदैनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा एषाऽहीनुस्याहर्भजते। साहस्य वा सवनम्। अथैव जगती कृता। अथं पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्यवास्मां उच्छति। अथो तम् एवापि हते। अग्निष्ठोममन्तत आहरति। अग्निः सर्वा देवताः। देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशुव्यः सुम च ॥३॥

[१०]

वरुणस्य जुमि वा ईश्वर औंग्रेयमिन्द्रस्य यत्रिव्यग्निष्ठामसुपं त्वयै वै रंजुताऽप्रतिष्ठितो दशं ॥१०॥
वरुणस्य यदुष्मिभ्यां यत्रिषु तस्माद्द्वृतीः सुमत्रिशत् ॥३७॥
वरुणस्य प्रतिं तिष्ठति ॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै सुत्रमासत। तेषां पृश्निर्धर्मधुगांसीत्। सर्जीषेणांजीवत्। तैऽब्रुवन्। कस्मै नु सुत्रमास्महे। यैऽस्या ओषधीर्न जुनयांम् इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः स्तोका अवापद्यन्त। तावतीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः पितरो विषेणांलिम्पन्॥१॥

तासां जग्धा रुप्यन्त्यैत्। तैऽब्रुवन्। क इदमित्थमंकरिति। वृयं भागुधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किं वौ भागुधेयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वत्यब्रुवन्। तेभ्य एतद्वागुधेयं प्रायच्छन्। यद्युत्वा निमार्ष्टि। ततो वै त ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेदै॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वृथसमुपावांसृजन्। इदं नौ हृव्यं प्रदापयेति। सौऽब्रवीद्वरं वृणै। दशो मा रात्रीर्जातं न दौहन्। आसङ्गवं मात्रा सुह चराणीति। तस्माद्वृथसं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गवं मात्रा सुह चरति। वारेवृत्तुङ्ग्यस्य। तस्माद्वृथसः सः सृष्टध्यः रुद्रो घातुकः। अति हि सुन्धान्ययति॥३॥

अलिम्पन्वेद् घातुक एक च ॥ [१]

प्रजापतिरग्निमंसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमंभाग उपास्त। सौऽस्य प्रजाभिरपांक्रामत्। तमंवृरुरुथसमानोऽन्वैत्। तमंवृरुधु नाशक्रोत्। स तपोऽतप्यत। सौऽग्निरुपांरमतातपि वै स्य प्रजापतिरिति। स रुराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्घृतमंभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः। ताञ्चैषलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्वराटादुदमृष्ट। तस्माद्वराटे केशा न संन्ति। तद्ग्नौ प्रागृहात्। तद्विचिकिथस्त्। जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्विचिकिथस्यायै जन्मा। य एवं विद्वान् विचिकिथस्ति॥५॥

वसीय एव चैतयते। तं वाग्भ्यंवदञ्जुहूर्धीति। सौऽब्रवीत्। कस्त्वमर्सीति। स्वैव ते वागित्यब्रवीत्। सौऽजुहोथस्वाहेति। तथ्स्वाहाकारस्य जन्मा। य एव ऽस्वाहाकारस्य जन्म वेदै। कुरोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण जुहृति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहृत्यै पुरुषमसृजत। द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वंसृजत। तृतीयमजुहोत्। स गामंसृजत। चतुर्थमंजुहोत्। सोऽविंमसृजत। पुञ्चमंजुहोत्।

सोऽजामंसुजत॥७॥

सोऽग्निर्बिभेत्। आहूतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायुस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भाग्येयम् भि जनिष्य इति। तुभ्यम् वेदः हृयात् इत्यब्रवीत्। स एतद्वाग्येयम् भ्यं जायत। यदंग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्वृयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नवेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्न्ये सायः हृयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्। उभयमेवाग्नेयः स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्न्ये सायः हृयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्रजायन्ते। अहा प्रति तिष्ठन्ति। यथासायं जुहोति॥१०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदंग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तृष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुहति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्तेति। तादग्नेव तत्। अथो खल्वाहः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसन्तः। यस्तयोरन्यः राघयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छुतीति। अग्निं वावाऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादग्निर्दूरान्नकं ददशो। उभे हि तेजसी सम्पर्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽदित्यम् ग्निरनु सुमारोहति। तस्माद्वूम एवाग्नेदिवा ददशो। यदुग्न्ये सायं जुह्यात्। आ सूर्याय वृश्येत। यथसूर्याय प्रातर्जुह्यात्। आऽग्न्ये वृश्येत। देवताभ्यः सुमदं दध्यात्। अग्निज्योतिज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायः हौतव्यम्। सूर्यो ज्योतिज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभाष्याः सायः हृयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः सुमदं दधाति। अग्निज्योतिरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तृष्णीमुत्तरामाहुति जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्।

यथाऽतिथ्ये प्रद्वृताय शून्यायांवसुथायांहर्त्यै हरन्ति। ताद्वगेव तत्। काऽहु ततुस्तद्वृतीत्याहुः। यथस न वेदा। यस्मै तद्वर्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव संमृति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेवैष्टि। ताद्वगेव तत्॥१५॥

अमृष्ट विचिकित्थन्ति जहृत्युजामसृजताश्विहोत्रः सूर्याय प्रातर्जहोति जहृति सम्पूर्णते हयते स्थापयति समृति द्वे च॥१२॥ [२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पर्वी स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधिश्रयेत्। रुद्राय पक्षीमणि दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽङ्गारान्त्रिरूद्ध्याधिं श्रयति। पक्षिये गोपीथायां व्यन्तान्करोति। तथा पत्न्यप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एुषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतिषिञ्चेत्पुशुकामस्य। शान्तमिव हि पंशव्यम्। न प्रतिषिञ्चेद्वृह्णवर्चुसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चुसम्। अथो खलुं। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पश्यम्। यज्ञुहोति। तद्वृह्णवर्चुसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा एुतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छृतः हुविरनभिघारितम्। अभि द्यौतयति। अभ्यैवैनद्घारयति। अथौ देवत्रैवैनद्रमयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्भासयेत्। यजमानः शुचाऽर्पयेत्। यद्वक्षिणा। पितृदेवत्यै स्यात्। यत्प्रत्यक्त॥१९॥

पर्वीै शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्भासयति। एुषा वै देवमनुष्याणाँ शान्ता दिका तामेवैनदनूद्भासयति शान्तैः। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्ठपति। उपैव तथस्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुर्प्पादः पुशवः॥२०॥

पश्नैवावरुन्ने। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्यां राज्ञाः। अनूचु उन्नयति। प्रजायां अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्य प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मुशति व्यावृत्यै। नाहोऽप्यनुपं सादयेत्। यदहोऽप्यनुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मां उपनिधायां॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। ताद्वगेव तत्। आऽस्मै वृश्येता। यदेव गारहंपत्येऽधि श्रयति। तेन गारहंपत्यं प्रीणाति। अग्निरविभेत्। आहुतयो माऽत्यैष्यन्तीति। स एुताः सुमिधंमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयोऽधियन्त॥२२॥

यदेन॑ समयच्छत्। तथस्मिधः समित्वम्। समिधमा दंधाति। समेवैन् यच्छति। आहुतीनां धृत्यै। अथो अग्निहोत्रमेवेधवत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेका॑ सुमिधमाधायु द्वे आहुती जुहोति। अथु कस्या॑ सुमिधिं द्वितीयामाहुतिं जुहोतीति॥२३॥

यद्वे समिधांवा दृध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एका॑ समिधमाधायै। यजुषाऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव सुमिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। आदीसायां जुहोति। समिद्विमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथाऽतिथि ज्योतिष्कृत्वा परिवैष्टि। तादगेव तत्। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुर्ष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुर्ष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिपिश्चति गमयति प्रत्यक्ष्यव उपनिधायांप्रियनेति तत्त्वार्थं च॥१॥ [३]

उत्तरावर्तीं वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्नस्यादिति। कर्नीयस्तस्य पूर्व॑ हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहयात्। एषा वा उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुहति। भवत्येव। यं कामयेत् पापीयान्नस्यादिति। भूयस्तस्य पूर्व॑ हुत्वा। उत्तरं कर्नीयो जुहयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्। यस्यैवं जुहति। परेव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्यै। गारहपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवै करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य क्रच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि जुहयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहायु पूर्वमाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवास्वाऽति क्रामति। अवाचीन॑ सायमुपमार्ष्टि। रेते एव तदधाति। ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथु क्व द्वे आहुती भवत् इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष वा अग्निवैश्वानरः। यद्वाहृणः। हुत्वा द्विः प्राशजाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोतिः। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राशजाति॥२९॥

षट्थं पंचन्ते। षड्वा कृतवः। कृतूनेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्रम्। यत्तृष्णाम्। तत्प्राजापत्यम्॥३०॥

यन्निर्मार्छि। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्। यत्प्राशनाति। तद्भर्णाम्। तस्माद्भर्तु अनश्वन्तो वर्धन्ते। यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उद्भव्यवृत्याचामति॥३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेक्ति शुच्चै। निष्ठपति स्वग्रकृत्यै। उद्दिशति। सुस्तरूषीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पूर्यविर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पूर्यविर्तते। तस्मादक्षिणोऽर्घ आत्मनो वीर्यवित्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पूर्यविर्तते। हुत्वोप समिन्ये॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्धौ। न बुरुहिरनु प्रहरेत्। असङ्गस्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्न्यात्। तस्मान्नानु प्रहत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवभृथस्यैव रूपमंकः॥३३॥

अभृभृति जुहुयात्रयति मार्छि द्वि प्राशनाति प्राजापत्यमाचामतीभ्यङ्कः॥३॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वृथ्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीङ्ग्रहम्। द्यौरहविर्धनम्। दिव्या आपुः प्रोक्षणयः। ओषधयो बुरुहिः॥३४॥

वनस्पतय इधमः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। सुमुद्रोऽवभृथः। संवर्थसः स्वगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्य दत्तं भवति। यथसायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराभवन्। त एतदग्निहोत्रं सर्वस्यैव समवदायाजुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यथसायं जुहोति। रात्रिया एव तद्वुताद्याय॥३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्वुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्वन्ति। हुतमेव तत्। द्वयोः पर्यसा जुहुयात्पुशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य एवं वेदं। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

हुमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्ज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति। पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पंशुनाऽरूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनवं रुप्ये॥३८॥

पशुमानेव भवति। दग्धेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति। युवाग्वा ग्रामकामस्योषुधा वै मनुष्याः। भाग्येनैवास्मै सजातानवं रुप्ये। ग्राम्येव भवति। अयज्ञो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरऽरथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीव हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्वंक्षरं बृहत्। बृहत् एष वर्णः। अग्निहोत्रमेव तथामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दते उपसत्तारम्। उन्नीयोपं सादयति। पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यनुपंसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति। हृत्वोपं सादयति। दिवमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दते उपसत्तारम्। यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितऽु होतारं ब्रह्माणं वषद्वारं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होताँ। चक्षुब्रह्मा। निमेषो वषद्वारः॥४२॥

य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वै देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति। तान् यन्त्र तर्पयेत्। प्रजयोऽस्य पशुभिर्वितिष्ठेनन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं प्रजयां पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूद्वैः सायं यावभिरिति सायऽसम्मृशति। सजूद्वैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयाऽस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजयां पशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो हं स्माहोपवेशः। अग्निहोत्र एवाहऽसायं प्रातुर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्त्यापाण्याऽसो भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। सुमिथस्तुमी। सुसपदाशक्रीरी। शाक्करो वज्रः। अग्निहोत्र एव तथासायं प्रातुर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मनां। परोऽस्य भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बुद्धिः प्रातरहुतासायं जायते रुद्धेऽसामा करेत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषद्वारश्च प्रातर्यावाणो वज्रस्मीणि च॥११॥

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वन्मे जायेतेति। सौऽजुहोत। तस्याऽऽत्मन्वदंजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तैऽब्रुवन्। प्रजापतिरहोषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वृयमंजनिष्ठहि। जायेतात्र आत्मन्वदिति तैऽजुहवुः। प्राणानामुग्निः। तुनुवै वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादंजायत् गौरेव। तस्यै पर्यसि व्यायच्छन्त। मम हुतादंजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमंब्रवीत्। युत्तरे नौ जयात्। तत्रौ सहासुदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै कु इति। प्राणानामुहमित्यग्निः॥४६॥

तुनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादंजनीति। अग्नेरहुतादंजनीति। तदंग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं वेद गौरंग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेदा तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भंजतमिति। यदेव गारहपत्ये-ऽधिश्चित्याहवनीयमभ्युद्भवान्। तेन त्वां प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्वारहपत्ये-ऽधिश्चित्याहवनीयमभ्युद्भवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सौऽन्यदालम्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तता। स मृत्योरबिभेत्। सौऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीता। तः हुत्वा पराङ्मुर्यावर्तता। ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जंयति। य एवं वेदा तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत व्यहं न जुहति। हुतमेवास्यै भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तुनुवै वायुरग्निर्वत्यवित्वा भवत्येकं च॥५०॥

[६]

रौद्रं गविं वायुव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुद्यमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्णन्दमानम्। मैत्रः शरः। धातुरुद्वासितम्। बृहस्पतेरुत्रीतम्। सवितुः प्रकान्तम्। द्यावापृथिव्यः हियमाणम्। ऐन्द्राग्नमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रः हुतम्॥५०॥

उद्वासितः सूत च॥१॥

[७]

दक्षिणत उपं सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उर्दीचीमावृत्यं दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वौ दुह्याञ्चेष्टस्य

ज्यैषिणेयस्यां यो वा गुतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्याल्कनिष्ठस्यं कानिष्ठेनेयस्यां यो वा बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। वायुव्यं वा एतदुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। मैत्रं दुधम्। अर्यम्ण उद्वास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्रकान्तम्। द्यावापृथिव्यं हियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्रमुपं सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति। योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुं तीर्थं तुर्पयति। एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृप्यति प्रजयां पुशुभिः। प्र सुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र प्रजयां पुशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ चैनदेवं वेदं॥५३॥

बुर्णेष्टद्यमाणायते द्वे च ३॥

[८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमजुहोता। द्विरेकः। सुकृदेकः। तेषां यस्त्रिरजुहोता। स ऋचाऽजुहोता। यो द्विः। स यजुषा। यः सुकृता। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्थुताम्। तस्माद्यजुषाऽहुतिः पूर्वा होतव्यां। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अवरुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति। रेत एव तद्वधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेत एव हुतं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हुतं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतः सूर्योऽन्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय प्राङुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत। स युदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्। स एवैनं ततु उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥३॥

[९]

यदग्निमुद्धरति। वसंवस्तर्व्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति। निहितो धूपायञ्चेते। रुद्रास्तर्व्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति। प्रथममिधमर्चिरा लभते। आदित्यास्तर्व्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति। सर्व एव संवर्श इधम आदीसो भवति। विश्वे देवास्तर्व्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। विश्वेष्वेवास्य

देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितुरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्वग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहूति। इन्द्रे एवास्या॑ग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदैति। प्रजापतिस्तर्वग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहूति। प्रजापतावेवास्या॑ग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्तो ब्रह्म तर्वग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहूति। ब्रह्मत्रेवास्या॑ग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुंपुरुदेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे॒ प्रजापतौ॒ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु॑ देवतासु॑ हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहूति। य उ॑ चैनदेवं वेदं॥५९॥

आदित्यास्तर्वग्निरिन्द्रे॑ एवास्या॑ग्निहोत्रं॒ हुतं॒ भवति॒ देवेषु॒ च॒ त्वार्णि॒ च॒ (यदग्निनिहितः॒ प्रथमः॒ सर्वे॒ युवा॑ नितुरामङ्गारा॑ शरोऽङ्गारा॑ ब्रह्म वसुंपुष्टौ॥)॥३॥

[१०]

ऋतं त्वा॑ सृत्येन॑ परिषिश्चामीति॑ सायं॑ परिषिश्चति। सृत्यं॑ त्वर्तेन॑ परिषिश्चामीति॑ प्रातः। अग्निर्वा॑ ऋतम्। असावांदित्यः॑ सृत्यम्। अग्निमेव॑ तदादित्येन॑ सायं॑ परिषिश्चति। अग्निना॑ऽदित्यं॑ प्रातः॑ सः। यावदहोरात्रे॑ भवतः। तावदस्य॑ लोकस्य। नार्तिर्न॑ रिष्टिः। नान्तो॑ न पर्यन्तो॑ऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहूति। य उ॑चैनदेवं वेदं॥६०॥

अस्ति॑ द्वे॑ च॑॥

[११]

अङ्गिरसः॑ प्रजापतिरुग्निः॒ रुद्र॑ उत्तरावर्ती॑ ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा॑ युजा॑ प्रजापतिरकामयताऽत्मन्वद्रौद्रङ्गविं॑ दक्षिणतस्त्रयो॑ वै॒ यदग्निमृतं॑ त्वा॑ सृत्येनैकादशा॥११॥

अङ्गिरसः॑ प्रैव॑ तेन॑ पृशूनेव॑ यत्रिमार्दि॑ यो॑ वा॑ अग्निहोत्रस्योपमदो॑ दक्षिण॑तः॒ पुष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसः॑ य उ॑चैनदेवं वेदं॥

हरिः॑ अँ॥

॥इति॑ श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे॑ द्वितीयाष्टके॑ प्रथमः॑ प्रपाठकः॑ समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत् प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशंहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्यर्दर्भस्तुम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टा अपांकामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स दशंहोतारं मनसाऽनुद्रुत्यर्दर्भस्तुम्बे जुहयात्। प्रजापतिर्वै दशंहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मनं इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्वि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानाऽसृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तुम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रुष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानाऽसृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वाऽसु यशो नच्छ्रेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्यं। दर्भस्तुम्बमुद्ध्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य। चतुरहोतृन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुरहोतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदैनं प्रकाशं गृतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तुम्बमुद्ध्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तुम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रुष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यशो ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्त्तरित्याहुः। यस्यान्ते व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देये। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवावरुन्ये॥५॥

अग्निमादधानो दशंहोत्राऽरणिमवं दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनैवोद्दृत्याग्निहोत्रं जुहयात्। प्रजातमेवैनजुहोति। हविर्विर्विफस्यं दशंहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशंहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सृष्टाऽरन्यं प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशंहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशंहोतारं जुहयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभिचरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृतु-

इरिणे जुहोति प्रदरे वां। एुतद्वा अस्यै निरक्रतिगृहीतम्। निरक्रतिगृहीत एुवैन् निरक्रत्या ग्राहयति। यद्वाचः कूरम्। तेन् वषंद्वरोति। वाच एुवैनं कूरेण प्र वृश्चिति। ताजगार्तिमार्च्छति॥७॥

दर्शहोता सुधार्या क्रच्छेद्वाचेष्टे रुच एुव तेनुते निरक्रतिगृहीतं पञ्चं च॥७॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एुतं चतुरहोतारमपश्यत्। तं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावंसृजत। तावंस्माध्मृष्टावपाँक्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभंमानः। चतुरहोतारं मनंसाऽनुद्रुत्याऽहवनीयेऽजुहोत्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्टाऽरभ्यु प्रतेनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एुतं पश्चहोतारमपश्यत्। तं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्माध्मृष्टान्यपाँक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभंमानः॥९॥

पश्चहोतारं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। चातुर्मास्यान्येव सृष्टाऽरभ्यु प्रतेनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धं सृजेयेति। स एुतं षड्होतारमपश्यत्। तं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्माध्मृष्टोऽपाँक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्वहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। पशुबन्धेव सृष्टाऽरभ्यु प्रतेनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एुतं सुसहोतारमपश्यत्। तं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्माध्मृष्टोऽपाँक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सुसहोतारं मनंसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। सौम्यमध्वरं सृष्टाऽरभ्यु प्रतेनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथसम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथसम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचेष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एुव यज्ञं सम्भूत्यु प्र

तं नुते। अयं ज्ञो वा एषः। योऽपलीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पलीवर्याचंष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसथ्मु व्याचंष्टे। एतद्वै पलीनामायतनम्। स्व एवैनां आयतुने-उवकल्पयति॥१३॥

तनुत् आलभेमानोऽगृह्णादसृजताभरायेरन्थद्वै॥६॥

[२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृत्तुङ् स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदत्तुणत। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयैत् वर्सीयान्थ्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वर्सीयानेव भवति। यं कामयैत पार्षीयान्थ्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पार्षीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षाल्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशंहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। क्रृतवः संवथ्सुरः॥१५॥

प्रजाः पशवं इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयाऽसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माऽस्तपुसाऽसृक्षिः। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रवन्। जायुस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। क्रृतून्सवथ्सुरम्। प्रजाः पशून्। इमाँलोकानित्यब्रवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्रजनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयैत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं जहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जुजनदिन्द्रमिन्द्रियाय श्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरः हि देवा एतयाऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्वाङ्गिरसश सुवर्गं लोकेऽस्पर्धन्त। वृयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वृयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहयात्। संवथ्सुरो वै पञ्चहोता। संवथ्सुरः सुवर्गो लोकः। संवथ्सुर पुर्वतुषु प्रतिष्ठायां सुवर्गं लोकमेति। तेऽब्रवन्निङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्था क्व वः सद्द्वा हृव्यं वक्ष्याम् इति। छन्दः स्वित्यब्रवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि

जगंत्यामिति॑। तस्माच्छन्दः सु सन्ध्या आंदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हृव्यं वंहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेदो द्वादश मासाः पञ्चतांवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविश्शः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतत् श्रितं प्रतिष्ठितं वेदोऽप्त्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति॑ सवध्युरो जनयत्वामितीत्यब्द्यात्पूर्व॑ इत्यादित्याननुवाकः पद्म॥७॥ [३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति॑। स एतं दशंहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽत्मानं विधाय॑। दशंहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तः सुगार्सीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि॑ वा इममिति॑। तस्य सोमो हृविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति॑ व्याहरत्। स भूमिंसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ यजूँषि। स द्वितीयंमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुवुः इति॑ व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि॑ सामानि। स तृतीयंमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति॑ व्याहरत्। स दिवंसृजत। अग्निष्टेममुकथंमतिरात्रमृचं। एता वै व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलुः वै लोकाननु प्रजाः पुशवुश्छन्दाऽस्मि॑ प्राजायन्ता। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजातां वेदैः॥२३॥

प्र प्रजयो पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चंहोतारमसृजत। स हृविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्ते॑ हृविरिति॑। स पञ्चंहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्रत्यङ्गंबाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्वर्वण्ड्य॑ हिरण्यमभवत्। तद्वर्वण्डस्य॑ हिरण्यस्य॑ जन्म। स द्वितीयंमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङ्गंबाधत। स देवानंसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथ्मुवर्णं॑ हिरण्यमभवत्। तथ्मुवर्णस्य॑ हिरण्यस्य॑ जन्म। य एवं सुवर्णस्य॑ हिरण्यस्य॑ जन्मवेदैः॥२५॥

सुवर्णं आत्मनां भवति। दुर्वर्णोऽस्य॑ भ्रातृव्यः। तस्माऽसुवर्णं॑ हिरण्यं भार्यम्। सुवर्णं एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति॑ नाप्रियम्। स सुमहोतारमसृजत। स सुप्रस्त्रैव सुवर्णं लोकमैत्। त्रिणवेन॑ स्तोमैनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत्। त्रयस्मिंशेन॑ प्रत्यतिष्ठत्। एकविशेन॑ रुचमधत्ता॥२६॥

सूप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्स्थोमैन यजते। सूप्तहौत्रैव सुर्वर्गं लोकमेति। त्रिणवेन स्तोमैनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्नरुदते। त्रयस्त्रिशेन प्रति तिष्ठति। एकविशेन रुचं धते। सूप्तदशेन प्रजायते। तस्मांस्तदशः स्तोमो न निरुहत्यः। प्रजापतिर्वें संसदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै॥२७॥

अनन्दद्वय इति व्याहुद्देवासीद्वेदाधत् प्रजात्यै॥७॥

[४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामङ्गीनात्। तैऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथां नो दक्षिणां न ह्लैष्यतीति। ते व्यावृत्य प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणां नाह्नीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा ग्नीनाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह। आग्रेयं वै हिरण्यम्। स्वयैवैनदेवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वासु इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनदेवतया प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैना देवतया प्रतिगृह्णाति। वरुणाश्च मित्याह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैन देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैन देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैन देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीरुसायान इत्याह। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। वैश्वानर्यर्चा रथं प्रति गृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया रथः। स्वयैवैन देवतया प्रति गृह्णाति। तेनामृतत्वमश्यामित्याह। अमृतमेवाऽत्मन्यते। वयो दात्र इत्याह। वयं एवैन कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तम्यः। अत्मन एवैषा परीक्षिः। क इदं कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वकः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्यां। कामेन त्वा प्रतिगृहामीत्याह। येन कामेन प्रति-गृह्णाति। स एवैनमुष्मिलोके काम आगच्छति। कामैतत्ते एषा ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिलोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां

प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति॒ गृह्णाति॥३३॥

ब्रैनात्यशुभित्याहाङ्गिरुः प्रतिगृहीत् इत्याह प्रतिगृहीतेत्याहै दक्षिणेत्याहै चृत्वार्ति॒ च॥६॥ [५]

अन्तो वा एष यज्ञस्यै। यद्वशममहः। दशमेऽहैन्सर्पराजियां क्रृग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्युमवं रुच्यते। तिसुभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एष्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्युमवं रुच्यते। पृश्निंवतीर्भवन्ति। अन्तं वै पृश्निं॥३४॥

अन्नमेवावं रुच्यते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्भायति। मनसा प्रति॒ हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। देवा वै सर्पाः। तेषांमियः राज्ञां। यथसर्पराजियां क्रृग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति॒ तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृतृहोता व्याचष्टे। स्तुतमनुशःसति॒ शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्यै। यद्वशममहः। एतत्खलु वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्मा। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहृङ्कृश्चतुर्होतृन्व्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्मावं रुच्ये। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदैनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यज्ञमानदेवत्य॑ वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्या॑ रात्रिः। अहा॑ रात्रि॑ ध्यायेत्। भ्रातृव्यस्यैव तलोकं वृक्षे। यद्विवा॑ वाचं विसृजेत्। अहुर्मातृव्यायोच्छिष्ठेत्। यन्नकं विसृजेत्। रात्रि॑ भ्रातृव्यायोच्छिष्ठेत्। अधिवृक्षसूर्ये॑ वाचं विसृजति। एतावंतमेवास्मै लोकमुच्छिष्ठेति। यावदादित्योऽस्तमेति॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिष्येत्पश्च च॥४॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समक्षिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम् वै प्रजापतिरिति। तस्मादप्यामित्रौ सुङ्गत्या॑। नाम्ना॑ चेदध्ययेते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अंब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। स आत्मन्त्रिन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्तु आपेद्यत। तेनोदय्यासुरानन्म्यभवत्॥३९॥

य एवं वेदा॑। अभि॑ भ्रातृव्याभवति। ते देवा असुरैर्विजित्या॑। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुम्बिलोके व्यक्षुव्यन्। तैऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपेजिजीविमेति। ते सुमहोतारं

यज्ञं विधायायास्यम् । आङ्गीरसं प्राहिणवन् । एतेनामुत्रं कल्पयेति ॥४०॥

तस्य वा इयं क्लृप्तिः । यदिदं किं चां । य एवं वेदा । कल्पतेऽस्मै । स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सुप्तहोता । अमुत्रं सुज्ञो देवेभ्यो हृव्यं वहति । य एवं वेदा । उपैनं यज्ञो नमति । सोऽमन्यता । अभि वा इमेऽस्मालोकादमुं लोकं कमिष्यन्ते इति । स वाचस्पते हृदिति व्याहरत् । तस्मांत्पुत्रो हृदयम् । तस्मादुस्मालोकादमुं लोकं नाभि कामयन्ते । पुत्रो हि हृदयम् ॥४१॥

हृप्तेऽभवत्कल्पयेतीति चत्वारिं च ॥४॥

[७]

देवा वै चतुर्होतृभिर्जमतन्वता । ते वि पाप्नना भ्रातृव्येणाजयन्त । अभि सुवर्गं लोकमजयन् । य एवं विद्वाऽश्चतुर्होतृभिर्जं तनुतो । वि पाप्नना भ्रातृव्येण जयते । अभि सुवर्गं लोकं जयति । षड्बौत्रा प्रायणीयमा सादयति । अमुष्टे वै लोकायु षड्बौता । घन्ति खलु वा एतथ्सोमम् । यदभिषुणवन्ति ॥४२॥

ऋजुधैवैनंमुमुं लोकं गमयति । चतुर्होत्राऽऽतिथ्यम् । यशो वै चतुर्होता । यशो एवाऽत्मन्यते । पश्चहोत्रा पशुमुपसादयति । सुवर्गर्यो वै पश्चहोता । यजमानः पशुः । यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति । ग्रहान्नृहृत्वा सुप्तहोतारं जुहोति । इन्द्रियं वै सुप्तहोता ॥४३॥

इन्द्रियमेवाऽत्मन्यते । यो वै चतुर्होतृनुसवनं तुर्पयति । तृप्यति प्रजया पशुभिः । उपैनः सोमपीथो नमति । बृहिष्पवुमाने दशहोतारं व्याचक्षीत । माध्यं दिने पवमाने चतुर्होतारम् । आर्भवे पवमाने पश्चहोतारम् । पितृयज्ञे षड्बौतारम् । यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सुप्तहोतारम् । अनुसवनमेवैनाऽस्तर्पयति ॥४४॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः । उपैनः सोमपीथो नमति । देवा वै चतुर्होतृभिः सत्रमासता । ऋद्धिपरिमितं यशोस्कामाः । तेऽब्रवन् । यन्नः प्रथमं यशं ऋच्छात् । सर्वेषान्नस्तथसुहासुदितिः । सोमश्चतुर्होत्रा । अग्निः पश्चहोत्रा । धाता षड्बौत्रा ॥४५॥

इन्द्रः सुप्तहोत्रा । प्रजापतिर्दशहोत्रा । तेषां सोमः राजानं यशं आच्छत् । तन्यकामयत । तेनापाकामत् । तेन प्रलायमचरत् । तं देवाः प्रैषैः प्रैषैः मैच्छन् । तत्प्रैषाणां प्रैषत्वम् । निविद्विन्यवेदयन् । तन्निविदान्निवित्त्वम् ॥४६॥

आप्रीभिराप्नुवन् । तदाप्रीणामाप्रित्वम् । तमग्नन् । तस्य यशो व्यगृह्णता । ते ग्रहां अभवन् ।

तद्वहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहो गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। तेऽब्रवन्। यो वै न् श्रेष्ठोऽभूत्॥४७॥

तमंवधिष्मा। पुनरिमङ् सुवामहा इति। तं छन्दोभिरसुवन्ता। तच्छन्दसां छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तथास्मैः सामृत्वम्। उक्ष्यैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थ्सोममागच्छति। यशं एवैनंमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद् यश्च न। तावुभौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यशं ऋच्छुतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्माथ्सोमे सोमः प्रोच्यः। यशं एवैनंमृच्छति॥४९॥

अभिषुपुवन्ते सुमहाता तपेयति पट्टात्रा निवित्तमभूतिष्ठति प्राहेति द्वे चै॥८॥

[८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽर्सीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदस्तेव सन्मनोऽकुरुत् स्यामिति। तदत्प्यत। तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत। तद्बूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुग्निरजायत। तद्बूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाञ्योतिरजायत। तद्बूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुर्चिरजायत। तद्बूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानामरीचयोऽजायन्त। तद्बूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अंजायन्त। तद्बूयोऽतप्यत। तदुभ्रमिव समंहन्यत। तद्वस्तिमंभिनत्॥५१॥

स संमुद्रोऽभवत्। तस्माथ्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पश्चोर्जायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तदशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वाऽस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सौऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अज्ञि। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदुपस्ववापेद्यत। सा पृथिव्यंभवत्। यद्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयोरोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एउतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैष लोकेष्वार्तिमार्च्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत् प्रजायेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मून्यये पात्रेऽन्नमदुहत। याऽस्य सा तुनूरासीत्। तामपाहत। सा तमिक्षा-

भवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौन्तर्वानभवत्। स प्रजननादेव प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रुजननाच्छ्वेना असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा तुनूरासीत्। तामपाहत। सा जोथ्थाऽभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स उपपृक्षाभ्याम् वर्तूनसृजत। तेभ्यो रजुते पात्रे घृतमंदुहत्। याऽस्य सा तुनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत। सौऽहोरात्रयैः सुन्धिरभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स मुखादेवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य सा तुनूरासीत्। तामपाहत। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रुजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रुजाः। दिवा वै नोऽभूदिति। तदेवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। देववानेव भवति। एतद्वा अंहोरात्राणां जन्मति। य एवमंहोरात्राणां जन्मति। नाहौरात्रेष्वार्तिमाच्छ्रुतिः॥५८॥

असुतोऽधि मनोऽसुज्यत। मनः प्रुजापतिमसृजत। प्रुजापतिः प्रुजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छ्वैवस्युस्त्राम ब्रह्म। व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते प्रुजयो पुशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्रोति। य एवं वेदै॥५९॥

अग्रिर्जायत तद्वैऽतप्यतमिनदेवोद्यापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमंदुह्याऽस्य सा तुनूरासीदहरभवदच्छ्रुतिः वेदं (हं धूमोऽग्रिर्ज्येतिर्विर्मीरीचय उदायस्तदुक्तं स जुघनाश्चा तमिक्षा स प्रुजननाश्चा जोथ्था स उपपृक्षाभ्यां सौऽहोरात्रयैः सुन्धिः स मुखातदहरेवाम्नमये दारुमये रजुते हरिते तेष्वस्ताभ्यो द्वे तेजत्रै पयो घृतः सोमम्)॥१०॥ [१]

प्रुजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्। परेहि। एतेषा देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अंब्रुवन्। कस्त्वमसि। वृयं वै त्वच्छ्रेयाऽसः स्मृ इति। सौऽब्रवीत्। कस्त्वमसि वृयं वै त्वच्छ्रेयाऽसः स्मृ इति मा देवा अंब्रोचन्निति। अथवा इदं तरहि प्रुजापतौ हर आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदैनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ। अथाहमेतेषा देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहः स्यामित्यंब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्प्रदायेति। यदेतद्ववीषीति। को हृ वै नाम प्रुजापतिः। य एवं वेदै॥६१॥

विदुरेनुं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुश्वत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्।

य एवं वेदैः अधिपतिरेव समानान् भवति। सोऽमन्यता किं किं वा अंकरमिति। स चन्द्रं मु आहुरेति प्रालंपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेदै॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत् इति। तथ्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेदै। नैन दभोति। कक्ष नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेदै। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेदै। परमामेव काष्ठा गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसंवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यशम्॥६४॥

साध्याः परांश्वम्। य एवं वेदै। उपैनः समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवंयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याया। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखंमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्टान्व्यवर्तयत। ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याया। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याया। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदैन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यं च मुखं दक्षिणते मुखं पश्चात्रवं च॥[१०]

प्रजापतिरकामयत बुहोर्भूया॑न्थ्यामिति। स एतं दशंहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क। तस्य प्रयुक्ति बुहोर्भूयानभवत्। यः कामयैत बुहोर्भूया॑न्थ्यामिति। स दशंहोतारं प्रयुञ्जीत। बुहोरेव भूयान्वति। सोऽकामयत वीरो मु आजायेतेति। स दशंहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रौऽजायत। यः कामयैत वीरो मु आजायेतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो जायते। सोऽकामयत पशुमान्थ्यामिति। स चतुर्होतुः पश्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क। तस्य प्रयुक्ति पशुमान्वत्। यः कामयैत पशुमान्थ्यामिति। स

पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सौऽकामयतर्तवौ मे कल्पेरन्नितिं। स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरंमिमीता। तं प्रायुङ्क। तस्य प्रयुक्त्यृतवौऽस्मा अकल्पन्ता। यः कामयैतर्तवौ मे कल्पेरन्नितिं। स षड्होतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा क्रृतवः। सौऽकामयत सोमुपः सौमयाजी स्याम्। आ मैं सोमुपः सौमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्होतुः सृष्टहोतारं निरंमिमीता। तं प्रायुङ्क। तस्य प्रयुक्ति सोमुपः सौमयाज्यभवत्। आऽस्य सोमुपः सौमयाज्यजायत। यः कामयैत सोमुपः सौमयाजी स्याम्। आ मैं सोमुपः सौमयाजी जायेतेति। स सृष्टहोतारं प्रयुञ्जीत। सोमुप एव सौमयाजी भवति। आऽस्य सोमुपः सौमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्मिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुम्भिलोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सृष्टहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति। तस्य वा इयं कूर्सिः॥७२॥

यदिदं किं चं। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सृष्टहोता। अमुत्रं सञ्चो देवेभ्यो हृव्यं वंहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नंमिति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवाभवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्। दरुशपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्योऽध्वरः सृष्टहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानवाभवति॥७३॥

अमिमीतं तं प्रायुङ्क पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कूर्सिदशहोतुर्निदानं सृष्ट चं॥६॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः संज्ञेयेति प्रजापतिरकामयत दशपूर्णमासौ संज्ञेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजापत्येति स तपः स त्रिवृत् प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशथाऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ता: सुष्ठा: समलिख्यं देवा वै चतुर्होतुभिरुदं वा अग्ने प्रजापतिरन्द्रं प्रजापतिरकामयत बुहोर्युनेकोदश॥११॥

प्रजापतिस्तद्वर्हन्त्य प्रजापतिरकामयतानयैवैनतस्य वा इयं कूर्सिस्तस्मात्तेपानाञ्चोतिरुद्दिस्मिन्नादित्ये स षड्होतुः सृष्टहोतारं त्रिसंस्तिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवाभवति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चंतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशंहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धि वेद। ऋग्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमाभ्वति। य एषामेवं क्लृसिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवाभ्वति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशंहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशंनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठं देवतानामुपदेशंनाद्वेदं। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छेष्ठमायनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथौ एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यन्ते षट्ः॥३॥————[१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्ये। तेजसे वीर्याय। अथौ प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रतिगृह्णति। आत्मनोऽनार्त्यै। यदैन्मार्त्तिज्याद्वृतः सन्ति निरुहरेन्। आग्नीप्रे जुहुयादशंहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽज्ज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योपं दासयति। यद्यैनं पुनरुपं शिक्षेयुः। आग्नीध्र एव जुहुयादशंहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽज्ज्येन। पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्यतुमुखऋतुमुखे जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

क्लृता अस्मा ऋतव आयन्ति। षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिदः सर्वमसृजत। स मनोऽसृजत। मनसोऽधिं गायत्रीमसृजत। तद्वायत्रीं यशं आच्छत्। तामाऽलंभत। गायत्रिया अधि छन्दाऽस्यसृजत। छन्दोऽस्योऽधिं सामो तथाम् यशं आच्छत्। तदाऽलंभत॥६॥

साम्रोऽधि यजूङ्ग्यसृजत। यजुर्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यशं आच्छत्। तमाऽलंभत। विष्णुरथ्योषधीरसृजत। ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तथसोमं यशं आच्छत्। तमाऽलंभत। सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशं आच्छत्। तदेनुं नाति प्राच्यवत्। इन्द्रं इव यशस्वी भवति। य एवं वेदा नैनुं यशोऽति प्रचयते। यद्वा इदं किं च। तथसर्वमुत्तान एवाऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनुं प्रतिंगृहीतुं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तथसर्वमुत्तानस्त्वाऽङ्गीरसः प्रतिंगृह्णत्वित्येव प्रतिंगृहीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैन्तप्रतिंगृह्णति। नैनं हिनस्ति। बुरुहिषा प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवैनं धामा प्रत्येति॥८॥

विग्राहमृतवस्तवाऽलंभतेन्द्रं गृहीयाथद्वा॥५॥ [२]

यो वा अविद्वान्निर्वर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुम्भिलोके भवति। अथ यो विद्वान्निर्वर्तयते। सशीर्षा विपाप्माऽमुम्भिलोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यर्वर्तयन्ता। अग्निश्च पृथिवी च। वायुशान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः। अग्निर्न्यर्वर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यर्वर्तयत। सौषधीभिर्वन्स्पतिभिरपुष्यत्। वायुर्न्यर्वर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यर्वर्तयत। तद्वयौभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यर्वर्तयत। स रश्मिभिरपुष्यत्। द्यौर्न्यर्वर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यर्वर्तयत। सौऽहोरात्रैर्धमासैरकृतुभिः संवर्धसरेणापुष्यत्। तान्योषांन्युष्यति। याऽस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परिच॥१०॥

अपुञ्जक्षत्रैरपुष्यत्वच्च च॥१॥ [३]

तस्य वा अग्नेरहिरण्यं प्रतिजग्रहणः। अर्धमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्ता। तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सौऽर्धमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्ता। अर्धमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्तो। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहणः। तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्ता। तृतीयमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्तो। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहणः। चतुर्थमिन्द्रियस्याप-

क्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेनु वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। य एवं विद्वान्नां प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्च प्रतिजग्रहषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेनु वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्च प्रतिगृह्णति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। पञ्चमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापते: पुरुषं प्रतिजग्रहषः। पष्ठमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेनु वै स पष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। पष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। य एवं विद्वान्मुरुषं प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। पष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहषः। सुस्तमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेनु वै स संस्तमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। सुस्तमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। य एवं विद्वाऽस्तल्पं प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। संस्तमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहषः। अष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेनु वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्त्रुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णति। अष्टमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तथसर्वमुक्तान एवाऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनुं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तथसर्वमुक्तानस्त्वाॽङ्गीरसः प्रतिगृहीत्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनुत्रतिंगृह्णति। नैनं हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामचतुर्थमिन्द्रियस्याऽत्मन्त्रुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णति। पष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्प्रतिगृहीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्रेरहर्षपूर्वं सोमेश्वर्य बास्तवदेन लुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्च प्रजापते: पुरुषं मगोस्तल्पन्तमेतेनौतानस्य तदेनाप्राणद्वै। अथ तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं पृष्ठं संस्मन्तम। तदेनुं द्वे तमेतेकं तमेतेन त्रीणि तदेनैकम्॥)॥६॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वश्चहोतारः सत्रमासंता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्घुवन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्घुवन्। तेन प्रजा असृजन्ता। यच्चतुर्होतारः सत्रमासंता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्घुवन्। केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्घुवन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्ता। यत्पश्चहोतारः सत्रमासंता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्घुवन्। केनैभ्यो

लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्ता। केनैषां पशूनवृञ्जतेर्ति। अग्निना॑ वै ते गृहपतिनाऽऽर्धुवन्। तेनैभ्यो
लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्ता। तेनैषां पशूनवृञ्जता। यथ्यद्वैतारः सूत्रमासंता। केनु॒ ते गृहपतिना-
अऽर्धुवन्॥१८॥

केर्त्तुन॑कल्पयन्तेर्ति। धात्रा॑ वै ते गृहपतिनाऽऽर्धुवन्। तेन॑र्तुन॑कल्पयन्ता। यथ्सूत्रहौतारः
सूत्रमासंता। केनु॒ ते गृहपतिनाऽऽर्धुवन्। केनु॒ सुवरायन्। केनैमाँलोकान्थसमंतन्वन्निति।
अर्यम्णा॑ वै ते गृहपतिनाऽऽर्धुवन्। तेनु॒ सुवरायन्। तेनैमाँलोकान्थसमंतन्वन्निति॥१९॥

एते॑ वै देवा॑ गृहपतयः। तान्॑ य एवं विद्वान्। अप्युन्यस्य गारहपते॑ दीक्षते। अवान्तरमेव
सूत्रिणांमृग्नोति। यो वा अर्यमण् वेद। दानंकामा अस्मै प्रजा॑ भेवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा॑
आर्यावसूतिरिति॑ वै तमाहुर्य प्रशःसन्ति। आर्यावसूतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा॑ इदं किं च। तथसर्वं चतुरहोतारः। चतुरहोतृभ्योऽधिं यज्ञो निर्मितः। स य एवं
विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो॑ वेद। यश्चतुरहोतृन् वेदेति। स ह्येवं भूयो॑ वेद। यश्चतुरहोतृन्
वेद। यो वै चतुरहोतृणां॑ होतृन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा॑ दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां॑ होता॑। सोमश्चतुरहोतृणां॑ होता॑।
अग्निः पश्चहोतृणां॑ होता॑। धाता॑ षड्होतृणां॑ होता॑। अर्यमा॑ सूत्रहौतृणां॑ होता॑। एते॑
वै चतुरहोतृणां॑ होतारः। तान्॑ य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा॑ दिशोऽभि
जयति॥२२॥

आर्द्धवत्रार्द्धुत्रियेवं वेदान्ति॑ सर्वा॑ दिशोऽभि जयति (वै तेन सूत्रकेन्द्रं)॥६॥

[५]

प्रजापतिः प्रजा॑ः सूद्धा॑ व्यसःसता। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मनु॑ हा॑ (३)
इत्यहृयत। आपु॑ः प्रत्येष्टवन्। ता॑ अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। ताः
कुसिंभ्युमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽहृयत।
अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते॑ प्रत्येष्टवन्। ते॑ दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त
उपौहृश्चत्वार्यज्ञनि। तस्माद्दर्शपूर्णमासयो॑र्यज्ञक्रतोः। चत्वारं ऋत्विजः। पश्चकृत्वो-
ऽहृयत। पुशवः प्रत्येष्टवन्। ते॑ चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त उपौहृलोम-
छवीं मां॑समस्थि॑ मञ्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां॑ यज्ञक्रतोः॥२४॥

पश्चत्विजः। पृष्ठक्त्वोऽहृयत। ऋतवः प्रत्येष्टवन्। ते॑ पंशुबुन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त।

त उपौहन्त्स्तनांवाण्डौ शिश्वमवांशं प्राणम्। तस्मा॑त्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। षडुत्विजः। सुस्कृत्वोऽहंयत्। होत्राः प्रत्यंशृणवन्। ताः सौम्येनैवाधुरेण यज्ञक्रतुनोपपूर्याविर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्त्स्त शारूप्यान्नाणान्। तस्मा॑थसौम्यस्याच्वरस्य यज्ञक्रतोः। सुस्त होत्राः प्राचीर्वषद्वर्णन्ति। दुश्कृत्वोऽहंयत्। तपः प्रत्यंशृणोत्। तत्कर्मणैव संवधसुरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुपं पूर्याविर्तता। तथस्वर्वमात्मानुमपरिवर्गमुपैहत्। तस्मा॑थसंवधस्तरे सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुद्ध्यन्ते। तस्माद्वशहोता चतुरहोता। पश्चहोता षड्होता सुसहोता। एकहोत्रे बलिङ् हरन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एुं वेदं॥२६॥

चन्द्रमांशातुर्मस्यानि यज्ञक्रतोर्घ्येण यज्ञक्रतुनोपपूर्याविर्तन्त सुसहोता चुत्वारि च॥४॥ [६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सौऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति। सौऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्रधंक्षयतीति। स एुताऽश्वतुरहोतृनात्मस्परणानपश्यत्। तानंजुहोता। तैर्वै स आत्मानं-मस्पृणोत्। यदंग्रहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिंश्च चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुरहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दशपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्यश्वमी। पश्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मस्यानि। लोमं छुवीं माऽसमस्थि॒ मञ्जानम्॥२८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनांवाण्डौ शिश्वमवांशं प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥२९॥

समिथसंसमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीरूप्यान्नाणान्नस्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निर्माण्डि। द्वि॒ प्राश्वान्ति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवधसुरम्। सर्वं चाऽऽत्मानुमपरिवर्गङ् स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥३०॥

अग्निहोत्रं मञ्जानद्विजुहोत्यपरिवर्गङ् स्पृणोत्येकं च॥४॥ [७]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावो-भवत्। तस्मात्थस्यन्तर्वली। हरिणी सुती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्। स

तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भंवति। तस्यासुरेर्वार्जीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भंवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्धृष्टा पितेवामन्यत। तदनुं पितृनंसृजत। तत्पितृणां पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितृन्धृष्टाऽमनस्यत्। तदनुं मनुष्यानसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनुस्व्यैव भंवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्थससृजनाय। दिवां देवत्राऽभंवत्। तदनुं देवानसृजत। तद्वैवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। दिवां हैवास्य देवत्रा भंवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभं इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अर्जीवथस्वानं भवति देवानसृजत सुम च॥

[८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽयुः प्रमीयते। पशुमान्ध्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽयुः प्रमीयते। पशुमान्ध्यवति। विन्दते प्रजाम्। अन्नः पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते। दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्वान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यद्विक्षिणतो वाति। मातृरिश्वैव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्माद्विक्षिणतो वान्त विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति। स वा एष मातृरिश्वैव।

अथ यत्पश्चाद्वाति। पवमान एव भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्चाति। य एवं वेदा। स वा एष पवमान एव॥३१॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितैव स्वान् भवति। य एवं वेदा। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादयन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽप्यग्निति। पुरस्तादितरान्याप्मनः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽप्यग्निति। दक्षिणत इतरान्याप्मनः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽप्यग्निति। पश्चादितरान्याप्मनः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप वदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽप्यग्निति॥४१॥

उत्तरत इतरान्याप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मुण्टयेदिव। क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोपं वदेयुः। उत मै पाप्मानमप्य हन्युरिति। स यादिशऽसुनिमेष्यस्यात्। युदा तादिशं वातौ वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गृन्धमुभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेदा॥४२॥

वेद सम्पर्वत आदित्यात्पर्वते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्युत्तरतः पाप्मानस्ताऽस्तेऽप्यग्नीत्युष्टौ च॥४२॥—[९]

प्रजापतिः सोमऽ राजानमसृजत। तं त्रये वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीतां सावित्री। सोमऽ राजानं चकमे। श्रुद्धामु स चकमे। साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससारा। तः हौवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उपं त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्यो। सोमं वै राजानं कामयो। श्रुद्धामु स कामयत इति। तस्यां उ ह स्थागरमलङ्घारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्यायां। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सुतहोतारमुपरिष्ठात्। सुम्भारैश्च परिभिश्च मुखेऽलङ्घत्य॥४४॥

आऽस्यार्थं वंब्राज। ताऽ हुदीक्ष्योवाच। उपं मा वर्तस्वेति। तः हौवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म् आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्यां उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्माद्दुहु म्लियो भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत् प्रियः स्यादिति। तस्मां एतद्दुर्लभारं कल्पयित्वा
दशहोतारं पुरस्ताद्याख्यायां। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पञ्चात्। पष्ठोतारमुत्तरः।
सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च परिभिश्च मुखेऽलङ्घत्यां। आस्यार्धं ब्रजेत्। प्रियो हैव
भवति॥४६॥

अयान्लङ्घत्य स्यामिति भवति॥४॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति। आत्मन्नात्मनित्यामन्त्रयत।
तस्मै दशमः हृतः प्रत्यशृणोत्। स दशहृतोऽभवत्। दशहृतो हृ वै नामैषः। तं वा
एतं दशहृतः सन्तम्। दशहृतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मनित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमः हृतः प्रत्यशृणोत्। स सप्तहृतोऽभवत्।
सप्तहृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतः सप्तहृतः सन्तम्। सप्तहृतेत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मनित्यामन्त्रयत। तस्मै पृष्ठः हृतः प्रत्यशृणोत्। स
पष्ठोतोऽभवत्॥४८॥

षड्हृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतः षड्हृतः सन्तम्। षड्हृतेत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मनित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमः हृतः प्रत्यशृणोत्। स
पञ्चहृतोऽभवत्। पञ्चहृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहृतः सन्तम्। पञ्चहृतेत्याचक्षते
परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मनित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थः हृतः प्रत्यशृणोत्।
स चतुरहृतोऽभवत्। चतुरहृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतं चतुरहृतः सन्तम्। चतुर्हृतेत्याचक्षते
परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमंब्रवीत। त्वं वै मे नेदिष्ठः हृतः प्रत्यशौषीः।
त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनांश्चतुरहृतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषः पुत्राणां
हृद्यंतमः। नेदिष्ठो हृद्यंतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं वेदे॥५०॥

देवाः पष्ठोतोऽभवत्यच्छहेतेत्याचक्षते परोक्षेणशौषीः पद्म॥४॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यदशहोतारः प्रजापतिव्यंसं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत स तपः
सोऽन्तर्वाच्चब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्याल्पुजापतिः सोमः राजान् ब्रह्मात्मन्वदेकांदश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्रेयद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत य एवास्य दक्षिणतः पञ्चाशत॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेदे॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टे दमूना अतिर्थिर्दुरोगेण। इमं नो युज्ञमुपं याहि विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्या। शत्रूयतामा भरा भोजनानि। अग्ने शर्धं महते सौभंगाय। तवं द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाऽसि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृक्तो वारो जिघाऽसति॥१॥

ता ऽस्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भर। अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठयः। इधमस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रह पुरुचेतनः। अपु प्राचं इन्द्र विश्वाऽ अुमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोर्दिचो अपंशूराधुरा च ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्रायु हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गुवेषणः हरिभ्याम्। उपु ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्ठास्य रोदसी महित्वा। इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजंघन्वान्॥३॥

हुव्यवाहंमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्। ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरम्भिम्। अुग्निः स्विष्टकृतुमा हुवेम। स्विष्टमग्ने अुभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अुभि ष्वा उरुनः पन्थां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्वेद्यजरं न आयुः। त्वामग्ने हुविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हुव्या वक्ष्यानुषक। विश्वानि नो दुर्गहां जातवेदः। सिन्धुन न नावा दुर्गिताऽतिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानः। अुस्माकं बोध्यविता तुनूनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजः सनोतु नः। पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अुस्माः अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अधृणिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथां असि। जुष्टे होता वरेण्यः। त्वयां यज्ञं वितन्वते। अुग्नी रक्षाऽसि सेधति। शुक्रशौचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईडयः। अग्ने रक्षाणो अऽहसः॥६॥

प्रतिं ष्व देव रीषतः। तपिष्ठैरजरै दह। अग्ने हःसि न्यत्रिणम्। दीद्यन्मत्येष्वा। स्वे

क्षये शुचिव्रता। आ वांत वाहि भेषजम्। वि वांत वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजः। देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा पंरावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु यद्रपः। यदुदो वात ते गृहे। अमृतस्य निधिरहितः। ततो नो देहि जीवसै। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवंह। वात आवातु भेषजम्। शुभ्रमर्योभूर्नो हृदे॥८॥

प्रण आयूर्षि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन् हृव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सुप्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। कृतूनुश्चृजते वशी। कामस्तदग्ने समवर्तुताधिं। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसंति निरविन्दन। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। त्वयो मन्यो सरथंमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृष्टता मरुत्वः। तिग्मेषव आयुधा सुशिशानाः। उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युरहोतु वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश्व ईडते देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण। त्वमग्ने ब्रतमृच्छुचिः। देवां आसादया इह। अग्ने हृव्याय वोढवे। ब्रतानुबिप्रद्वत्पा अदौर्यः। यजा नो देवां अजरः सुवीरः। दध्रुवलानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे जातवेदः॥११॥

जिधाऽसत्यमित्याङ्गानांदेतु सर्व अहंसो वातो हृदे गंजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्ने एकं च॥१॥

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो माऽघायुरभिदासंति। तमग्ने मेन्या मेनि कृणु। यो मा चक्षुषा यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणऽघायुरभिदासंति। तयोऽग्ने त्वं मेन्या। अमृममेनि कृणु। यत्किं चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति यजुषा हृविर्भः॥१२॥

तमृत्युर्निरकृत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना निरकृतिरादुरक्षः। ते अस्य ग्रन्त्वन्तेन सत्यम्। इन्द्रेषिता आज्यमस्य मश्नन्तु। मा तथस्मृद्धि यदसौ करोति। हम्मि तेऽहं कृतं हृविः। यो मै घोरमर्चीकृतः। अपांश्वौ त उभौ बाहू। अपेनद्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्नेदेवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्।

पुराऽमुव्यं वषद्वारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृष्टि। स्विष्टम् स्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्राप्तन्नरातयः। अन्ति दूरे सुतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासंतः॥१४॥

वषद्वारेण वज्रेण। कृत्याऽहन्मि कृतामुहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्। प्रातश्चाहो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सुह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्वितावानम्। अग्ने शकेमं ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषाऽसि तरेम। अवतं मा समनसौ समौकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ मामवतञ्चातवेदसौ। शिवौ भवतमुद्य नः। स्वयं कृणवानः सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रलऽसुधस्थुमनु पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथा देवैः संधुमादं मदेम। उदुत्तुमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमञ्चत। अवाधुमानि जीवसै॥१७॥

वयऽसौम ब्रते तव। मनस्तनूषु बिश्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपर्णौ। उदशेन पतिविद्यै जिगाय। त्रिशदस्या जघनं योजनानि। उपस्थु इन्द्रङ्ग स्थविरं बिभर्ति। सेना हु नामं पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यच्चा अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नौ देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहारप्रमन्तरभूः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं जगत्। ध्रुवा हु पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवैष्ठि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्रं इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु धारय। अभितिष्ठ पृतन्युतः। अधरै सन्तु शत्रवः। इन्द्रं इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्रं एणमदीधरत। ध्रुवं ध्रुवेण हविषाः। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि वासतो विपश्चित्मप्रयावज्ञवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवत्रेकं च॥२१॥ [२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्रीरषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु धिया वंसुः। सरस्वत्युभिनो नेषि वस्यः। मा पंस्करीः पयसा मा न आर्घक। जुषस्व नः

सूख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृजे हविर्नेमसा बरहिरग्नौ। अयोमि सुग्धृतवती सुवृत्तिः।
अम्यक्षिः सद्य सदने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्य न चक्षुः। इहावाश्चमति हये। इन्द्रं
जैत्राय जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रमुतौ हवामहे। यो गोजिष्ठनजिदश्-
जिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विहवे ज्युषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा। असम्मृष्टो जायसे मातृवोः
शुचिः। मन्द्रः कविरुद्दितिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्न आहुता। धूमस्तै केतुरभवद्विवि
श्रितः। अग्निरग्ने प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यज्ञमानाय परिगृह्य
देवान्। दीक्षयेद इहविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तपं उत्तमं मुहः। दीक्षापालेभ्योऽवनंतः हि शंक्रा। विश्वैद्वैर्यज्ञियैः
संविदानौ। दीक्षामस्मै यज्ञमानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः
कुचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधिं क्षियन्ति भुवनानि विश्वाः। नूर्मतो दयते
सनिष्यन् यः। विष्णव उरुग्रायाय दाशत्॥२४॥

प्रयः सत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्। विचंक्रमे पृथिवीमेष एताम्।
क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासौ अस्य कीरयो जनानाम्। उरुक्षितिः सुजनिमा चकारा।
त्रिदेवः पृथिवीमेष एताम्। विचंक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवस्त्वर्वीयान्। त्वेषं
हंस्य स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुः रुशन्तम्। प्रत्यर्थिं देवस्यदेवस्य
महा। श्रिया त्वंग्रिमतिर्थिं जनानाम्। आ नो विश्वाभिरुतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो
हर्यश्च याहि। वरीवृजुर्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृष्णं शुष्मिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा
जनयन्नहानि। जिगायोशिभिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमहाम्। अविन्दुज्योतिर्बहुते रणाय। अश्विनाववसे निहये वाम्।
आ नूनं यातः सुकृताय विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतनः। अविष्टं
धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अहंय नो अस्तु। आवां तोके तनये तूतुजानाः। सुरलांसो
देवर्वतिं गमेम॥२७॥

त्वं सोम कर्तुभिः सुकर्तुर्भः। त्वं दक्षैः सुदक्षाँ विश्ववैदा। त्वं वृषां वृषत्वेभिर्महित्वा।

द्युमेभिर्द्युम्यंभवो नृचक्षाः। अषां युथ्सु पृतनासु पप्रिम्। सुवरूषामपस्वां वृजनस्य गोपाम्।
भरेषुजा॑ सुक्षिति॒ सुश्रवंसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम। भवां मित्रो न शेष्यौ
घृतासुतिः। विभूतद्युम्न एव या उ सप्रथाः॥२८॥

अधां ते विष्णो विदुषां चिद्विष्यः। स्तोमो यज्ञस्य राध्यो हृविष्यतः। यः पूर्वाय
वेधसे नर्वीयसे। सुमज्जानये विष्णवे ददाशति। यो जातमस्य महूतो मुहि ब्रवात्। सेदु
श्रवांभिर्युज्यं चिद्भ्यसत्। तमु स्तोतारः पूर्व्य यथा विद कृतस्य। गर्भैँ हृविष्णो पिपर्तन।
आऽस्य जानन्तो नामं चिद्विवक्तन। बृहत्ते विष्णो सुमतिं भंजामहे॥२९॥

इमा धाना घृतस्तुवं। हरी इहोपवक्षतः। इन्द्रैँ सुखतमे रथैँ। एष ब्रह्मा प्रतेमहे।
विदथे शःसिषः हरी। य कृत्वियः प्रते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नामं घृतन्नयः।
हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु॥३०॥

हरिवर्पसङ्किर्तः। आचरूषणिप्रा वृषभो जनानाम्। राजा कृष्णानां पुरुहृत इन्द्रः।
स्तुतश्रवस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्ता हरी वृषुणायाह्यर्वाङ्। प्रयथिसन्धवः प्रसुवं यदायन्।
आपः समुद्रैँ रथ्यैव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्। यदीः सोमः पृणति दुर्घो
अःशुः। हयामसि त्वेन्द्रं याह्यर्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तुनुवै भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माऽ अव पृतनासु
प्रयुथ्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः। कृभुर्येभिर्वृषपर्व विहायाः। प्रयम्यमाणान्नति षू
गृभाय। इन्द्र पित्र वृषधृतस्य वृष्णाः। अहैङ्गमान् उपेयाहि यज्ञम्। तुभ्यं पवन्तु इन्द्रवः
सुतासः। गावो न वंज्रिन्स्वमोक्तो अच्छः॥३२॥

इन्द्रा गहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते कुकुथ्सुकृता या वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबसि
मध्वं ऊर्मिम्। तयां पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गृव्युः। प्रातर्युजा
वि बौधय। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतयै। प्रातर्यावाणा प्रथमा यज्ञवम्।
पुरा गृप्रादररुषः पिबाथः। प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशःसन्ति कवयः पूर्वभाजः।
प्रातर्यज्ञवमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्यजते विचायः।
पूर्वः पूर्वो यज्ञमानो वर्नीयान्॥३३॥

चाश्विद्यो गच्छतं नो दाशामाभिश्रीर्गम सप्रथां भजामहे विशन्तु याह्यर्वाङ्च्छं पिबाथः पद्म॥३॥ [३]

नकूं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे असिंकि च। इदं रंजनि रजय। किलासं पलितं
च यत्। किलासं च पलितं च। निरितो नाशया पृष्ठं। आ नः स्वो अश्वुतां वर्णः। परा
श्वेतानि पातय। असिंतं ते निलयंनम्। आस्थानुमसिंतं तवं॥३४॥

असिंक्रियस्योषधे। निरितो नाशया पृष्ठं। अस्थिजस्य किलासंस्य। तनूजस्य च
यत्क्वचि। कृत्ययां कृतस्य ब्रह्मणा। लक्ष्मं श्वेतमनीनशम्। सरूपां नामं ते माता। सरूपो
नामं ते पिता। सरूपाऽस्योषधे सा। सरूपमिदं कृथिः॥३५॥

शुनः हुवेम मुघवानुमिन्द्रम्। अस्मिभ्वरे नृतम् वाजसातौ। शृण्वन्तं मुग्रमृतये सुमध्मुं।
ग्रन्तं वृत्राणि सञ्जितं धनानाम्। धूनुथ द्यां पर्वतान्दाशुषे वसुं। नि वौ वनां जिहते यामं नो
भिया। कोपयंथ पृथिवीं पृश्निमातरः। युधे यदुग्राः पृष्ठतीरयुग्धम्। प्रवैपयन्ति पर्वतान्।
विविश्वन्ति वनुस्पतीन्॥३६॥

प्रोवारंत मरुतो दुर्मदां इव। देवांसः सर्वया विशा। पुरुत्रा हि सुद्वङ्गसि। विशो
विश्वा अनु प्रभु। सुमध्मुं त्वा हवामहे। सुमध्स्वग्निमवंसे। वाजुयन्तौ हवामहे। वाजेषु
चित्रराघसम्। सङ्खच्छच्छुं संवदध्वम्। सं वौ मनांसि जानताम्॥३७॥

देवा भागं यथा पूर्वै। सञ्जानाना उपासत्। सुमानो मन्त्रः समितिः समानी। सुमानं मनः
सुह चित्तमेषाम्। सुमानं केतों अभि सः रंभध्वम्। सञ्जानैन वो हुविषां यजामः। सुमानी
व आकूतिः। सुमाना हृदयानि वः। सुमानमस्तु वो मनः। यथा वः सुसुहासति॥३८॥

सञ्जानं नः स्वैः। सञ्जानमरणैः। सञ्जानमश्विना युवम्। इहास्मासु नियच्छतम्। सञ्जानं
मे बृहस्पतिः। सञ्जानं सविता करता। सञ्जानमश्विना युवम्। इह मह्यं नि यच्छतम्।
उपं च्छायामिव घृणैः। अग्नम् शर्मं ते वयम्॥३९॥

अग्ने हिरण्यसन्दृशः। अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्वम्। शिवेभिरद्य परिपाहि नो गयम्।
हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यंसे। रक्षा माकिर्णो अघशासंस ईशता। मदेमदे हि नो ददुः।
यूथा गवामृजुकर्तुः। सङ्खभाय पुरुशता। उभया हस्त्या वसुं। शिशीहि राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शर्वीवस्तवं दृसनां। आ तू न इन्द्र भाजय। गोष्वश्वेषु शुभ्रुषु।
सुहस्रेषु तुवीमघ। यदेवा देवहेडनम्। देवांसश्वकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा यूयम्।
ऋतस्युर्तेन मुश्वता। ऋतस्युर्तेनाऽदित्याः॥४१॥

यजंत्रा मुश्चते ह मां। युजैर्वौ यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो न शेकिम। मेदस्वता यजंमानाः। सुचाऽज्ज्यैन् जुहूतः। अकामा वौ विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोपं शेकिम। यदि दिवा यदि नक्तम्। एनं एनुस्योकरत। भूतं मा तस्माद्बृव्यं च॥४२॥

द्रुपदादिव मुश्चतु। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्वित्रः स्नात्वी मलादिव। पूतं पवित्रेणवाऽज्ज्यम्। विश्वे मुश्चन्तु मैनसः। उद्धयं तमसस्पर्सि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अग्नम् ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तव कृष्टि वनस्पतीं ज्ञानतामसंति वृथं भर्गदित्याश्च नवं च॥४३॥ [४]

वृषा सो अ॒शुः पंवते हुविष्मा॑न्थ्सोमः। इन्द्रस्य भाग ऋतयुः शुतायुः। स मा वृषाणं वृषभं कृणोतु। प्रियं विशा॒ सर्ववीर॒ सुवीरम्। कस्य वृषां सुते सचाँ। नियुत्वा॑न्वृष्टभो रणत्। वृत्रहा सोमपीतये। यस्ते शङ्खं वृषोनपात्। प्रणापात्कुण्डपाय्यः। न्यस्मिन्दध्रु आमनः॥४४॥

त॒ सुध्रीर्च॒रूतयो वृष्णियानि। पौ॒स्यानि नियुतः सश्वरिन्द्रम्। सुमुद्रं न सिन्धव उक्थशुष्मा। उ॒रुव्यच॒सङ्गि रु आ विशन्ति। इन्द्राय गिरे अनिशितसर्गः। अ॒पः प्रैरयन्थसंगरस्य बृधात्। यो अक्षेणेव चक्रिया शर्चाभिः। विष्वकूस्तम्भं पृथिवीमुत द्याम्। अक्षोदयुच्छवंसा क्षामंबुध्रम्। वार्णवांतस्तविषीभिरिन्द्रः॥४५॥

दृढान्यौद्वादुशमान् ओजः। अवाभिनत्कुभः पर्वतानाम्। आ नौ अग्ने सुकेतुना॥ रुयिं विश्वायुपोषसम्। मार्डीकं धैहि जीवसैः। त्वं सोम मुहे भगम्। त्वं यूनं ऋतायुते। दक्षं दधासि जीवसैः। रथं युञ्जते मुरुतः शुभे सुगम्। सूरो न मित्रावरुणं गर्विष्टिषु॥४६॥

रजाऽसि चित्रा विचरन्ति तन्यवः। दिवः संम्राजा पर्यसा न उक्षतम्। वाच॒ सुमित्रावरुणाविरांवतीम्। पर्जन्यश्चित्रां वंदति त्विषीमतीम्। अ॒प्रा वंसत मरुतः सुमाययाँ द्यां वर्षयतमरुणामरेपसम्। अर्युक्त सुस शुन्ध्युवः। सूरो रथस्य नुप्रियः। ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः। वहिष्ठेभिर्विहरन् यासि तन्तुम्॥४७॥

अ॒वृव्युत्रसिं देव वस्वः। दविध्वतो रुशमयः सूर्यस्य। चर्मेवावधुस्तमौ अ॒पस्वन्तः। पर्जन्याय प्र गायत। दिवस्पुत्राय मीढुषैः। स नौ युवसमिच्छतु। अच्छां वद तवसं गीर्भिरुभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसाऽविवास। कनिंकदद्वृष्टभो जीरदानुः। रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवा॑ कृणोत्यर्वताम्। पूर्जन्यः पुरुषीणांम्। तस्मा॒ इदास्यै हृविः। जुहोता॑ मधु॒मत्तमम्। इडा॑ नः संयतं करत्। तिस्रो यद्ब्रे॑ शुरद॒स्त्वामित्। शुचि॑ घृतेनु॑ शुचयः सपूर्यन्। नामानि॑ चिद्धिरे॑ यज्ञियानि॑। असूदयन्त तनुवः॑ सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तङ् स्वस्तयै॑। ययौरिदं विश्वं भुवनमा॒ विवेशा॑। ययौरानुन्दो॑ निहितो॑ महश्च। शुनासीरावृतुभिः॑ संविदानौ। इन्द्रवन्तौ॑ हृविरिदं जुषथाम्। आघाये॑ अग्निमिन्द्यते॑। स्तृणन्ति॑ बुरुहिरानुषका॑। येषामिन्द्रो॑ युवा॑ सखा॑। अग्ने॑ इन्द्रश्च मेदिनाँ॑। हुथो॑ वृत्राण्यप्रति॑। युवः॑ हि॑ वृत्रहन्तमा॑। याभ्यां॑ सुवरजंयन्नग्रं॑ एवा॑ यावांतस्थुर्भुवनस्य॑ मध्ये॑। प्रचरण्णी॑ वृष्णा॑ वज्रबाहू॑। अग्नी॑ इन्द्रावृत्रहणाँ॑ हुवे॑ वाम्॥५०॥ मन॑ इन्द्रो॑ गर्विष्टपु॑ तनु॑ गर्भे॑ सुजाताः॑ सखा॑ सूतं च॥५१॥ [५]

उत नः प्रिया॑ प्रियासु॑। सुप्तस्वसा॑ सुजुष्टा॑। सरस्वती॑ स्तोम्यांभूता॑। इमा॑ जुह्वानायुष्मदा॑ नमोभिः। प्रति॑ स्तोमः॑ सरस्वति॑ जुषस्व। तवु॑ शर्मन्नियतमे॑ दधानाः। उपस्थेयाम शरणं॑ न वृक्षम्। त्रीणि॑ पुदा॑ विचक्रमे॑। विष्णुर्गोपा॑ अदौभ्यः। ततो॑ धर्माणि॑ धारयन्॥५१॥

तदस्य॑ प्रियमभि॑ पाथो॑ अश्याम्। नरो॑ यत्रं॑ देवयवो॑ मदन्ति॑। उरुक्रमस्य॑ स हि॑ बन्धुरित्था॑। विष्णोः॑ पदे॑ परमे॑ मध्वु॑ उथसः। क्रत्वादा॑ अस्थु॑ श्रेष्ठः। अद्य त्वा॑ वन्वन्धुरेकणाँ॑। मर्ते॑ आनाश सुवृक्तिम्। इमा॑ ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया॑ तु॑ आ॑ बुरुहिः॑ सीदा॑। वीहि॑ सूर्यु॑ पुरोडाशम्॥५२॥

उपं॑ नः॑ सूनवो॑ गिरः। कृष्णन्त्वमृतस्य॑ ये॑। सुमृडीका॑ भवन्तु॑ नः। अद्या॑ नौ॑ देव॑ सवितः। प्रजावंसावी॑ सौभंगम्। परां दुष्प्रियं॑ सुवा॑। विश्वानि॑ देव॑ सवितः। दुरितानि॑ परां सुवा॑। यद्द्वंद्रं॑ तन्मु॑ आ॑ सुवा॑। शुचिमुक्तृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु॑ नमस्यत। अनाम्योजु॑ आ॑ चके। या॑ धारयन्त देवा॑ सुदक्षा॑ दक्षपितारा॑। असुर्याय॑ प्रमहसा॑। स इत् क्षेति॑ सुधित् ओकंसि॑ स्वे। तस्मा॑ इडा॑ पिन्वते॑ विश्वदानी॑। तस्मै॑ विशः॑ स्वयमेवानंमन्ति॑। यस्मिन्नह्ना॑ राजनि॑ पूर्वं॑ एति॑। सकूतिमिन्दृ॑ सच्युतिम्। सच्युतिं॑ जुघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्नु॑ आ॑ भर। प्रयुपस्यन्निव॑ सक्षयौ॑। वि॑ नै॑ इन्द्र॑ मध्यो॑ जहि। कर्नैखुनदिव॑ सापयन्। अभि॑ नु॑ सुष्टुतिं॑ नय। प्रजापतिः॑ स्त्रियां॑ यशः। मुष्कयोरदधाऽध्यपम्। कामस्य॑

तृप्तिमानुन्दम्। तस्यांग्रे भाजयेह मां। मोदः प्रमोद आनुन्दः॥५५॥

मुष्क्योर्नीहितः सप्तः। सुत्वेव कामस्य तृप्याणि। दक्षिणानां प्रतिग्रहे।
मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः सत्यमशीमहि। पशूनां रूपमन्तस्य। यशः श्रीः श्रयतां मर्यां।
यथा उहमस्या अतृपं चित्रै पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुरुसि प्रिये प्रिया। एवं भगव्यस्य
तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्प्रियर्वदति। तथेति वायुराहु तत्। हन्तेति सुत्यं चन्द्रमाः।
आदित्यः सत्यमोमिति। आपस्तथसत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ मे कामः
समृद्ध्यताम्। न हि स्पशमविदन्त्यमस्मात्। वैश्वानरात्पुरएतारमुग्रे॥५७॥

अथैमन्थन्मृतममूरा:। वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्।
अयूपाः सद्वा विभृता पुरुणिं। वैश्वानरं त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनासः।
पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुपं ब्रुवो। बृहतीमृतये दिवम्। विश्वं विभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नेशन्ति न दभाति तस्करः। नैना
अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाङ्श्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपति:
सुह। न ता अर्वा रेणुककाटो अशजुतो। न सङ्कृतत्रमुपं यन्ति ता अभि। उरुग्रायमभयं
तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यरुद्यदायुती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधित। उपते गा इवाकरम्।
वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां विश्वरूपाः
पश्वो वदन्ति। सा नौ मन्त्रेषमूर्ज दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रौ देवानां निषुसाद मन्द्रा। चतस्रु ऊर्ज दुदुहे पयांसि।
क्षेत्रस्विदस्याः परमं जंगमा। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा
चतुर्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सुहस्राक्षरा परमे व्यौमन्। तस्यां समुद्रा अधि
विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशशतंसः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुपं जीवति। इन्द्रासूरो जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वां अस्तु
गणवांशसजातवान्। अस्य सूषा शशुरस्य प्रशिष्टिम्। सुपत्रा वाचं मनसा उपासताम्।
इन्द्रः सूरो अतरद्रजांसि। सूषा सुपत्रा शशुरोऽयमस्तु। अयं शत्रूञ्जयतु जरहृषाणः।

अ॒यं वा॒जं जयतु वा॒जं सातौ। अ॒ग्निः क्षंत्रभृदनि॒भृष्टमोजः। स॒हस्रियो दीप्यता॒मप्रेयुच्छ्न।
वि॒भ्राजं मानः सा॒मिधा न उग्रः। आ॒ऽन्तरिक्षमरुहृदग्न्याम्॥६२॥

धूर्यंसुरोडाश् वृहस्पति॒ ज्युतिमान् न्दो भास्य तृप्याण्युः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशशत्रं वा॒जं मातौ चृत्वारि॒ च॥१२॥——[६]

वृषा॑ऽस्य॑ शुर्वृष्टभाय॑ गृह्यसे। वृषा॑ऽयमुग्रो नृचक्षसे। दिव्यः कर्मण्यो हितो बृहन्नामा॑
वृष्टभस्य॑ या कुकुत्। विषृवान् विष्णो भवतु। अ॒यं यो माम् को वृषा॑। अथो इन्द्रे इव
देवैभ्यः। वि ब्रैवीतु जनैभ्यः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्। अथो अधिंपतिं विशाम्॥६३॥

अ॒स्या॑ पृथिव्या अध्यक्षम्। इ॒ममिन्द्र वृष्टभं कृणु। यः सु॒शृङ्खः सुवृष्टभः। कूल्याणो॑
द्रोण आहितः। कार्घीवल प्रगाणेन। वृष्टभेण यजामहे। वृष्टभेण यजं मानाः। अकूरेणैव
सृषिषाँ। मृद्धश्च सर्वा॑ इन्द्रेण। पृतं नाश्च जयामसि॥६४॥

यस्याय मृषुभो हृविः। इन्द्राय परिणीयतैः। जयांति शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति पृतन्युतः।
नृणामहं प्रणीरसंत्। अग्रं उद्धिन्दुतामंसत्। इन्द्र शुष्मं तुनुवा॑ मेरयस्व। नीचा विश्वा॑
अ॒भितिष्ठभिमांतीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति॑। उरुं नौ लोकं कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्युभि॑ प्रेहि॑ प्र भरा॑ सहस्वा। मा विवेनो॑ वि शृणुष्वा॑ जनेषु। उदीडितो वृषभु॑ तिष्ठ॑
शुष्मैः। इन्द्र शत्रूम्पुरो अ॒स्माकं युध्य। अग्ने॑ जेता॑ त्वं जंय। शत्रू॑न्सहस् ओजं सा। वि॑
शत्रून् विमृधौ॑ नुद। एतं ते॑ स्तोमं तुविजात् विप्रः। रथं न धीरः॑ स्वपां अतक्षम्। यदीदग्ने॑
प्रतित्वं दैव॑ हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरुप ए॑ना जयेम। यो घृतेनाभिमांनितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः सङ्कांसु॑
पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो॑ जिगाय पृथिवीम्। अ॒न्तरिक्ष॑ सुवर्महता॑। वृत्रहा॑ पुरुचेतनः।
इन्द्रो॑ जिगाय॑ सहसा॑ सहांसि। इन्द्रो॑ जिगाय॑ पृतनानि॑ विश्वा॑॥६७॥

इन्द्रो॑ जातो॑ वि पुरो॑ रुरोज। स नः परुस्पा॑ वरिंवः॑ कृणोतु। अ॒यं कृतुरगृभीतः।
वि॒श्वुजिदुद्धिदिष्मोमः। क्रषिपि॑विप्रः॑ काव्यैन। वायुरुर्ग्रेगा॑ यंज्ञीः। साकङ्ग्नमन्सा॑ युज्ञम्।
शि॒वो नियुद्धिः॑ शि॒वाभिः। वायो॑ शुक्रो अंयामि॑ ते। मध्वो॑ अग्नं दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि॑ सोमं पीतये। स्वारुहो दैव॑ नियुक्तं। डुममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्। अ॒यं
वि॒शां वि॒शपतिरस्तु राजा॑। अ॒स्मा इन्द्र महि॑ वर्चांसि॑ धेहि। अ॒वर्चस॑ कणुहि॑ शत्रुमस्य।
इ॒ममा भंजु॑ ग्रामे॑ अश्वेषु॑ गोषु। निरुमु॑ भंजु॑ योऽमित्रो अस्य। वर्षन्॑ क्षत्रस्य॑ कुकुभि॑

श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भंजा वसौनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मदुधेव धेनुः। अयः राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो गवामोष्ठीनामुतापाम्। युनजिमं त उत्तरावेन्तुमिन्द्रम्। येन जयासि न परा जयासै। स त्वाऽकरेकवृष्टम् स्वानाम्। अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सुपलाः। एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशा: पृत्नाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः संहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयौ यविष्ठ। बलिमग्ने अन्तित् ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमृतिं चिकिद्धि। बृहत्तै अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनंमयद्वधस्तैः। यो अर्यपलीरुषसंश्कारां। स निरुद्ध्या नहुषो युह्वो अग्निः। विशंशके बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सुद्यो अग्ने अत्येष्टुन्यान्। अविर्यस्मै चारुतरो बृभूथां। ईडेन्यौ वपुष्यौ विभावौ। प्रियो विशामतिंथिर्मानुषीणाम्। ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्मग्ने ज्येष्ठं दिव्मा तंताना। क्रृतस्य ब्रह्मं प्रथमोत जंजो। तेनारहति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः। ब्रह्म सुचो घृतवंतीः। ब्रह्मणा स्वरंवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। क्रृत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छुङ्गिणाः सन्दद्वश्रिरे। चृषालंवन्तः स्वरंवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरंवस्तस्थिवाःसः। नमः सखिभ्यः सन्नामाऽवंगात्। अभिभूरग्निरत्रद्वजाःसि। स्पृधौ विहत्य पृत्ना अभिश्रीः। जुषाणो मु आहुतिं मामहिष्ठ। हृत्वा सुपलान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्रियम्। स्तौम्यंग्र उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपलाः अभिभूरसि। जहि शत्रूः रप मृधौ नुदस्व॥७३॥ विशो जंयामसि जीरदानौ हर्षे विश्वा दिविष्ठिषु वसौने जिगीवान्महाभिमिता नश्वत्वार्ति च॥११॥ [७]

स प्रलवन्नर्वीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयताः। बृहत्तंत्य भ्रानुनाः। नवं नु स्तोममग्नयै। दिवः श्येनायं जीजनम्। वसौः कुविद्वनातिं नः। स्वारुहा यस्य श्रियौ दृशो। रुयिर्वृरवतो यथा। अग्ने युज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवः सोमाय वाजिनैः। आज्यं पर्यसोऽजनि। जुष्टुः शुचितम् वसुं। नवः सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृष्णुहि। यस्ते भ्राग क्रृता वृयम्। नवस्य सोम ते वृयम्। आ सुमृतिं वृणीमहे॥७५॥

स नौ रास्व सहस्रिणः। नवः हविर्जुषस्व नः। क्रृतुभिः सोम भूतमम्। तदुङ्ग प्रति-

हर्य नः। राजन्थसोम स्वस्तयैः। नवङ्स्तोमन्त्रव॑ हृविः। इन्द्राग्नियां नि वेदया तज्जुषेत्^१
सचेतसा। शुचिं नु स्तोमं नवंजातम् द्या। इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथांम्॥७६॥

उभा हि वा॑ सुहवा॒ जोहवीमि। ता वाज॑ सुद्य उशुते धेष्ठा॑। अग्निरिन्द्रो नवस्य
नः। अस्य हृव्यस्य तृप्यताम्। इह देवौ संहस्रिणौ। यज्ञं नु आ हि गच्छताम्। वसुमन्त॑
सुवर्विदम्। अस्य हृव्यस्य तृप्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। विश्वांदेवाऽस्तर्पयत॥७७॥

हृषिषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जंजिरे। एदं बरुहिः सुष्टरीमा॒ नवेन। अयं
यज्ञो यज्ञमानस्य भागः। अयं बैभूव भुवनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदम्द्यागमिष्ठाः। इमे
नु द्यावापृथिवी सुमीचौ। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसन्धिया। आऽस्मै पृष्ठीतां भुवनानि विश्वा॑।
प्रजां पुष्टिमृतं नवेन॥७८॥

इमे धेनू अमृतं ये दुहाते॑। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणे॑ नवेन। सुमीचौ
द्यावापृथिवी घृताचौ। यविष्ठो हृव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवंजातो वि रौचसे। अग्ने
तत्ते महित्वनम्। त्वमग्ने देवताभ्यः। भागे देव न मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यंक्ष्यसि। नवङ्स्तोमं जुषस्व नः। अग्निः प्रथमः प्राशनातु। स हि
वेद यथा॑ हृविः। शिवा अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतुं विश्वचर्षणिः। भुद्रान्तः श्रेयः समनैष
देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो आ विशस्वा। शं तोकायं तनुवै॑
स्योनः। एतमुत्यं मधुना॒ संयुतं यवम्। सरस्वत्या॑ अधिमनावचकृषुः। इन्द्रं आसीथसीरपतिः
शतक्रतुः। कीनाशा॑ आसन्मरुतः सुदानवः॥८०॥

पूर्णुता वृषीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतन्नेन मीयसे स्योनश्चलर्वि च॥८०॥

[८]

जुषब्रह्मणो जुटीनगो नक्तज्ञाता वृपास उत नो वृषेऽस्यु॒शः सप्रबृवददौ॥८॥

जुष्टैः मृत्युर्भगो जुटीं नगे हरिवर्पसुक्तिः शिरिंवाजानमृत नः प्रिया यद्रावदन्ती विश्वा आशा॑ अशांतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

प्राणो रक्षति विश्वमेजंत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहूनि। स इथस्वं व्यानशो। यो देवो देवेषु
विभून्तः। आवृदूदात् क्षेत्रियं व्यगद्वृष्टा। तमित्याणं मनुसोपं शिक्षत। अग्रं देवानां मिदमंतु
नो हृविः। मनसुश्चित्तदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्विद्वेष्वग्नियम्॥१॥

आ नं एतु पुरश्चरम्। सुह देवैरिमः हवम्। मनः श्रेयसिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपर्ति
दघंत्। जुषतां मे वागिदः हृविः। विराङ्गेवी पुरोहिता। हृव्यवाडनं पायिनी। ययो रूपाणि
बहुधा वदन्ति। पेशाऽसि देवाः परमे जनित्रै। सा नो विराङ्गनं पस्फुरन्ती॥२॥

वाग्देवी जुषतामिदः हृविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम्। अस्य विज्ञानाय
बहुधा निर्धीयते। तस्य सुम्रमशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षुणम्। आयुरिन्नः प्रतीर्यताम्।
अनन्धाशक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवर्ज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भुद्रमुत
शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा
दिशः आ शृणोमि। येन प्राच्यो उत दक्षिणा। प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छोत्रे
बहुधोद्यमानम्। अरात्र नेमिः परि सर्वं बभूव॥३॥

अग्नियमनं पस्फुरन्ती सत्यः सप्त च॥३॥

[१]

उदेहिं वाजिन्यो अस्युपस्वन्तः। इदं राष्ट्रमा विश सूनतावत्। यो रोहितो विश्वमिदं
जनान्। स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहः रोहुः रोहित् आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं
जुषामुपस्थम्। ताभिः सर्वब्यो अविदुथङ्गुर्वाः। गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहाः।
आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थुदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्तरीभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः। विमं मरश् रोहितो
विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहश्च। दिवं गत्वाय महता महिम्ना। वि नो राष्ट्रमुनन्तु
पयं सा स्वेन। यास्ते विशस्तपं सा सं बभूवः। गायत्रं वृथसमनु तास्तु आऽगुः। तास्त्वा
विशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो अन्यैतु रोहितः॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सुयुजा प्रमृणीथ शत्रून्। आ वो रोहितो

अशृणोदभिद्यवः। त्रिसंसासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहिंतो द्यावापृथिवी जंजाना। तस्मिंस्तन्तु परमेष्ठी तंतान। तस्मिंच्छिश्रिये अऽज एकंपात्। अदृश्यावापृथिवी बलेन। रोहिंतो द्यावापृथिवी अदृश्यत। तेन् सुवः स्तभितं तेन् नाकः॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः। तेन देवाः सुवर्नविन्दन्। सुशोवत्वा भानवो दीदिवाः सम्। समग्रासो जुहौ जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वजिनमा घृतेन। सः समग्रे युवसे भोजनानि। अग्ने शर्य महते सौभग्या। तव द्युम्नान्युतमानि सन्तु। सज्ञास्पृत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिंष्टा महाश्चिसि॥७॥

अस्वेतु रोहिंतो नाको महाश्चिसि॥८॥ [२]

पुनर्न इन्द्रो मधवा ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुराधाः। अर्वाचीनं कृणुतां याचितो मनः। श्रुष्टी नो अस्य हविषो जुषाणः। यानि नोऽजिनं धनानि। जहर्थं शूर मन्युनाः। इन्द्रानुविन्द नस्तानि। अनेन हविषा पुनः। इन्द्र आशाभ्यः परि। सर्वभ्यो भयं करत्॥८॥

जेता शत्रून् विचर्षणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा सुमधै त्वा। पुरो दधे अमृतत्वाय जीवसै। आकूतिमस्यावसे। कामस्य समृद्धौ। इन्द्रस्य युज्ञते धियः। आकूति देवीं मनसः पुरो दधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि मनसा सकामः। विदेयमेनद्वदये निविष्टम्॥९॥

सेदप्तिर्ग्रीरत्येत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः। सहस्रपाथा अक्षरां समेति। आशानां त्वाऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हविषा वयम्। विश्वा आशा मधुना सः सृजामि। अनमीवा आपु ओषधयो भवन्तु। अयं यजमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अगृभीताः पशवः सन्तु सर्वैः। अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रः। बृहस्पतिः सविता यः सहस्री। पूषा नो गोभिरवसा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैः। त्वष्टा रूपाणि दधती सरस्वती। पूषा भगः सविता नो ददातु। बृहस्पतिर्ददिन्द्रः सहस्रम्। मित्रो दाता वरुणः सोमो अग्निः॥११॥

कुरुत्रिविष्टमस्यतारवच च॥१॥ [३]

आ नो भर भगमिन्द्र द्युमन्तम्। नि तै देष्णस्य धीमहि प्ररेके। उर्व इव पप्रथे कामो अस्मो। तमापृणा वसुपते वसूनाम्। इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैः। चन्द्रवता राघसा

पूर्वथंश्च। सुवर्यवो मृतिभिस्तुभ्यं विप्राः। इन्द्राय वाहः कुशिकासौ अक्रन्। इन्द्रस्य नुवीर्योणि प्रवोचम्। यानि चकारं प्रथमानि वृत्ती॥१२॥

अहुन्नहिमन्वपस्तंतर्दा। प्रवक्षणां अभिनुत्पर्वतानाम्। अहुन्नहिं पर्वते शिश्रियाणम्। त्वष्टौऽस्मै वज्रेऽस्य वृथन्ततक्षा। वाश्रा इव धेनवः स्यन्दमानाः। अङ्गः समुद्रमवं जग्मुरापः। वृषायमाणोऽवृणीत् सोमम्। त्रिकंद्रुकेष्वपिबथ्मृतस्य। आ सायंकं मृघवां दत्तं वज्रम्। अहंत्रेनं प्रथमजा महीनाम्॥१३॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनामिन्नाः प्रोत मायाः। आथसूर्यं जुनयन्द्यामुषासम्। तादीक्षा शत्रून् किलाविविष्टे। अहन्वृतं वृत्रतरं व्यसम्। इन्द्रो वज्रेण महुता वृधेनां स्कन्धाऽसीवुं कुलिशेनाविवृक्षणा। अहिः शयत उपपृक्षृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मदु आ हि जुहो। महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। स ए रुजानाः पिपिषु इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरुतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे। तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्येया न शिश्रथत्। विश्वस्मा इदिषुध्युसो। देवत्रा हृव्यमूहिषो। विश्वस्मा इथसुकृते वारंमृणवति। अश्रिर्द्वारा व्यृणवति॥१५॥

उदुज्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृश्वन्विश्वा भुवनानि पूर्वथाः। आ केतुना सुषमिष्ठो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हृव्यमृतेषु दृढ्यः। आ नो रथं बहुलां गोमतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्। अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदःससा। पूषा रक्षतु नो रथिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विनां वर्धयन्ता। इमौ रथं यज्ञमानाय धत्तम्। इमौ पशून्रक्षतां विश्वतौ नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्। प्रते मुहे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सूत्यवाचे भरे मृतिम्। इदं ते हृव्यं घृतवध्मरस्वति। सूत्यवाचे प्रभरेमा हृवीःषि। इमानि ते दुरिता सौभगानि। तेभिर्वियः सुभगासः स्याम॥१७॥

वृज्यहीनामृजीपं व्यृणवति रक्षतु नो रथिः सोभगान्येकं च॥६॥——————[४]

यज्ञो रायो यज्ञ इशे वसूनाम्। यज्ञः सुस्यानामुत सुक्षितीनाम्। यज्ञ इष्टः पूर्वचित्तिं दधातु। यज्ञो ब्रह्मव्याः अप्येतु देवान्। अयं यज्ञो वर्धतां गोभिरश्वैः। इयं वेदिः स्वपत्या सुवीरां। इदं बरुहिरति बरुहीःप्यन्या। इमं यज्ञं विश्वे अवन्तु देवाः। भगं एव भगवाः

अस्तु देवाः। तेन वृयं भगवन्तः स्याम्॥१८॥

तं त्वा भग सर्व इज्ञोहवीमि। स नौ भग पुरएता भवेह। भग प्रणेतर्भग सत्यराघः। भगेमां धियमुद्वद् दद्वनः। भग प्रणो जनय गोभिरश्वैः। भग प्रवृभिर्नवन्तः स्याम। शश्वतीः समा उपयन्ति लोकाः। शश्वतीः समा उपयन्त्यापाः। इष्टं पूर्तं शश्वतीनां समानां शाश्वतेन। हविषेष्टाऽनन्तं लोकं परमा रुरोह॥१९॥

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छ्रुता। सा रूपाणि कुरुते पञ्च देवी। द्वे स्वसारौ वयतस्तत्रमेतत्। सनातनं विततुं षष्ठ्यूखम्। अवान्यांस्तन्त्रन्किरतौ धत्तो अन्यान् नावपृज्याते न गंमाते अन्तम्। आ वौ यन्तूदवाहासो अद्य। वृष्टिं ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। अयं यो अग्निर्मरुतः समिष्टः। एतं जुषधं कवयो युवानः॥२०॥

धारावरा मरुतो धृष्णुवौजसः। मृगा न भीमास्तविषेभिर्भूर्मिभिः। अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणः। भ्रुमिन्यमन्तु उप गा अवृणवता। वि चक्रमे त्रिर्देवः। आ वेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तम्। बृहस्पतिः सदने सादयध्यम्। सादद्यौनि दम् आ दीदिवा ऽसम्। हिरण्यवर्णमरुषः सपेम। स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्यः॥२१॥

हिरण्यवाशीरिषिरः सुवरूपाः। बृहस्पतिः स स्वावेश कृष्वाः। पूरु सखिभ्य आसुति करिष्टः। पूषुं स्तवं ब्रुते वृयम्। नरिष्येम कुदाचन। स्तोतारस्त इह स्मसि। यास्ते पूषन्ना वौ अन्तः संमुद्रे। हिरण्यर्थान्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि दृत्यां सूर्यस्य। कामेन कृतश्रव इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कृथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव विन्दती (३)। वृषारवाय वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्। अरण्यनिर्महीयते। उत गाव इवादन्। उतो वेशमेव दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शक्टीरिव सर्जति। गामज्ञेषु आ हृयति। दार्वज्ञेषु उपावधीत्। वसन्नरण्यान्यां सायम्। अकुक्षुदिति मन्यते। न वा अरण्यानिरहन्ति। अन्यश्वेनाभिरुच्छ्रुतिः। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं नि पंदयते। आङ्गनगन्धी औ सुरभीम्। बृहन्नामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्। अरण्यानीमंशः सिषम्॥२४॥

स्याम् रुरोह युवाः। शुश्रूषिच्छमानो दृश्यते निपंदयते चृत्वार्थं च॥७॥

[५]

वार्तहत्याय शवसे। पृतनासाह्याय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवन्तं

बृहन्तम् । उरुं गंभीरं पृथुबुद्धमिन्द्रा । श्रुतर्षिं मुग्रमंभिमातिषाहम् । अस्मभ्य चित्रं वृष्णं ९
रुयिं दाँ । क्षेत्रियै त्वा निरक्षेत्रै त्वा । ब्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशांत् । अनुगस्तं ब्रह्मणे
त्वा करोमि ॥२५॥

शिवे ते द्यावां पृथिवी उभे इमे । शं ते अग्निः सुहाद्विरस्तु । शं द्यावां पृथिवी सुहौषंधीभिः ।
शमन्तरिक्षं सुह वातेन ते । शं ते चतस्रः प्रदिशौ भवन्तु । या दैवीश्वतसः प्रदिशाः ।
वातपलीरभि सूर्यो विचष्टे । तासां त्वा जुरस् आ दंधामि । प्रयक्षम् एतु निरक्षेत्रिं पराचैः ।
अर्मोचि यक्षमाद्विरुतादवत्यै ॥२६॥

ब्रुहः पाशान्निरक्षेत्रै चोदमोचि । अहा अवर्तिमविदथ्योनम् । अप्यभूद्वद्रे सुकृतस्य
लोके । सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत् । देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः । एवमहमिमं
क्षेत्रियाङ्गामिशः सात् । ब्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशांत् । बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः ।
दिव्यस्यैशाथे उत पार्थिवस्या धृत्तं रुयिः स्तुवुते कीरयेचित् ॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः । देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः । विश्वावृधमभि ये
रक्षमाणाः । येन हृता दीर्घमध्वानमायन् । अनन्तमर्थमनिवर्थ्यमानाः । यत्ते सुजाते हिमवथ्सु
भेषजम् । मुयोभूः शन्तमा यद्वदोऽसि । ततो नो देहि सीबले । अदो गिरिभ्यो अधि
यत्प्रधावसि । सः शोभमाना कन्येव शुभ्रे ॥२८॥

तां त्वा मुद्रला हुविषां वर्धयन्ति । सा नः सीबले रुयिमा भाजयेह । पूर्वं देवा
अपरेणानुपश्यं जन्मभिः । जन्मान्यवरैः पराणि । वेदानि देवा अयमस्मीति माम् । अहं ९
हित्वा शरीरं जुरसः परस्तात् । प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम् । वाचं मनसि सम्भृताम् । हित्वा
शरीरं जरसः परस्तात् । आ भूति भूति वयमशजवामहै । इमा एव ता उषसो याः प्रथमा
व्यौच्छन् । ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा । शश्वतीर्नावपृज्यन्ति । न गंमन्त्यन्तम् ॥२९॥

करोम्यवत्यै चिच्छुभेऽशश्ववामहै चुत्वारि च ॥५॥ [६]

वस्मूनां त्वाऽर्धतेन । रुद्राणां मूर्म्या । आदित्यानां तेजसा । विश्वेषां देवानां क्रतुना ।
मरुतामेष्टा जुहोमि स्वाहा । अभिभूतिरहमागमम् । इन्द्रसखा स्वायुधः । आस्वाशांसु
दुष्पहः । इदं वर्चो अग्निनां दत्तमागात् । यशो भर्गः सह ओजो बलं च ॥३०॥

दीर्घयुत्वाय शतशारदाय । प्रतिगृभ्यामि महुते वीर्याय । आयुरसि विश्वायुरसि ।

सुर्वायुरसि॑ सर्वमायुरसि॑। सर्वं म् आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः।
अग्निर्धर्मेणान्नादः। मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्मं क्षत्रं स्वाहा॑॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरएता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरुसुः स्वाहा॑।
अग्निर्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। सोमो राजा॑
राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। वरुणः सम्राट्थस्म्राद्वितिः।
साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑॥३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। इन्द्रो बलं बलपतिः।
बलमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्मस्मिन् यज्ञे
यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः। राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु
स्वाहा॑। पूषा विशां विद्वितिः। विशमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। सरस्वती॑
पुष्टिः पुष्टिपत्री। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑। त्वष्टा॑ पशुनां मिथुनानां
रूपकृद्वपतिः। रुपेणास्मिन् यज्ञे यज्मानाय पशुन्ददातु स्वाहा॑॥३३॥

च स्वाहा॑ साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑ विशमस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा॑ चत्वारिं च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र
इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती॑ त्वष्टा॑ दशा॑)॥४॥ [७]

स ई॑ पाहि यऋजीषी॑ तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो मंतीनाम्। यो गौत्रभिद्वज्ञभूद्यो
हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्रां अभि तृन्धि वाजान्। आ ते॑ शुष्मो॑ वृषभ एतु पश्चात्।
ओत्तरादधरागा॑ पुरस्तांत्। आ विश्वतो॑ अभिसमैत्वर्वाङ्। इन्द्रं द्युम्रं॑ सुवर्वद्वेष्यस्मे।
प्रोष्ठस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय॑ शूष्ममर्चत्॥३४॥

अभीके॑ चिदु॑ लोककृत्। सुङ्गे॑ समध्यु॑ वृत्रहा॑। अस्माकं बोधि चोदिता।
नभन्तामन्यकेषांम्। ज्याका॑ अधि॑ धन्वसु। इन्द्रं॑ वयं॑ शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे॑ हवामहे।
आ वाजैरुपं॑ नो गमत्। इन्द्राय॑ शुनासीराय। सुचा॑ जुहुतं॑ नो हुविः॥३५॥

जुषतां॑ प्रति॑ मेधिरः। प्र हुव्यानि॑ घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय॑ भरता॑ सजोषाः।
इन्द्रतुर्भिर्ब्रह्मणा॑ वावधानः। शुनासीरि॑ हुविरिदं॑ जुषस्व। वयः॑ सुपर्णा॑ उपसेदुरिन्द्रम्।
प्रियमेष्ठा॑ ऋषयो॑ नाधमानाः। अपे॑ ख्वान्तमूर्णुहि॑ पूर्णि॑ चक्षुः। मुमुक्ष्यस्मान्निधयै॒ व बुद्धान्।
बृहदिन्द्राय॑ गायता॥३६॥

मरुतो॑ वृत्रहन्तम्। येन॑ ज्योतिरजनयन्नत्रृत्वधः। देवं॑ देवाय॑ जागृति। कामिहैका॑ः क

इमे पंतज्ञाः। मान्थालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतेनान्प्रधंमन्तु देवाः। सौपर्णि चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्। नुमस्याधीरमुतस्य गोपाम्। स नुः शर्म त्रिवरुथ वियं सत्॥३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दृतम्। युमस्य योनौ शकुनं भुरुण्युम्। शं नो देवीरभिष्ठये आपो भवन्तु पीतयै। शं योरभि संबन्धन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्। क्षयन्तीश्वरपूर्णानाम्॥३८॥

अपो याचामि भेषजम्। अपसु मे सोमो अब्रवीत्। अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशम्भुवम्। आपश्च विश्वभेषजीः। यदुपसु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधुं। तेन मे वाजिनीवति। मुखंमङ्गु सरस्वती वैशम्भल्या॥३९॥

तस्यां मे रास्व। तस्यांस्ते भक्षीय। तस्यांस्ते भूयिष्ठभाजो भूयास्म। अहं त्वदस्मि मदस्मि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हृव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृञ्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्त त्वाऽग्ने। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिरकृत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्ने आरोह। अथो नो वर्धया रुयिम्। या तै अग्ने यज्ञिया तुनुस्तयेह्यारोहात्माऽऽत्मानम्। अच्छावसूनि कृणवन्नस्मे नर्या पुरुणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा सौद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हृव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजाः रुयिमस्मासु धेहि। अजस्तो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्रं जोहवीमि मधवानमुग्रम्। सुत्रा दधानुमप्रतिष्कुतः शवाऽसि। मःहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। रुये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वृत्री। त्रिकंद्रुकेषु महिषो यवांशिरं तुविशुष्पस्तृपत्। सोमंमपिबद्विष्णुना सुतं यथाऽवशत्। स ईं ममाद् महि कर्म कर्तवे मुहामुरुम्॥४२॥

सेनं सश्वेवं देवः सृत्यमिन्दुः सृत्य इन्द्रः। विदद्यतीं सरमां रुणमद्रैः। महि पाथः पूर्व्यः सद्धियक्षः। अग्नं नयसुपद्यक्षराणाम्। अच्छारवं प्रथमा जानतीगात्। विदद्व्यं सरमा दृढमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजते विट्। आ ये विश्वाः स्वपृत्यानि

चकुः। कृणवानासो अमृतत्वाय ग्रातुम्। त्वं नृभिर्नृपते देवहृतौ॥४३॥

भूर्णीणि वृत्वा हर्यश्च हृसि। त्वन्निदस्युश्चुमुरिम्। धुनि चास्वापयो द्भीतये सुहन्तु।
एवा पाहि प्रलथा मन्दतु त्वा। श्रुधि ब्रह्म वावृथस्वोत गीर्भिः। आविः सूर्य कृष्णहि
पीपिहीषः। जहि शत्रूं रभि गा इन्द्र तृन्धि। अग्ने बाधस्व वि मृधौ नुदस्व। अपामीवा
अप रक्षाःसि सेध। अस्माथस्मुद्राद्धृतो दिवो नः॥४४॥

अपां भूमानमुपं नः सृजेह। यज्ञ प्रतिं तिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ त्वा। वसौनि पुरुधा
विंशन्तु। दीर्घमायुर्यज्ञमानाय कृष्णन्। अथामृतेन जरितारमङ्ग्नि। इन्द्रः शुनावद्वित्तनोति
सीरम्। संवथ्सरस्य प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तदिदास ज्येष्ठम्। संवथ्सरः
शुनवथ्सीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः प्रयतं पुरु त्मनां। तदोर्करूपं विमिमानमेति। द्वादशारे
प्रतिं तिष्ठतीद्वृषां। अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तः। हवामहे त्वोपगन्तवा उ। आभूषन्तस्त्वा
सुमतौ नवायाम्। वयमिन्द्र त्वा शुनः हुवेम॥४५॥

अर्चत हृविगायत यस्त्वप्यपीनो वैशम्भुत्या हासीत्वमुरु देवहृतो नुस्तमन् पद्म॥१२॥

[८]

प्राण उदेहि पुनरा नौ भर यज्ञो रायो वार्त्रहत्याय वसौनाः स इ पाद्यौ॥४६॥

प्राणो रक्षत्यग्नेता धारावरा मुरुतो दीर्घयुत्वाय ज्योतिषा त्वा पञ्चत्वारिःशत्॥४७॥

प्राणः शुनः हुवेम॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

स्वाद्वीं त्वा॑ स्वादुना॑। तीव्रां तीव्रेणा॑। अमृतामृतेन। मधुमर्ती॑ मधुमता। सृजामि॑ सः॒
सोमेन। सोमौ॒ऽस्यु॒श्चिभ्या॑ पच्यस्व। सरंस्वत्यै पच्यस्व। इन्द्राय॑ सुत्राम्णे॑ पच्यस्व। परीतो॑
पिंश्चिता॑ सुतम्। सोमो॑ य उत्तमः॑ हृविः॥१॥

दधुन्वा॑ यो नर्यो॑ अ॒पस्वन्तरा। सुषाव॑ सोम॑मद्रिभिः। पुनातु॑ ते परि॒स्तुतम्। सोमः॑
सूर्यस्य॑ दुहिता। वारेण॑ शश्वता॑ तना॑। वायुः॑ पूतः॑ पुवित्रेण। प्राङ्ग्लसोमो॑ अतिंद्रुतः। इन्द्रस्य॑
युज्यः॑ सखा॑। वायुः॑ पूतः॑ पुवित्रेण। प्रत्यङ्ग्लसोमो॑ अतिंद्रुतः॥२॥

इन्द्रस्य॑ युज्यः॑ सखा॑। ब्रह्म॑ क्षत्रं पंवते॑ तेज॑ इन्द्रियम्। सुरंया॑ सोमः॑ सुत आसुते॑
मदाय। शुक्रेण॑ देव देवताः॑ पिपृथि। रसेनान्त्रं यज्ञमानाय धेहि। कुविदङ्ग॑ यवमन्तो॑
यवश्चित्। यथा॑ दान्त्यनुपूर्वं वियूय॑। इहैैषां कृणुत भोजनानि। ये बुहिषो॑ नमो॑वृक्ति॑ न
जग्मुः। उपयामगृहीतो॑ऽस्यु॒श्चिभ्या॑ त्वा॑ जुष्ट॑ गृह्णामि॥३॥

सरंस्वत्या॑ इन्द्राय॑ सुत्राम्ण॑। एष ते॑ योनिस्तेजःसे॑ त्वा। वीर्याय॑ त्वा॑ बलाय॑ त्वा।
तेजौ॑ऽसि॑ तेजो॑ मर्यि॑ धेहि। वीर्यमसि॑ वीर्यं॑ मर्यि॑ धेहि। बलमसि॑ बलं॑ मर्यि॑ धेहि। नाना॑
हि॑ वाँ॑ देवहिंतः॑ सदः॑ कृतम्। मा॑ सः॑सृक्षाथां॑ परमे॑ व्योमन्। सुरा॑ त्वमसि॑ शुष्मिणी॑
सोमं॑ एुषः। मा॑ मा॑ हि॑सी॑ स्वां॑ योनिमाविशन्॥४॥

उपयामगृहीतो॑ऽस्याश्चिनं॑ तेजः। सारस्वतं॑ वीर्यम्। ऐन्द्रं॑ बलम्। एष ते॑ योनिर्मोदाय॑
त्वा। आ॒नुन्दाय॑ त्वा॑ महसे॑ त्वा। ओजो॑ऽस्योजो॑ मर्यि॑ धेहि। मन्त्रुरसि॑ मन्त्रुं॑ मर्यि॑ धेहि।
महो॑ऽसि॑ महो॑ मर्यि॑ धेहि। सहो॑ऽसि॑ सहो॑ मर्यि॑ धेहि। या॑ व्याघ्रं॑ विषूचिका। उभौ॑ वृक्षं॑
च॑ रक्षति। श्येनं॑ पंतत्रिणः॑ सि॑हम्। सेमं॑ पात्वः॑हसः। सुम्पृचः॑ स्थं॑ सं॑ मा॑ भुद्रेण॑ पृङ्गा।
विपृचः॑ स्थं॑ वि॑ मा॑ पाप्मना॑ पृङ्गा॥५॥

हृविः॑ प्रत्यङ्ग्लसोमो॑ अतिंद्रुतो॑ गृह्णाम्याविश्विष्वृचिका॑ पञ्चं॑ च॥५॥

[१]

सोमो॑ राजा॑मृतः॑ सुतः। कृजीषेण॑जहान्मृत्युम्। कृतेन॑ सूत्यमिन्द्रियम्। विपानः॑
शुक्रमन्धेसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं॑ पयो॑ऽमृतं॑ मधु॑। सोमं॑म्यो॑ व्यपिबत्। छन्दसा॑ हुः॑सः॑
शुचिषत्। कृतेन॑ सूत्यमिन्द्रियम्। अ॒न्द्यः॑ क्षीरं॑ व्यपिबत्॥६॥

कुद्धाङ्गिरसो धिया। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिस्मुतो रसम्। ब्रह्मणा व्यंपिबत् क्षत्रम्। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनि प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो ज्ञायुणा-इवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वैदेन रूपे व्यक्तरोत्। सतासती प्रजापतिः। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ व्यंपिबत्। सुतासुतो प्रजापतिः। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्। सूत्यानुते प्रजापतिः। अश्रद्धामनुतेऽदधात्। श्रद्धाऽ सूत्ये प्रजापतिः। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्मुतो रसम्। शुक्रेण शुक्रं व्यंपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। कृतेन सूत्यमिन्द्रियम्। विपानऽ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधुः॥८॥

अन्तः क्षीरं व्यंपिबृजमनुतेन सूत्यमिन्द्रियऽ श्रद्धाऽ सूत्ये प्रजापतेरथो च॥३॥ [२]

सुरावन्तं बरहिषदऽ सुवीरम्। यज्ञऽ हिन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृतं ओषधीषु। सोमस्य शुष्मः सुरंया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन। सरंस्वतीमश्विनाविन्द्रमश्विम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधिं। सरंस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥९॥

इमन्तः शुक्रं मधुमन्तुमिन्दुम्। सोमऽ राजानमिह भक्षयामि। यदत्र रिसऽ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबुच्छर्चीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमऽ राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षमितरः॥१०॥

अर्मीमदन्त पितरः। अर्तीतृपन्त पितरः। अर्मीमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धव्यम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यशजवै। अग्न आयूर्षि पवसेऽग्ने पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पवित्रवृद्धत्वै पवित्रमुर्चिषि। उभाभ्यां देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो यमराज्यै। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामुकाः। तेषां श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिंलोके शतऽ समाः। द्वे सुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यांमिदं

पष्ठः प्रश्नः

विश्वेजुथ्समैति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदं हृविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरः सुर्वगणं इ स्वस्तयै। आत्मसनिं प्रजासनि। पुशुसन्यभयसनिं लोकुसनि। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त। रायस्पोषमिष्मूर्जमस्मासु दीधरथ्वाहा॥१३॥

इद्विद्याय प्रितरः शतायुजा पुनर्तु मा पितामहः पुनर्तु प्रपितामहः कल्पताः स्वस्तये पञ्च च॥५॥ [३]

सीसेन तत्र मनसा मनीषिणः। ऊर्णसूत्रेण कुवयो वयन्ति। अश्विना यज्ञं सविता सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपमृतुः शर्चाभिः। तिस्रोऽद्धुर्देवताः सः रराणाः। लोमानि शर्वैर्बहुधा न तोक्भिः। त्वंस्य माः समंभवत्र लाजाः। तदश्विना भिषजा रुद्रवर्तनी। सरस्वती वयति पेशो अन्तरः॥१४॥

अस्थि मज्जानं मासरैः। कारोतरेण दधतो गवा त्वचि। सरस्वती मनसा पेशलं वसु। नासात्याभ्यां वयति दर्शत वपुः। रसं परिसृता न रोहितम्। नग्रुर्धर्षस्तसरन्न वेम। पयसा शुक्रमृतं जनित्रम्। सुरया मूत्राङ्गनयन्ति रेतः। अपामतिं दुर्मतिं बाधमानाः। ऊर्ध्वं वातं सुबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जंजान। यकृत्क्लोमान् वरुणो भिषज्यन्। मत्स्ने वायव्यैर्न मिनाति पित्तम्। आत्राणि स्थाली मधु पिन्वमाना। गुदा पात्राणि सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शर्चाभिः। आसन्दी नाभिरुदरं न माता। कुम्भो वनिष्टुर्जनिता शर्चाभिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

पूर्णीर्वक्तः शतधारं उथ्सः। दुहे न कुम्भीः स्वधां पितृभ्यः। मुखः सदस्य शिरः इथसदेन। जिह्वा पवित्रमश्विना सः सरस्वती। चप्पन्न पायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेषो हरसा तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागेन तेजो हृविषा शृतेन। पक्षमाणि गोधूमैः क्लैरुतानि। पेशो न शुक्लमसितं वसाते॥१७॥

अविर्न मेषो नसि वीर्या। प्राणस्य पथ्या अमृतो ग्रहाभ्याम्। सरस्वत्युपवाकैर्व्यनम्। नस्यानि बरहिर्बदरैर्जजान। इन्द्रस्य रूपमृष्मभो बलाय। कर्णभ्याः श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम्। यवा न बरहिर्भुवि केसराणि। कर्कन्धु जज्ञे मधु सारधं मुखात्। आत्मन्नुपस्थे न वृक्षस्य लोमै। मुखे श्मश्रौणि न व्याघ्रलोमम्॥१८॥

केशा न शीरुषन् यशसे श्रिये शिखा। सिंहस्य लोम त्विषिरिन्द्रियाणि।

अङ्गान्यात्मन्मिषजा तदश्विना०। आत्मानुमङ्गेः समधाश्वरस्वती। इन्द्रस्य रूप०
शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधाना। सरस्वती योन्यां गर्भमन्तः। अश्विन्या०
पत्नी सुकृतं बिर्मति। अपाऽ रसेन वरुणो न साम्रा०। इन्द्रः श्रिये जनयन्त्रपम्सु राजा०।
तेजः पशुनाऽ हविरिन्द्रियावत्। पुरुसुता पर्यसा सारुघं मधु०। अश्विन्या० दुग्धं भिषजा०
सरस्वत्या सुतासुताभ्यांम्। अमृतः सोम इन्दुः॥१९॥

अन्तर आरादन्तव्यसाते व्याप्तलोमऽ राजा चुत्वारि च॥६॥ [४]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समहं विश्वैर्दवैः। क्षत्रस्य नाभिरसि। क्षत्रस्य योनिरसि।
स्योनामा सौदा॒। सुषदामा सौदा॒। मा त्वा हिंसीत्। मा मा हिंसीत्। निर्षसाद धृत्रत्रतो
वरुणः। पस्त्यास्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुकृतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसुवे। अश्विनोर्बहुभ्यांम्। पृष्ठो
हस्ताभ्याम्। अश्विनोर्भैर्पञ्ज्येन। तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसुवे। अश्विनोर्बहुभ्यांम्। पृष्ठो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै भैरञ्ज्येन॥२१॥

वीर्यान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसुवे। अश्विनोर्बहुभ्यांम्। पृष्ठो
हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रिये यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कौऽसि कतमोऽसि। कस्मै
त्वा कायं त्वा। सुक्षेकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यरुजा(३)न। शिरो मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम्। त्विषि॒ केशाश्च श्मश्रूणि। राजा॒ मे प्राणोऽमृतम्। सुम्राद्वक्षुः। विराट्त्रोम्।
जिह्वा॒ मै भुद्रम्। वाङ्महः। मनो॒ मन्युः। स्वराङ्गामः। मोदाः॒ प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो मम।
पृथीर्मे राष्ट्रमुदरमऽसौ॒। ग्रीवाश्च श्रोण्यौ॒। ऊरु अरुली जानुनी। विशो॒ मेऽङ्गानि सुर्वतः।
नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुरुमेऽपचितिर्भुसत॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मै॒। भगः॒ सौभाग्यं॒ पसः॒। जङ्घाभ्यां॒ पङ्घां॒ धर्मोऽस्मि। विशि॒
राजा॒ प्रतिष्ठितः। प्रति॒ क्षत्रे॒ प्रति॒ तिष्ठामि॒ राष्ट्रे॒। प्रत्यश्वेषु॒ प्रति॒ तिष्ठामि॒ गोषु॒। प्रत्यङ्गेषु॒
प्रति॒ तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति॒ प्राणेषु॒ प्रति॒ तिष्ठामि॒ पुष्टे॒। प्रति॒ द्यावापृथिव्योः। प्रति॒ तिष्ठामि॒
यज्ञे॥२५॥

त्रया॒ देवा॒ एकांदशा॒। त्रयस्त्रिः॒ शा॒। सुराधसः॒। बृहस्पतिपुरोहिताः॒। देवस्य॒ सवितुः॒ सुवे॒।

पष्ठः प्रश्नः
देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीया स्तृतीयैः। तृतीयाः सूत्येन। सूत्यं यज्ञेन। यज्ञो यज्ञुभिः॥२६॥

यज्ञ॑षि साम॑भिः। साम॑न्य॑ग्भिः। ऋचौ याज्याभिः। याज्या वषद्वारैः। वषद्वारा आहृतिभिः। आहृतयो मे कामान्समर्थयन्तु। भूः स्वाहा॑। लोमानि प्रयत्निर्मम। त्वं आनंतिरागतिः। माऽसं म उपनतिः। वस्त्रस्थि॑। मञ्चा म आनंतिः॥२७॥

पुस्त्यांस्वा सरंस्वत्ये भैरवज्येन श्रीरङ्गानि भूमस्त्रे यज्ञभिर्पैनतिर्द्वं च॥२७॥ [५]

यद्वैवा देवहेडनम्। देवांसश्कृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुश्वत्वं हसः। यदि॒ दिवा॒ यदि॒ नक्तम्। एनाऽसि॒ चकृमा वयम्। वायुर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुश्वत्वं हसः। यदि॒ जाग्रद्यदि॒ स्वप्नैः। एनाऽसि॒ चकृमा वयम्॥२८॥

सूर्यो मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुश्वत्वं हसः। यद्वामे यदरण्ये। यथसुभायां यदिन्द्रिये। यच्छृद्धे यदर्थैः। एनश्कृमा वयम्। यदेकस्याधि॑ धर्मणि। तस्यावयज्ञनमसि। यदापो अग्निया॑ वरुणेति॑ शपामहे। ततो वरुण नो मुश्व॥२९॥

अवंभृथ निचङ्कण निचुरुरसि निचङ्कण। अवं देवैर्देवकृतमेनोऽयाद। अवं मत्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोरा नौ देव रिषस्पाहि। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु। दुर्मित्रासत्स्मै॑ भूयासुः। यौऽस्माद्वेष्टि॑। यं च वयं द्विष्मः। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः स्नात्वी मलादिव॥३०॥

पूतं पवित्रेणवाऽज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्धयं तमस्स्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अग्नम् ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य पाशः। प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः। एषौऽस्येधिषुमहि॑। सुमिदसि॥३१॥

तेजोऽसि॑ तेजो॑ मयि॑ धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसैन् समसृक्ष्महि। पर्यस्वाऽ अग्न आगंमम्। तं मा सऽसृजु वर्चसा। प्रजया॑ च धनेन च। सुमाववर्ति॑ पृथिवी। समुषाः। समु॑ सूर्यः। समु॑ विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्। विभुं कामं व्यशजवै। भूः स्वाहा॑॥३२॥

स्वप्न एनाऽसि॑ चकृमा वयं संश्व मलादिव सुमिदसि॑ जगत्रैषि॑ च॥३२॥ [६]

होता॑ यक्षसुमिदेन्द्रमिडस्पदे। नाभा॑ पृथिव्या अधि॑। दिवो वर्षन्नसमिध्यते। ओजिंष्टश्रूषणी॑ सहान्। वेत्वाऽज्यस्य होतुर्यजा॑। होता॑ यक्षतन्नपातम्। ऊतिभिर्जेतार्-

मपंराजितम्। इन्द्र॑ देव॒ सुवर्विदम्। पुथिभिर्मधुमत्तमैः। नरा॒शः सैन् तेजसा॥३३॥

वेत्वा॒ऽज्यस्य होत॑र्यजं। होता॑ यक्षदिर्भिरिन्द्रभीडितम्। आ॒जुहां॑नुममर्त्यम्। देवो॑ देवैः सर्वैर्यः। वज्र॑हस्तः पुरन्दरः। वेत्वा॒ऽज्यस्य होत॑र्यजं। होता॑यक्षद्वृहि॒षीन्द्रन्निषपद्वृरम्। वृषभं नर्यापसम्। वसुभी॒द्रैरादित्यैः। सुयुग्मिर्बुरु॒हिरासंदत्॥३४॥

वेत्वा॒ऽज्यस्य होत॑र्यजं। होता॑ यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो॑ द्वारु॑ इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा॑ विश्रेयन्तामृतावृधः। द्वारु॑ इन्द्राय मीढुर्णै। वियन्त्वाज्यस्य होत॑र्यजं। होता॑ यक्षदुषे॑ इन्द्रस्य धेनू। सुदुर्घे॑ मातरौ मुही। सवातरौ न तेजसी। वृथ्समिन्द्रमवर्धताम्॥३५॥

वीतामाज्यस्य होत॑र्यजं। होता॑ यक्षद्वैव्या॑ होतारा। भिषजा॑ सखाया। हुविषेन्द्र॑ भिषज्यतः। कवी॑ देवौ प्रचेतसौ। इन्द्राय धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होत॑र्यजं। होता॑ यक्षत्तिस्त्रो॑ देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा॑ सरस्वती॑ भारती॥३६॥

मही॑न्द्रपत्रीरुविष्मितीः। वियन्त्वाज्यस्य होत॑र्यजं। होता॑ यक्षत्वष्टारमिन्द्र॑ देवम्। भिषज॑ सुयजं॑ घृतश्रियम्। पुरु॒रूप॑ सुरेतसं मुघोनिम्। इन्द्राय॑ त्वष्टा॑ दर्धदिन्द्रियाणि। वेत्वा॒ऽज्यस्य होत॑र्यजं। होता॑ यक्षद्वनु॒स्पतिम्। शुमितार॑ शुतक्र॑तुम्। धियो॑ जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वा॑ समञ्चन्पथिभिः॑ सुगेभिः। स्वदाति॑ हुव्यं मधुना॑ घृतेन। वेत्वा॒ऽज्यस्य होत॑र्यजं। होता॑ यक्षदिन्द्र॑ स्वाहा॒ऽज्यस्य। स्वाहा॑ मेदसः। स्वाहा॒॑ स्तोकानाम्। स्वाहा॒॑ स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा॒॑ हुव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा॒॑ देवा॒॑ आ॑ज्युपान्। स्वाहेन्द्र॒॑ होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र॑ आज्यस्य वियन्तु। होत॑र्यजं॥३८॥

तेजसा॒ऽसदवर्थतु॑ भारती॒दिव्यं जुषाणा॑ द्वे च (सुमिधेन्द्रनूनपातैर्मिडार्भिरुहिष्यों उषे॑ देव्यां॑ तिष्ठस्त्वष्टार॑ वनस्पतिमिन्द्रम्)। सुमिधेन्द्र॑ चृतर्वेत्केको॑ वियन्तु॑ द्विर्वृतामेको॑ वियन्तु॑ द्विर्वैत्केको॑ वियन्तु॑ होत॑र्यजं॥६॥

समिद्ध॑ इन्द्र॑ उषसामनीके। पुरो॒रुचो॑ पूर्वकृद्वावृधानः। त्रिभिर्देवैस्त्रिं॑ शतात् वज्रबाहुः। जघानं॑ वृत्रं॑ वि॑ दुरो॑ ववारा। नरा॒शः॑ प्रतिशूरो॑ मिमानः। तनू॒नपात्प्रति॑ यज्ञस्य॑ धाम। गो॒भिर्वपावान्मधुना॑ समञ्चन्। हिरण्यैश्वन्द्री॑ यंजति॑ प्रचेताः। इ॒डितो॑ देवैरहरिवा॒॑ अभिष्ठिः। आ॒जुहां॑नो॑ हुविषा॑ शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो॑ मधवान् वज्रबाहुः। आयांतु॑ यज्ञमुपनो॑ जुषाणः। जुषाणो॑ बुरुहिरहरिवान्न॑ इन्द्रः। प्राचीन॑ सीदत्प्रदिशा॑ पृथिव्या॑। उरु॒व्यचा॑ प्रथमान॑ स्योनम्। आ॒दित्यैरुक्तं॑

वसुंभिः सुजोषाः। इन्द्रं दुरः कवृष्यो धावमानाः। वृषाणं यन्तु जनयः सुपर्लीः। द्वारे देवीरामितो विश्रयन्ताम्। सुवीरां वीरं प्रथमाना महौभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुधे शूरमिन्द्रम्। पेशस्वती तन्तुना सुव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमान्ता मनसा पुरुत्रा। होताराविन्द्रं प्रथमा सुवाचा॒। मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा॑ वृधातः। तिसो देवीरहविषा॑ वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न पर्वीः॥४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा॑ देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा॑ दधिदिन्द्रायु॑ शुष्मम्। अपाकोचिष्ठर्युशसे पुरुणि। वृषा॑ यजुन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनकु देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। तम्न्यां समञ्जञ्जमिता न देवः। इन्द्रस्य हृव्यैर्जुठरं पृणानः। स्वदाति हृव्यं मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति॑ शूर इन्द्रः। वृषायमाणो वृषभस्तुरापाद। घृतप्रुषा॑ मधुना हृव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य जुषताङ्गु॑ स्वाहा॑॥४२॥

शर्धमानो महौभिः पत्रोर्धृतेन चत्वारि॑ च॥४॥

[८]

आचर्षणिप्रा विवेषु यन्मा॑। तत्सुधीर्चाँः। सत्यमित्तन्न त्वावाऽ अन्यो अस्ति। इन्द्रं देवो न मत्येऽ ज्यायान्। अहुन्नहिं परिशयान्मर्णः। अवासृजोऽपो अच्छा॑ समुद्रम्। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरस्तु। इन्द्रा भरं दक्षिणेना॑ वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शेवृथमधिं धाद्युम्भ्रमस्मे। महिं क्षत्रं जनापाडिन्द्रं तव्यम्। रक्षा॑ च नो मधोनः पाहि सूरीन्। गुये चं नः स्वपुत्या इषे धाँः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारि॑ च॥५॥

[९]

देवं बुरहिरिन्द्रं सुदेवं देवैः। वीरवस्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं प्राक्तो॑भूतम्। रुया॑ बुरहिष्मतोऽत्यंगात्। वसुवनै॑ वसुधेयस्य वेतु॑ यजं। देवीद्वारा॑ इन्द्रं सङ्घाते। विझीर्यामन्नवर्धयन्। आ वथ्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता अपार्वाणम्। रेणुकंकाटं नुदन्ताम्। वसुवनै॑ वसुधेयस्य वियन्तु॑ यजं॥४४॥

देवी॑ उषासानक्ता॑। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यहेताम्। दैवीर्विशः प्रायासिष्टाम्। सुप्रीते॑ सुधिते अभूताम्। वसुवनै॑ वसुधेयस्य वीतां॑ यजं। देवी॑ जोष्टी॑ वसुधिती। देवमिन्द्रमवर्धताम्। अयाव्यन्याघा॑ द्वेषाऽसि। आन्यावाक्षीद्वसु॑ वायाणि। यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वृसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी ऊर्जाहृती दुर्घे सुदृघे। पयसेन्द्रमवर्धताम्।
इष्मूजेमन्याऽवक्षीत्। सग्धिः सपौतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवम्।
अथातमूर्जमूर्जाहृती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते। वसुवने वसुधेयस्य वीतां
यजं॥४६॥

देवा दैव्या होतारा। देवमिन्द्रमवर्धताम्। हृताघशः सावाभाईर्ष्ट वसुवार्याणि। यजमानाय
शिक्षितौ। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवीस्तिस्तिसो देवीः। पतिमिन्द्रमवर्धयन्।
अस्पृक्षद्वारती दिवम्। रुद्रैर्जः सरस्वती। इडा वसुमती गृहान्॥४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशः सः। त्रिवरुथस्त्रिवन्धुरः।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शितिपृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य
होत्रमरहतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽव्यर्थवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्ण मधुशाखः सुपिप्लः। देवमिन्द्रमवर्धयत्।
दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं पृथिवीमध्ये हीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं
बृहिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासत्रम्। अन्या बृहीः प्यभ्यभूता।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृत। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं
कुर्वन्त्स्विष्टकृत। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीता यजं गृहान वेतु यजांभृष्टद्वे देवी जोर्णी देवी
ऊर्जाहृती देवा दैव्या होतारा शिक्षितो देवीस्तिस्तिसो देवीदेव इन्द्रो नराशः सो देव इन्द्रो वनस्पतिदेव बृहिर्वारितीनादेवो अग्निः स्विष्टकृदेवम्।
वेतु वियन्तु चतुर्वात्मेकां वियन्तु चतुर्तत्वर्थवर्धयदवर्धयत्रिवर्धतामकौ वर्धय श्वतुर्वर्धयत। वस्तोरा वथेन देवीरयावीषरहुताऽस्त्रक्षुतेन दिवै
स्वासुस्य इस्त्रिंश्च शिक्षिते शिक्षिते शिक्षिते॥५०॥

होता यक्षसमिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रः सरस्वतीम्। अजो धूमो न गोधूमैः
क्लैर्भेषजम्। मधु शप्तुर्न तेज इन्द्रियम्। पयः सोमः परिसुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपाथसरस्वती। अविर्मेषो न भेषजम्। पथा मधुमतभरन्।
अश्विनेन्द्राय वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिसुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्ष नराशः सु न नग्नहम्। पति सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती
भिषक्। रथो न चन्द्रश्चिनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः
सोमः परिसुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५१॥

होता॑ यक्षदिडेडित आ॒जुहाँनः सरंस्वतीम्। इन्द्रं बलेन वर्धयन्। कृषभेण गवै॒न्द्रियम्। अ॒श्विनेन्द्राय वी॒र्यम्। यवैः कुर्कन्द्युभिः। मधु॑ लाजैर्न मासरम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षद्वरुहि॑ः सुष्टरीमोर्णप्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भिषजा॒श्विना॒श्वा॑ शिशुमतो। भिषग्धेनुः सरंस्वती। भिषग्दुह॑ इन्द्राय भेषजम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षद्वरो॑ दिशः। कृष्वयो॑ न व्यचंस्वतीः। अ॒श्विभ्यां॑ न दुरो॑ दिशः। इन्द्रो॑ न रोदसी॑ दुर्घै॑ दुहे॑ कामा॒न्धसरंस्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षश्मुपेशसोषे॑ नक्तं॑ दिवा॑॥। अ॒श्विना॑ सञ्चानानुने। समं जाते॑ सरंस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे॑ न भेषजम्। श्येनो॑ न रजंसा॑ हृदा। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षद्वैव्या॑ होतारा॑ भिषजा॒श्विना॑॥। इन्द्रं न जागृवी॑ दिवा॑ नक्तं॑ न भेषजैः। शूष॒॑ सरंस्वती॑ भिषक्। सीसैन दुह॑ इन्द्रियम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षत्तिसो॑ देवीर्न भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवो॒उपसं॑ रूपमिन्द्रे॑ हिरण्ययम्॥५५॥

अ॒श्विनेदा॑ न भारती। वाचा॑ सरंस्वती। मह॑ इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षत्वष्टार॑मिन्द्रमश्विना॑॥। भिषजुं॑ न सरंस्वतीम्। ओजो॑ न जूतिरिन्द्रियम्। वृको॑ न रभुसो॑ भिषक्। यशः॑ सुरंया॑ भेषजम्॥५६॥

श्रीया॑ न मासरम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं। होता॑ यक्षद्वन्स्पतिम्। शुमितार॒॑ शुतक्रतुम। भीमं॑ न मन्यु॒॑ राजानं॑ व्याघ्रं॑ नमस्ताऽश्विना॑ भामम्। सरंस्वती॑ भिषक्। इन्द्राय॑ दुह॑ इन्द्रियम्। पयुः सोमः परिस्मुता॑ घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्यु॑ होतुर्यजं॥५७॥

होता॑ यक्षदग्निं॑ स्वाहा॒ज्यस्य॑ स्तो॒कानाम्। स्वाहा॑ मेदसां॑ पृथक्। स्वाहा॑ छांगमश्विभ्याम्। स्वाहा॑ मेष॒॑ सरंस्वत्यै। स्वाहरूषभमिन्द्राय॑ सि॒॑हाय॑ सहस्रेन्द्रियम्। स्वाहा॒ज्ञिं॑ न भेषजम्। स्वाहा॑ सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्र॒॑ सुत्रामाण॒॑ सवितारं॑ वरुणं॑ भिषजां॑ पतिम्। स्वाहा॑ वनस्पतिं॑ प्रियं॑ पाथो॑ न भेषजम्। स्वाहा॑ देवा॒॑ औ॒ज्युपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निं होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः परिस्तुता घृतं मधुं।
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रं सुत्रामाणम्। इमे सोमाः
सुरामाणः। छागैर्न मैषैरकृष्टपैः सुताः। शप्तैर्न तोकर्भिः। लाजैर्महस्वन्तः। मदा मासरेण
परिष्कृताः। शुक्राः पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्वतः। तानुश्विना सरस्वतीन्द्रः
सुत्रामा वृत्रहा। जुषन्ताऽ सौम्यं मधुं। पिबन्तु मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतर्यजं॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं नासन्त्वा सरस्वती मधुं हिण्यर्यं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजाञ्यपानमृताः पञ्च च (सुमिधाऽग्निं पदा
तनूपांश्चुम्) नगशः सूमपैः। इडौडितो यवैरुद्यो। बुरुहुः सुमा। दुर्गाऽश्विना नवा। सुपेशुसर्विः। दैव्या होतारा सोमेन रक्षः। तिप्रस्तवाण्डरमृद्यावदी।
वनस्पतिशृणिः। अग्निर्योदशा। अश्विना द्वादश त्रयोदशा। सुमिधाऽग्निं वरैर्वदैर्यवैरश्विना त्विपिमृश्विना न भेषजः रूपमृश्विना भीमा
भासम्॥॥१०॥

[११]

समिद्वो अग्निरश्विना। तुसो घर्मो विराटथ्सुतः। दुहे धेनुः सरस्वती। सोमः
शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजां सुतो। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजाऽसीन्द्रियम्।
इन्द्राय पथिर्भिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुः सरस्वती। नरशः सेन नग्रहः॥६०॥

अधांतामश्विना मधुं। भेषजं भिषजां सुतो। आजुहाना सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि
वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्। समूर्जः सः रुयिं दंधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्। सोमः
शुक्रं परिस्तुतां। सरस्वती तमाभरत्। बुरुहिषेन्द्राय पातवे॥६१॥

कुवष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुर्घै। दुहे
कामान्धसरस्वती। उषासा नक्तमश्विना। दिवेन्द्रं सायमिन्द्रियैः। सञ्जानाने सुपेशसा।
समं जाते सरस्वत्या। पातं नौ अश्विना दिवौ। पाहि नक्तं सरस्वति॥६२॥

दैव्यां होतारा भिषजा। पातमिन्द्रः सचां सुतो। तिस्रम्भेधा सरस्वती। अश्विना
भारतीडौ। तीव्रं परिस्तुता सोमम्। इन्द्राय सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधुं। भेषजं
नः सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपः रूपमधुः सुतो। ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः।
शशमानः परिस्तुतां। कीलालमश्विभ्यां मधुं। दुहे धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना।
मासरेण परिष्कृतां। समधाताऽ सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रे सुतं मधुं॥६३॥

नग्रहः पातवे सरस्वत्यधुः सूर्तेऽष्टौ च॥

[१२]

अश्विना हुविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ शुक्रमासुराद्वसु। मुघमिन्द्राय
जभिरेऽयमश्विना सरस्वती। हुविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिभेद वलं मुघम्। नमुचावासुरे
सचां। तमिन्द्रं पशवः सचां। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषता हृविषां यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्रं इन्द्रियं दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामा हृविष्टीतिः। यजमानाय सश्चता सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय दाशुषे। आदत्तं नमुचर्वसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रिमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्। सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमाशता। अश्विना गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हृविषेन्द्रः सरस्वती। यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी नरा। सरस्वती हृविष्टीती। इन्द्रं कर्मसु नोऽवत। ता भिषजां सुकर्मणा। सा सुदुघा सरस्वती। स वृत्रहा शतक्रतुः। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उभा सरस्वती बलमिन्द्रियत्रगु पद्म॥३॥ [१३]

देवं बृहिः सरस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विना। तेजो न चक्षुरक्ष्योः। बृहिषां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवीद्वारां अश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। प्राणं न वीर्यन्त्रसि। द्वारां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६७॥

देवी उषासांवश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलं न वाचमास्यै। उषाभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवी जोर्षीं अश्विना। सुत्रामेन्द्रे सरस्वती। श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोर्षीभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधै। पयुसेन्द्रः सरस्वत्यश्विना भिषजाऽवत। शुक्रं न ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवा देवानां भिषजा। होताराविन्द्रमुश्विना। वषद्वारैः सरस्वती। त्विषि न हृदये मुतिम्। होतृभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६९॥

देवीस्तिस्तिस्तो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा। शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशः सः। त्रिवरुथः सरस्वत्याऽश्विभ्यांमीयते रथः। रेतो न रूपमृतं जनित्रम्। इन्द्राय त्वष्टा दर्घदिन्द्रियाणि। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्। सरस्वत्याः सुपिप्लः। इन्द्राय पच्यते मधुं। ओजो न जूतिमृषभो न भामम्। वनस्पतिर्नो दर्घदिन्द्रियाणि। वसुवनै वसुधेयस्य

वियन्तु यजं। देवं बृहिर्वारितीनाम्। अध्वरे स्तीर्णमृश्चिभ्यांम्। ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युः राजानं बृहिषां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्। होताराविन्द्रमृश्चिनां। वाचा
वाचः सरस्वतीम्। अग्निः सोमः स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामां सविता वरुणो भिषक्।
इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्ट देवा आञ्ज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निनां। होतां होत्रे स्विष्टकृत्।
यशो न दधिन्द्रियम्। ऊर्जमपचिति इ स्वधाम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७२॥

द्वारो दधिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं जोष्टांभ्यां दधिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजौन्त्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं होतुंयां दधिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजौन्त्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं सरस्वत्यु वनस्पतिः। पट्ठ (देवं बृहिर्वैदीवार्गे देवीं उपासांविशेषां देवीं जोष्टीं देवीं ऊर्जाहुंतीं देवां देवानां भिषजां वपद्वारेऽदेवीस्तुष्टिस्त्रीं देवीर्वै व हन्त्रे नराशःसौं देव इन्द्रो वनस्पतिर्वै बृहिर्वारितीनानेदेवा अग्निः स्विष्टकृदेवान्। समिहताग्निः देवं वरहिः सरस्वत्युश्चिना सर्व वियन्तु द्वारस्त्वाः सर्ववियन्तु अज इन्द्रोजोडग्निः परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वः सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वे दुह इन्द्रियम्। अञ्जन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सोत्रामण्याः सुतासुती। अञ्जन्यत्र यजमानः॥७३॥

अग्निमद्य होतारमवृणीता। अय ए सुतासुती यजंमानः। पचन्पत्कीः। पचन्पुरोडाशानं।
गृहन्प्रहान्। बृधन्मृश्चिभ्यां छागः सरस्वत्या इन्द्राय। बृधन्प्रसरस्वत्यै मेषमिन्द्रायाश्चिभ्यांम्।
बृधन्निन्द्रायरूपभमृश्चिभ्याः सरस्वत्यै। सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्चिभ्यां
छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्चिभ्यांम्। इन्द्रायरूपभेणाश्चिभ्याः सरस्वत्यै। अक्षुः स्तामेदुस्तः
प्रतिपचताग्रभीषुः। अर्वावृथन्तु ग्रहैः। अपातामृश्चिनां सरस्वतीन्द्रः सुत्रामां वृत्रहा।
सोमांश्चुराम्णः। उपो उकथामुदाः श्रौद्विमदां अदन्। अर्वावृथन्ताङ्गुष्ठैः। त्वामद्यरूप
आरघेयरूपीणां नपादवृणीता। अय ए सुतासुती यजंमानः। बृहस्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मै
देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः। तान्यस्मा आ च शास्व। आ
चं गुरस्व। इषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकायं सूक्ता ब्रूहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सूक्तं च॥७४॥

उशन्तस्त्वा हवामहु आ नौ अग्ने सुकेतुनां। त्व ए सोम मुहे भगुं त्व ए सोम प्रचिकितो
मनीषा। त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे त्व ए सोम पितृभिः संविदानः। बरहिष्पदः पितर
आऽहं पितृन्। उपहूताः पितरोऽग्निष्वात्ताः पितरः। अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे। नराशः से
सोमपीथं य आशुः। ते नौ अर्वन्तः सुहवां भवन्तु। शं नौ भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे। ये
अग्निष्वात्ता येऽन्नग्निष्वात्ताः॥७५॥

अहोमुचः पितरः सोम्यासः। परेऽवरेऽमृतासु भवन्तः। अधिः ब्रवन्तु ते

अंवन्त्वस्मान्। वान्यायै दुग्धे जूषमाणाः करम्भम्। उदीरणा अवरे परे च। अग्निष्वाता
ऋतुभिः संविदानाः। इन्द्रवन्तो हृविरिदं जूषन्ताम्। यदेग्रे कव्यवाहन् त्वमग्न ईडितो
जातवेदः। मातली कव्यैः। ये तातृपुर्देवता जेहमानाः। होत्रावृथः स्तोमतषासो अक्षेः।
आज्ञे याहि सुविदत्रिभिर्वाङ्। सुत्यैः कव्यैः पितृभिर्घर्मसङ्क्षिः। हृव्यवाहमजरं पुरुप्रियम्।
अग्निं घृतेन हृविषां सपर्यन्। उपासदं कव्यवाहं पितृणाम्। स नः प्रजां वीरवर्तीं
समर्पणतु॥७६॥

अनग्निष्वाता जेहमानाः सुत च॥२॥

[१६]

होतो यक्षदिडस्पदे। सुमिधानं महद्यशः। सुषमिष्ठुं वरेण्यम्। अग्निमिन्द्रं वयोधसम्।
गायत्रीं छन्दं इन्द्रियम्। त्र्यविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो
यक्षच्छुचिव्रतम्। तनूनपातमुद्दिदम्। यं गर्भमदितिर्दधे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहुं छन्दं इन्द्रियम्। दित्यवाहुं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽ-
ज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तम्। इडाभिरीड्युः सहः। सोममिन्द्रं
वयोधसम्। अनुष्टुभुं छन्दं इन्द्रियम्। त्रिवृथसं गां वयो दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षसुबरहिषदम्। पूषणवन्तमर्त्यम्। सीदन्तं
बरहिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं वयोधसम्। बृहतीं छन्दं इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतायक्षव्यचस्वतीः। सुप्रायुणा क्रतुवृथः॥७९॥

द्वारो देवीरहिण्यर्थैः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्किं छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहुं
गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षसुपेशसे। सुशिल्पे बृहती उभो
नक्तोषासा न दर्शते। विशुमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभुं छन्दं इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहुं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षत्वचेतसा। देवानामुत्तमं
यशः। होतां दैव्यां कवी। सुयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं छन्दं इहेन्द्रियम्। अनङ्गाहुं गां
वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिसो देवीरहिण्यर्थैः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्दं
इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतो यक्षसुरेतसम्।
त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि विभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्दं इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽज्यस्य होतर्यजं।
होता॒ यक्षच्छुतकृतुम्। हिरण्यपर्णमुक्थिनम्। रुशानां बिभ्रतं वृशिम्। भग्मिन्द्रं वयोधसम्।
कुकुभं छन्दं इहेन्द्रियम्। वृशां वेहतुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽज्यस्य होतर्यजं। होता॒
यक्षश्वाहांकृतीः। अग्निं गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कुविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्।
अतिच्छन्दसं छन्दं इन्द्रियम्। बृहद॑षभं गां वयो दधत्। वेत्वाऽज्यस्य होतर्यजं॥८३॥
दथे दयेहताखं इन्द्रियं पेशस्वतीवयेधसं वेत्वाऽज्यस्य होतर्यजं सुसं च (डडस्पैदेगिङ्गांत्रिक्यविम्। शुचिंतृः शुचिसुषिंहन्दित्यवाहम्। डडन्यै
सोमांमुद्दै त्रिवयामा। सुबृहिपदमृतेर्व वृहतीं पञ्चविम्। व्यचंस्वतीः सुप्रयुणा द्वारा॑ ब्रह्माणः पुङ्गिमिह तुर्यवाहम्। सुप्रश्नेषु विश्वमिन्द्रं त्रिष्ठै
पृथवाहम्। प्रचेतसा सुयुजेन्द्रं जगतीमिहानुङ्गाहम्। पेशस्वतीत्सिस्मः पर्ति विराजमिह धेनन्न। सुरतसुन्वद्यारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षान्न। शतकंतु
भग्मिन्द्रं कुकुभंमिह बृशात्। स्वाहांकृतीः क्षत्रमित्यच्छन्दसं बृहद॑षभं गां वयो दधतेन्द्रियमृषि वसु॑ नवं दुशेह॑न्द्रियम॑ नव दशं गां न वयो
दधेन्द्रियस्पैदे सर्वं वेतु)॥८४॥

[१७]

समिद्धो अग्निः समिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्दं इन्द्रियम्। त्र्यविगौर्वयो
दधुः। तनूपाच्छुचिंत्रतः। तनूपाच्च सरस्वती। उष्णिकछन्दं इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः।
इडाभिरुग्निरीड्यः। सोमां देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्दं इन्द्रियम्। त्रिवस्तो गौर्वयो दधुः। सुबृहिग्निः पूष्णवान्।
स्तीर्णबीर्हरमर्त्यः। बृहती छन्दं इन्द्रियम्। पञ्चविगौर्वयो दधुः। दुरो देवीदिशो
महीः। ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पुङ्गिश्छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुः॥८५॥

उषे यहीं सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्ठुप्छन्दं इन्द्रियम्। पृष्ठवाङ्गौर्वयो दधुः।
दैव्यां होतारा भिषजा। इन्द्रेण सुयुजां युजा। जगती छन्दं इहेन्द्रियम्। अनुङ्गानौर्वयो
दधुः। तिस्त्र इडा सरस्वती। भारती मूरतो विशः॥८६॥

विराद्वृन्दं इहेन्द्रियम्। धेनुर्गौर्वयो दधुः। त्वष्टा॑ तुरीपो अद्भुतः। इन्द्रांशी पुष्टिवर्धना।
द्विपाच्छन्दं इहेन्द्रियम्। उक्षा गौर्वयो दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। सविता प्रसुवन्भगम्।
कुकुच्छन्दं इहेन्द्रियम्। वृशा वेहद्वौर्वयो दधुः। स्वाहा॑ यज्ञं वरुणः। सुक्षत्रो भैषजं करता।
अतिच्छन्दाशछन्दं इन्द्रियम्। बृहद॑षभो गौर्वयो दधुः॥८७॥
अमर्त्यस्तुवाङ्गौर्वयो दधुविशां वृशा वेहद्वौर्वयो दधुवृत्वार्ति च॥८८॥

[१८]

वसन्तेनर्तुनां देवाः। वसंवस्त्रिवृतां स्तुतम्। रथन्तरेण तेजसा। हृविरिन्द्रे वयो दधुः।
ग्रीष्मेण देवा कृतुनां। रुद्राः पञ्चदशे स्तुतम्। बृहता यशसा बलम्। हृविरिन्द्रे वयो दधुः।
वरुषाभिरुक्ततुनाऽदित्याः। स्तोमे सप्तदशे स्तुतम्॥८९॥

वैरूपेण विशौजंसा। हुविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः। एकविंश कृभवः स्तुतम्। वैराजेन श्रिया श्रियम्। हुविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः। मरुतालिणवे स्तुतम्। बलेन शक्तीः सहः। हुविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना देवाः। त्रयस्त्रिंशेऽमृतं स्तुतम्। सत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हुविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमै सप्तदशे स्तुतः सहो हुविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारै च (वृसुनेन ग्रीष्मेण वृश्चाभिः शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण पद)॥२॥—[१९]

देवं बृहिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज़ इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवीद्वारां देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीर्देवमवर्धयन्। उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञ॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उषे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञ। देवी जोष्टीं देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञ॥९१॥

देवी ऊर्जाहृती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। पङ्क्षा छन्दसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञ। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवा देवमवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञ॥९२॥

देवीस्तुस्तिस्तुसो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्। बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञ। देवो नराशःसो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेत इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ॥९३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्। भगमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवं बृहिर्वारितीनां देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। कुकुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवो अग्निः स्वेष्टकुदेवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। अतिंच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ॥९४॥ वियन्तु यज्ञ वीतां यज्ञ वीतां यज्ञ वेतु यज्ञ पञ्च च (देवं बृहिर्वारितीया तेजः। देवीद्वारं उष्णिहा प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्टीं बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहृती पङ्क्षा शुक्रम्। देवा दैव्या होतारा त्रिष्टुभा त्विषिमां। देवीस्तुस्तिस्तुसो देवीः पति जगत्या

बलम्। देवो नगुशांसो विगजा रेतः। देवो वनस्पतिंद्विपदा भगम्। देवं बृहिर्वारितीनां कुकुभा यशः। देवो अुप्तिः स्मिष्टकृदतिच्छन्दसा क्षुत्रम्। वेतु वियुन्तु चतुर्वाँतुमेको वियन्तु चतुर्वाँतवर्धयःश्वतुर्वर्धतुमेकोऽवर्धयःश्वतुर्वर्धयत्॥)॥५॥ [२०]

स्वाद्वाँ त्वा सोमः सुरावन्तः सीसेन मित्रैऽसि यदेवा होता यक्षस्मिभेन्द्रः समिद्ध इन्द्र आचरणपिप्रा देवं बृहिरहोता यक्षस्मिभेन्द्रपिप्रः समिद्धो अुप्तिरथिनुऽश्विनो हृविरिन्द्रिय देव बृहिः सरस्वत्युप्तिमुद्योशन्तो होता यक्षदिउप्त्युदे समिद्धो अुप्तिः समिधो वसन्तेन्तुनां देवं बृहिरिन्द्रवयोधसं विश्वितः॥२०॥

स्वाद्वाँ त्वा इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

त्रिवृथ्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चुसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चुसमेवावं रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चुसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चुसमेवावं रुन्धे। रथन्तरं सामं भवति। ब्रह्मवर्चुसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चुसमेवावं रुन्धे। परिस्तुजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चुसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चुसमवं रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयुमिति। स एतं बृहस्पतिसुवर्मपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्। यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसुवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवुने सुन्नेषु नाराशः सेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवुने सुन्नेषु नाराशः सेषु। एकादश तृतीयसवुने सुन्नेषु नाराशः सेषु। त्रयस्त्रिः शस्त्रं पद्यन्ते। त्रयस्त्रिः शद्वै देवताः। देवता एवावं रुन्धे। अश्वश्वतुस्त्रिः शः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्वतुस्त्रिः शो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः। ता एवावं रुन्धे। कृष्णाजिने-अभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चुसेनैवैनः समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत् वा अश्वे दधाति॥३॥

यदग्नेयो भवति। अग्निमुखा ह्यद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवावं रुन्धे। प्रसुवाय सावित्रः। अथ यत्पाष्ठः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति। निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्ध्यूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सैसेतानि हृवीः अभिषिञ्चति। सैसगणा वै मरुतः। पृश्चिरः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विद्वै मरुतः। विश एवैतन्मध्यतौ अभिषिञ्चयते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मध्यतौ अभिषिञ्चयते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स हि प्रजनयिता। दुध्रा-अभिषिञ्चति। ऊर्गवा अन्नाद्य दधिः। ऊर्जैवैनमन्नाद्यैन समर्धयति॥६॥

वारुणो विद्वै मरुतोऽस्ते च॥२॥

यदग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्रह्मणः। अथ यस्मौम्यः। सौम्यो हि ब्रह्मणः। प्रसुवायैव

[२]

सांवित्रः। अथ यद्वार्हस्पत्यः। एुतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पृतीयम्। अथ यद्ग्रीष्मोर्मीयः। आग्रेयो वै ब्राह्मणः। तौ युदा सुङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एुतद्वि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पृतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एुव कश्चि सन्ध्यूतैः। स हि वारुणः। अथ यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भांगधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एुषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हृवीऽष्टि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमवर्ण रुप्ये। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एुव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिश्वति। ब्रह्मणो वा एुतद्वर्खसामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मन्नैवैनंमृख्सामयोरध्यभिषिश्वति। घृतेनाभिषिश्वति। तथा वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सुङ्गच्छेते भागुपेयेनान्वमन्येताः रुपं चत्वारिं च॥३॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सुवोऽस्ति। हुतो ह्येषः। अभिषुतो ह्येषः। न हि हुतः सूयतैः। सौमीऽ सूतवैशामा लभते। सोमो वै रेतोधाः। रेतं एुव तद्वधाति। सौम्यर्चाऽभिषिश्वति। रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेतं एुवास्मिन्दधाति। यत्किं च राजसूयमृते सोमम्। तथसर्वभवति। अषाढं युथ्सु पृतनासु पप्रिम्। सुवरुषामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजाऽ सुक्षिति ऽ सुश्रवसम्। जयन्तु त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सुम च॥१॥ [४]

यो वै सोमेन सूयतैः। स दैवसुवः। यः पशुनां सूयतैः। स दैवसुवः। य इष्टां सूयतैः। स मनुष्यसुवः। एुतं वै पृथंये देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारुण्यानां पशूनामसूयता यावतीः कियतीश प्रजा वाचुं वदन्ति। तासाऽ सर्वासाऽ सूयते॥११॥

य एुतेन यजतो। य उ चैनमेवं वेद। नाराशुऽस्यर्चाऽभिषिश्वति। मनुष्यो वै नराशऽसः। निहृत्य वावैतत्। अथाभिषिश्वति। यत्किं च राजसूयमनुतरवेदीकम्। तथसर्वभवति। ये मै पश्चाशतं ददुः। अश्वानाऽ सुधस्तुतिः। द्युमदग्ने महि श्रवः। बृहत्कृष्ण मुघोनाम्। नृवदंमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सुपस्तुतिर्मीणि च॥२॥ [५]

एष गोसुवः। पृद्विश्श उक्थ्यो बृहथ्सामा। पवमाने कण्वरथन्तरं भंवति। यो वै वांजपेयः। स स्म्रादथसुवः। यो राजुसूयः। स वरुणसुवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेव। गौरिंव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेदां उभे बृहद्रथन्तरे भंवतः। तद्वि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्वि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्वि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरैवैनमनन्तराहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसुवः। पृद्विश्शः सर्वः। रेवज्ञातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महित्वे तस्तभानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैन गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहैकं च॥३॥

[६]

सिश्व हे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिर्ग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्। अश्वस्य कन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेषु वृभस्य वाजै। वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मै। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। राडसि विराडसि। सम्राडसि स्वराडसि। इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वौजस्वते ओजस्वन्तः श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पर्यस्वते पर्यस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वाऽज्युष्मत् आयुष्मन्तः श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्ग। तेजसा सम्पिपृण्डि मा। ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्ग। ओजसा सं पिपृण्डि मा। पर्योऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पर्यस्वदस्तु मे मुखम्। पर्यस्वच्छिरो अस्तु मे। पर्यस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्ग। पर्यसा सं पिपृण्डि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्। आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्गः। आयुषा सं पिपृग्धि मा। हुममग्न आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियः रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे देवा जरंदष्टिर्थाऽसंत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सुर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्ध्यवः। तासा॑ त्वा॒ सर्वासा॑ रुचा। अभिषिश्वामि॑ वर्चसा। सुमुद्र इवासि॑ गृह्णना॑। सोम इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्गः। सूर्य इव ज्योतिषा॑ विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे॑ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। तेजसे॑ ब्रह्मवर्चसाय॑ गृह्णामि। अपां य ऊर्मो॑ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। ओजसे॑ वीर्याय॑ गृह्णामि। अपां यो मध्यतो॑ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। पुष्टै॑ प्रजननाय॑ गृह्णामि। अपां यो यज्ञियो॑ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। आयुषे॑ दीर्घायुत्वाय॑ गृह्णामि॥२२॥

गोष्वांजस्वन्तः॑ श्रीणुम्योजसि॑ तत्ते॑ प्रयच्छामि॑ पर्यासा॑ समिपृग्धि॑ माऽसर्वद्विर्यज्ञियो॑ रसो॑ द्वे॑ च॥२३॥

[७]

अभिप्रेहिं वीरयस्वा। उग्रश्वेता॑ सपलहा। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुभ्ये॑ देवा अधिव्रवन्। अङ्गौ॑ न्यङ्गावभित् आतिष्ठ वृत्रहृत्रथम्। आतिष्ठन्तु॑ परि॑ विश्वे॑ अभूषन्। श्रियु॑ वसानश्वरति॑ स्वरोचा। महत्तदस्यासुरस्यु॑ नाम। आ विश्वरूपो॑ अमृतानि॑ तस्थौ। अनु॑ त्वेन्द्रो॑ मदत्वनु॑ बृहस्पतिः॥२३॥

अनु॑ सोमो॑ अन्वग्निरावीत्। अनु॑ त्वा॑ विश्वे॑ देवा अवन्तु। अनु॑ सु॑स राजानो॑ य॑ उताभिषिक्ताः। अनु॑ त्वा॑ मित्रावरुणाविहावंतम्। अनु॑ द्यावापृथिवी॑ विश्वशम्भू। सूर्यो॑ अहोभिरनु॑ त्वाऽवतु। चुन्द्रमा॑ नक्षत्रैरनु॑ त्वाऽवतु। द्यौश्वे॑ त्वा॑ पृथिवी॑ च॑ प्रचेतसा। शुक्रो॑ बृहदक्षिणा॑ त्वा॑ पिपर्तु। अनु॑ स्वधा॑ चिंकिताऽ॑ सोमो॑ अग्निः। आऽयं पृणकु॑ रजसी॑ उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः॑ सोमो॑ अग्निरेकं च॥२४॥

[८]

प्रजापतिः॑ प्रजा॑ असृजत। ता॑ अस्माथ्सृष्टाः॑ परांचीरायन्। स॑ पुतं प्रजा॑-पतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्ने॑ भूतोऽतिष्ठत्। ता॑ अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं प्रजा॑ उपावर्तन्त। अन्नमेवैर्भूतं पश्यन्तीः॑ प्रजा॑ उपावर्तन्तो। य॑ पुतेन् यज्ञते। य॑ उ॑ चैनमेव॑ वेद। सर्वाण्यन्नानि॑ भवन्ति॥२५॥

सर्वे॑ पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यव॑ रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्। राडसि॑ विराङ्गसीत्याह।

स्वारोऽज्यमेवैनं गमयति। यद्धिरण्यं ददाति। तेजुस्तेनावं रुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यं तेन। यदष्टाम्॥२६॥

पुष्टिं तेन। यत्कमुण्डलुम्। आयुषेन। यद्धिरण्यमा बृग्राति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेजं एवाऽत्मन्यते। यदोदृनं प्राशजाति। एतदेव सर्वमवरुद्धये॥२७॥

तदस्मिन्नेकघाऽधात्। रोहिण्यां कार्यः। यद्वाह्युण एव रोहिणी। तस्मादेव। अथो वर्षेवैनं समानानां करोति। उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एतम् सर्वाः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिवुक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेदा। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभूथा (३) ना (३) इति। यद्वर्भपुज्ञीलैः पूवर्यति। तथित्वदेवावैति। तत्रावैति। त्रिभिः पंवयति। त्रयं इमे लोकाः। एमिरेवैनं लोकैः पंवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः। यद्वर्भाः। यद्वर्भपुज्ञीलैः पंवर्यति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसाऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्टामवरुद्धये वदन्ति दर्भा यद्वर्भपुज्ञीलैः पूवयत्येकं च॥५॥

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयाऽन्धस्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयाऽन्धस्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बुहोरेव भूयाऽन्धवति। मुरुस्तोमो वा एषः। मुरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बुहर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेदा। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा क्रृतवः संवर्थस्तः। क्रृतुष्वेव संवर्थस्ते प्रतिं तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पुङ्किः। पाङ्को यज्ञः। यज्ञमेवावरुन्धे। सप्तदशाऽस्तोमानाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्तै॥३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥२॥

अगस्त्यौ मुरुज्यं उक्षणः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्ता। त एतनुं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानुगस्त्यश्वैवेन्द्रश्च कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताङ्गुन्तानुपाह्यत। यत्कयाशुभीयं भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीयो भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्त्रा लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं तृतीयै॥३२॥

एवं चतुर्थे। पश्चोत्तमेऽहन्त्रा लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेदा। स्वारोऽज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकुया वा कान्दमः स्वारोऽज्यमगच्छत्। स्वारोऽज्यं गच्छति। य एतेन यजते॥३३॥

य उ चैनमेवं वेदं। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै मरुतो देवान् भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेदं। पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः। आ पञ्चमात्पुरुषादन्नमत्ति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेदं। सप्तदशः स्तोमानाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरेव नैति॥ ३४॥

तृतीये गच्छति य एतेन यजतेरति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेदं त्रीणि च (अगस्त्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशः प्रजापतेरेव नैति॥)॥ ३॥ [११]

अस्या जरासो दुमा मुरित्रिः। अर्चद्वूमासो अग्रयः पावकाः। श्विचीचयः क्षत्रासो भुरण्यवः। वनरूपदौ वायवो न सोमाः। यजां नो मित्रावरुणा। यजां देवाः कृतं बृहत्। अग्ने यक्षे स्वन्दमम्। अश्विना पिबते युतम्। दीद्यंगी शुचिव्रता। कृतुना यज्ञवाहसा॥ ३५॥

द्वे विरुपे चरतः स्वर्थैः। अन्याऽन्यां वृथसमुपं धापयेते। हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभिचर्षैः। कृतून्यन्यो विदधंजायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषुहस्राण्युग्मिम्। त्रिःशत्ते देवा नवं चाऽसपर्यन्॥ ३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्बुरुहिरस्मै। आदिष्ठोतां न्यापादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवां। हृव्यवाङ्मुखाऽस्यः। अग्निर्देवानां जुठरम्। पूर्तदक्षः कुविक्रतुः। देवो देवेभिरा गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषुमुग्रमवं ईमहे वयम्॥ ३७॥

ते स्वानिनौ रुद्रियां वरुषनिर्णिजः। सिंहा न हेषक्रतवः सुदानवः। यदुक्तमे मरुतो मध्यमे वाँ। यद्वाऽवृमे सुभगासो दिवि इ। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्विषो यद्यजामः। ईडे अग्निः स्ववंसुन्नमोभिः। इह प्रसुतो वि च यत्कृतं नः। रथैरिव प्रभर्व वाजुयद्विः। प्रदक्षिणिमरुताङ्गु स्तोमंमृद्याम्॥ ३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वहिभिः। देवैरग्ने सुयावभिः। आसीदन्तु बुहिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्। विश्वेषामर्दितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामर्तिर्थिर्मानुषाणाम्। अग्निर्देवानामवं आवृणनः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥ ३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः। नक्तां च चक्रुषसा विरुपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्ने आदित्यासं आस्यम्। त्वां जिह्वाः शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वाः रातिषाचो अध्वरेषु सश्विरे। त्वे देवा हुविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा यज्ञस्य साधनम्। अग्ने होतारमृत्विजम्॥

वृनुष्वद्देव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहुसाप्तर्णव्यमृद्गा निक्षेमाणः प्रवैतप्तमेकं च॥६॥

[१२]

तिष्ठा हरी रथे आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो अच्छं। पिबास्यन्यौ अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहा ररिमा ते मदाया कस्य वृषा सुते सचाँ। नियुत्वान्वृषभो रणत। वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वयं मंहाधने। इन्द्रमर्भं हवामहे। युजं वृत्रेषु वृत्रिणम्॥४१॥

द्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतक्रतुः। उपं नो हरिभिः सुतम्। स सूर आजनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया तरणिरद्रिवरहाः। क्रतेन शुष्मी नवमानो अर्कैः। व्युस्मिधौ अस्तो अद्रिर्बिभेद। उतत्यदाश्वश्वियम्। यदिन्द्रं नाहुपीष्वा। अग्रे विक्षु प्रतीदयत॥४२॥

भरेष्विन्द्रं सुहवं हवामहे। अऽहोमुचं सुकृतं दैव्यं जनम्। अग्निं मित्रं वरुणं सातये भगम्। द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तयैः। महि क्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं वि विद्वान्। आदिथसखिभ्यश्चरथः समैरत्। इन्द्रो नृभिरजनदीद्यानः साकम्। सूर्यमुषसं गातुमग्निम्। उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्। सुवर्वज्योतिरभयं स्वस्ति॥४३॥

ऋष्वा ते इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता। आ नो विश्वाभिरुतिभिः सुजोषाः। ब्रह्मं जुषाणो हर्यश्च याहि। वरीवृजस्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृष्णं शुष्मामिन्द्र। इन्द्राय गावं आशिरम्। दुदुहे वृत्रिणं मधुं। यथसीमुपहुरे विदत्। तास्ते वत्रिन्येनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गमस्तयो नियुतो विश्वांगः। अहरहर्भूय इओगुवानाः। पूर्णा इन्द्रं क्षुमतो भोजनस्य। इमां ते धियं प्र भरे मुहो मुहीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनुजो। तमुंसुवे च प्रसुवे च सासहिम्। इन्द्रं देवासः शवसा मदं ननु॥४५॥

वृत्रिणमयथ्वस्ति जोजयुर्नः सुस च॥५॥

[१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तैऽस्माश्मृष्टाः परां च आयन्। तान्ग्रिष्टोमेन नाऽप्नोत्। तानुकश्येन नाऽप्नोत्। तान्ष्योऽशिना नाऽप्नोत्। तात्रात्रिया नाऽप्नोत्। तान्सुन्धिना नाऽप्नोत्। सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान्ग्रिष्टिवृता स्तोमेन नाऽप्नोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पश्वदशेन स्तोमेन नाऽप्नोत्। स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म ईप्सतेति। तान् विश्वदेवाः सप्तशेन स्तोमेन नाऽप्सुवन्। स विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविश्वेन स्तोमेनाऽप्नोत्।

वारवन्तीयैनावारयत्॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम् इति व्यक्तमत। यस्मात्पृशवः प्रप्रेव भ्रशैरन्। स एतेन यजेत। यदप्रोत्। तदसोर्यमस्यासोर्यमत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं कामुमकामयन्तु तमाऽप्सुवन्। यं कामं कामयते। तमेतेनाऽप्सोति॥४८॥

स्तोमेन नाऽप्राप्नोदवारयत् नवं च॥३॥ [१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण नमस्ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीरहि देव प्रसवाय पित्रे। वृष्णिंमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्य उ सवितः सर्वतांता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पृथ्वः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजुसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामद्वहत्। येभिर्द्यामभ्यपि शत्रुजापतिः। येभिर्वर्चं विश्वरूपां समव्ययत्। तेनेममंग्र इह वर्चसा समझ्नि। येभिरादित्यस्तपति प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वर्चं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममंग्र इह वर्चसा समझ्नि॥५०॥

आज्यं भातु शवसा पश्च कृषीः। इन्द्रे इव ज्येष्ठो भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आज्यं पृष्ठकुर रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कशयप रोचनावंता। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्म्यूर्या अपिता: सुस साकम्। तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम्। घोरसि पृथिव्यसि। व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधिः॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपुः पर्यसा सम्भूवः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा सर्वसां रुचा। अभिषिश्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन। पर्यसा सुह। यथासा राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता करत। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमः रथीनाम्। वाजानां सत्पतिं पतिम्। वसंवस्त्वा पुरस्ताऽभिषिश्चन्तु गायत्रेण छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिश्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा पश्चादभिषिश्चन्तु जागतेन छन्दसा। विश्वं त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिश्च त्वाऽनुष्टुभेन छन्दसा।

बृहस्पतिस्त्वोपरिष्टादुभिषिंश्चतु पाङ्केन छन्दसा॥५३॥

अऽरुणं त्वा वृक्मुग्रज्ञं जङ्गुरम्। रोचमानं मुरुतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मुघवानं विषासुहिम्। इन्द्रमुक्थेषु नामहृतमः हुवेम। प्र ब्रह्मवां सिसृतं जीवसे नः। आ नो गव्यौतिमुक्षतं घृतेन। आ नो जने श्रवयतं युवाना। श्रुतं मै मित्रावरुणा हवेमा। इन्द्रस्य ते वीर्यकृतः। बाहू उपावं हरामि॥५४॥

बृहवायं यत्तेनममंड इह वर्चसा समङ्गि वैयुग्रेऽधिं गाढवर्धः पाङ्केन छन्दसुपावंहरामि॥६॥ [१५]

अभि प्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपल्हा। आतिष्ठ वृत्रहन्तमः। तुभ्यं देवा अधिंब्रवन्। अङ्गौ न्युङ्गावुभितो रथं यौ। ध्वान्तं वाताग्रमनु सुश्वरन्तौ। दूरहेतिरन्दियावान्यत्त्री। ते नोऽग्रयः पप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै त्वा स्वधायै त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वद्व्यारिष्टासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु। तिष्ठ रथे अधि यद्वत्रहस्तः। आ रुशमीन्देव युवसे स्वश्वः। आ तिष्ठ वृत्रहन्त्रातिष्ठन्तुं परिं। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा मित्रावरुणौ। द्यौश्वं त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिंकिताऽ सोमां अग्निः। अनु त्वाऽवतु सविता सुवेन।॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। सुमुद्रव्यं च सुङ्गिरः। रथीतमः रथीनाम्। वाजानाऽ सत्पत्तिं पतिम्। परिमा सेन्या घोर्णः। ज्यानां वृजन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां गोपतिमुभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्प्रिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुतः सौभगा युवम्। अवं ते हेड उदृतमम्। एना व्याघ्रं परिषस्वजानाः। सिंहः हिन्वन्ति महृते सौभग्या। सुमुद्रं न सुहुवन्तस्थिवा ऽसमै। मर्मज्यन्ते द्वीपिनं मप्सवन्तः। उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिदिह देव सूर्य। सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु धर्णसिः। यन्तु नदयो वर्षन्तु पुर्जन्याः। सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषा ऽ राजा भूयासम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सुवेन द्यौः सूर्य सुत च॥८॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सुत्रमासत। येभिराभृतं यदिदं विरोचते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा सः सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्रीं दीक्षा वशिनीं हुंग्रा। प्र केशाः सुवते काण्डिनो भवन्ति। तेषां ब्रह्मदीशे वपनस्य नान्यः। आ

रोहु प्रोष्ठं विष्णहस्तं शत्रून्। अवास्त्रागदीक्षा वृशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्तु वरुणस्य पाशांत्। येनावपथसविता क्षुरेण। सोमस्य राजो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रुद्धा वर्चसा सः सृजाथा। मा ते केशननु गुद्धचर्च एतत्। तथा धाता करोतु ते। तुभ्युमिन्द्रो बृहस्पतिः। सुविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्येच्छन्। अन्तरा द्यावांपृथिवी अपः सुवः। दर्भस्तुम्बे वीर्यकृते निधाय। पौङ्स्येनेमं वर्चसा सः सृजाथा। बलं ते बाहुवोः संविता दंधातु। सोमस्त्वाजनकु पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमधिनैतन्नि धत्तम्। पौङ्स्येनेमं वर्चसा सः सृजाथा। यथसीमन्तं कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा क्षुरः परिवर्वर्ज वपङ्स्ते। स्त्रीषु रूपमधिनैतन्नि धत्तम्। पौङ्स्येनेमः सः सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवास्त्रागदीक्षा वृशिनी ह्युग्राऽद्यावर्जु वपङ्स्ते द्वे चं॥३॥ [१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान एतं विघ्नमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजता। तेनैवासान्तः सः स्तुभ्यं व्यहन्। यद्यहन्। तद्विघ्नस्य विघ्नत्वम्। वि पाप्मानं भ्रातृव्यः हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

य राजानं विशो नापचायेयुः। यो वा ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत् विघ्नेनैवैनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्विंशो। औद्विद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्योद्विद्यम्। यदस्मै स्वाविशो बलिः हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनुमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। प्रबाहुग्वा अग्रे क्षत्राण्यातेषुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तत्रक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेजं इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै सच्चक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्तु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अपं पाप्मानं भ्रातृव्यः हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामाण्यः। एवं छन्दाऽस्मि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

स्तोबृहतीषु स्तुवते स्तो बृहन्। प्रजयो पशुमिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते।

व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशेवैन् क्षत्रेण व्यतिषज्जति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः संजातैः। संजातैरैवैन् व्यतिषज्जति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेद हरन्येनमेवं वेदाभ्यूठः पाप्मभिरेकं च॥५॥

[१८]

त्रिवृद्यदौश्र्योऽग्निमुखा हृद्युर्यदौश्र्ये औश्रयो न वै सोमेन् यो वै सोमेनैष गौमुवः सिंहैऽभि प्रेहि मित्रवधेनः प्रजापतिरकामयत बुहोर्मूलनगस्योऽप्या जरासुस्तिष्ठा हरीं प्रजापतिः पशून्यांश्रोऽयमभिप्रेहि वृहन्तमो ये केशिन् इन्द्रं वा अष्टादशा॥१८॥
त्रिवृद्यो वै सोमेनायुरुप्ति बहुभवति तिष्ठा हरीरथु आयं भातु तेभ्यै निघान् पटद्यंषिः॥६६॥
त्रिवृद्यपाप्मनो नुदते॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णायज्ञुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवोन्नां रयिवृद्धः सुमेधाः। श्वेतः सिंषक्ति नियुतांभिश्रीः। ते वायवे समनसो वित्स्थुः। विश्वेन्नरः स्वपत्यानि चकुः। रायेऽनु यज्ञज्ञतृ रोदसी उभे। राये देवी धिषणा धाति देवम्। अधा वायुं नियुतः सश्वत् स्वाः। उत श्वेतं वसुधितिनिरेके। आ वायो प्रयाभिः। प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा॥१॥

बृहद्र्विणि विश्ववारां रथप्राम्। द्युतद्यांमा नियुतः पत्यमानः। कुविः कुविमियक्षसि प्रयज्ज्यो। आ नौ नियुद्दिः शतिर्नाभिरध्वरम्। सहस्रिणोभिरुपं याहि यज्ञम्। वायो अस्मिन् हृविषिं मादयस्व। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बंभूवा। यत्कामास्ते जुहुमस्तं नौ अस्तु॥२॥

वयः स्याम पतयो रयीणाम्। रयीणां पति यज्ञतं बृहन्तम्। अस्मिन्भरे नृतम् वाजंसातौ। प्रजापतिं प्रथमजामृतस्य। यजाम देवमधिं नो ब्रवीतु। प्रजापते त्वन्निधिः पुराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्। पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः। हृविनो देव विहवे जुषस्व। तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशंश्च॥३॥

परावतो निवतं उद्गतंश्च। प्रजापते विश्वसृज्ञीवधंन्य इुदं नौ देव। प्रतिर्हर्य हृव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्। देवानामग्रे यज्ञतं यंजध्वम्। स नौ ददातु द्रविणः सुवीर्यम्। रायस्पोषं वि ष्यतु नाभिर्मुस्मे। यो राय ईशे शतदाय उक्ष्यः। यः पशूनां रक्षिता विष्ठितानाम्। प्रजापतिः प्रथमजा क्रुतस्य॥४॥

सुहस्रधामा जुषतां हृविर्विः। सोमापूषणौ देवौ। सोमापूषणा रजसो विमानम्। सप्तचक्रः रथमविश्वमिन्वम्। विष्पूवृत्तं मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो वृषणा पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे। तावस्मयं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं विष्यतान्नाभिर्मुस्मे॥५॥

यियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिः सोमो रयिपतिर्दधातु। अवतु देव्यदितिरन्वा। बृहद्वदेम विदथै सुवीराः। विश्वान्यन्यो भुवना जजानां। विश्वमन्यो अभिचक्षाण एति। सोमापूषणाववत् धियं मे। युवभ्यां विश्वाः पृतना जयेम। उदृतमं वरुणास्तभ्राद्याम्।

यत्किं चेदं किंतुवासः। अवं ते हेडस्तत्वा यामि। आदित्यानुमवंसा न दक्षिणा। धूरयन्त
आदित्यासांस्ति स्त्रो भूर्मीर्घरयन्। यज्ञो देवानां शुचिरुपः॥६॥
मनीषाऽस्तु चर्चस्यास्मे किंतुवासंश्वत्वार्थं च॥६॥

[१]

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिवन्तः। सीदंत्रादित्या अधि बुरुहिं प्रिये। कामेन देवाः
सुरथं दिवो नः। आ यान्तु यज्ञमुपं नो जुषाणाः। ते सूनवो अदितेः पीवसामिषम्। घृतं
पिन्वत्रिहर्यन्ते ज्ञाः। प्र यज्ञिया यज्ञमानाय येमुरे। आदित्याः कामं पितुमन्तमुस्मे। आ
नः पुत्रा अदितेर्यान्तु यज्ञम्। आदित्यासः पृथिभिर्देवयानैः॥७॥

अस्मे कामं दाशुषे सुन्नमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं जुषन्ताम्। स्कृभायत निरक्षति इ
सेधृतामतिम्। प्र रश्मिभिर्यतं माना अमृथाः। आदित्याः कामं प्रयत्नां वषष्टुतिम्। जुषध्वं नो
हृव्यदाति यजत्राः। आदित्यान्काममवंसे हुवेम। ये भूतानि जनयन्तो विचिरव्युः। सीदन्तु
पुत्रा अदितेरुपस्थम्। स्तीर्णं बुरुहिर्हविरद्याय देवाः॥८॥

स्तीर्णं बुरुहिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। ध्राजाः सेधन्तो अमतिं दुरेवाम्। अस्मभ्यं पुत्रा
अदितेः प्र यस्त। आदित्याः कामं हविषो जुषाणाः। अग्ने नयं सुपथो राये अस्मान्।
विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोर्घ्यस्मञ्जुहराणमेनः। भूर्यिष्ठान्ते नमं उक्तिं विधेम। प्र
वः शुक्राय भानवे भरध्वम्। हृव्यं मतिं चाग्रये सुपूतम्॥९॥

यो दैव्यानि मानुषा जनूऽपि। अन्तर्विश्वानि विद्वन् जिगाति। अच्छा गिरे मतयो
देवयन्तीः। अग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षामाणाः। सुसन्दृशं सुप्रतीकुङ्कु स्वश्वम्। हृव्यवाहमरति
मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोधर्मीवाः। अर्नग्नित्रा अभ्यंमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यं
सुविताय देव। क्षां विश्वभिर्जर्भिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गणि विश्वा। पूशं पृथ्वी बहुला
नं उर्वा। भवां तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीर्चीं नयथ
देवयन्तः। दक्षिणावाङ्मूजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्रये घृताचीं। इन्द्रं नरो यज्ञे रथम्।
जुगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्वा हि त्वा गोपति शूर गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं
वृषणं रथिन्दाः। तवेदं विश्वभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि

गोपतिरेकं इन्द्रा भृक्षीमहि ते प्रयत्नस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः। सँ सूरिमैर्मधवन्धसँ स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानाँ सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमप बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि यवम्नोमदिन्द्रा कृथीधियं जरिते वाजरलाम्। आ वेधसँ स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। मुहो ज्योतिषः परमे व्योमन्। सुप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि सुप्तरश्मिरथमत्तमाँसि॥१३॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि। मुहो ब्रजान्मोमतो देव एषः। अपः सिषांसुन्धुवरप्रतीतः। बृहस्पतिरहन्त्यमित्रमैः। बृहस्पते पर्येवा पित्रे। आ नौ दिवः पावीरवी। इमा जुह्वाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नौ नेषि। इयँ शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानु गिरीणां तविषेभिरुर्मिभिः। पारावद्ग्रीमवंसे सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥
देवयानेद्वा: सुपूर्तं यजत्र हस्तमिति तमाइस्युभिर्द्वं च॥१५॥

[२]

सोमो धेनुँ सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्य ददातु। सादन्यं विद्यथँ सुभेयम्। पितुः श्रवणं यो ददाशदस्मै। अषाढं युथु त्वँ सोम क्रतुभिः। या ते धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वाः। त्वमुपो अंजनयस्त्वङ्गाः। त्वमाततन्थोर्वन्तरिक्षम्। त्वं ज्योतिषा वि तमो वर्वथ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नौ विश्वैः सुमना अहेडन्। राजान्सोम प्रति हृव्या गृभाया। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। पुरो मात्रया तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वशजुवन्ति। उभे ते विद्व रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। पुरमस्य विश्वे॥१६॥

विचक्रमे त्रिदेवः। आ तै मुहो यो जात एव। अभि ग्रोत्राणि। आभिः स्पृधौ मिथीररिषण्यन्। अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः। आर्याविशोवतरीदासीः। अयँ शृण्वे अध जयत्रुत घन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सुत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वै दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सधीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्त्रभिद्यून्। मरुत्वन्तं वृषभं वावधानम्। अकवारिं दिव्य शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवंसे नूतनाया। उग्रँ सहोदामिह

त ए हुवेमा। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराये॥१८॥

मुद्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मुरुतश्चिदत्रा। माता यद्वीरं दधनद्वनिष्ठा। क्वस्यावौ मरुतः स्वधाऽऽसौत्। यन्मामेकं सुमधत्ताहित्यै। अहं ह्युग्रस्तंविपस्तुविष्मान्। विश्वस्य शत्रोरनं वधस्तेः। वृत्रस्य त्वा शुस्था दीषमाणाः। विश्वे देवा अंजहुर्ये सखायः। मुरुद्विरिन्द्रं सुख्यं ते अस्तु॥१९॥

अथेमा विधाः पृतना जयासि। वर्धो वृत्रं मरुत इन्द्रियेण। स्वेन भासेन तविषो बभूवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः। सुगा अपश्चकरु वज्रबाहुः। स यो वृषा वृष्णियेभिः समोकाः। महो दिवः पृथिव्याश्च सम्राट्। सतीनसत्त्वा हव्यो भरेषु। मरुत्वां नो भवत्विन्द्रं ऊती। इन्द्रो वृत्रमंतरद्वत्तूर्यै॥२०॥

अनाधृष्यो मधवा शूर इन्द्रः। अन्वेन विशो अमदन्त पूर्वोः। अयं राजा जगतश्चरणीनाम्। स एव वीरः स उ वीर्यवान्। स एकराजो जगतः परस्पाः। यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथाभवद्विमिताभिक्रत्तनाम्। इन्द्रो यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशस्य जुषतां हविर्नः। वृत्रं तीर्त्वा दानवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशोऽहं हद्दहिता द्वहेणन। इमं यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशं प्रति गृणात्विन्द्रः। यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथैकराजो अभवज्ञनानाम्। इन्द्रो देवाञ्छम्बरहत्य आवत्। इन्द्रो देवानांभवत्पुरोगाः। इन्द्रो यज्ञे हविषां वावृथानः। वृत्रतूर्नो अभयं शर्म यस्त। यः सुस सिन्धुं रदधात्पृथिव्याम्। यः सुस लोकानकृणोदिशश्च। इन्द्रो हविष्मान्त्सगणो मुरुद्विः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोप यासत्॥२२॥

वर्वर्थ विष्टु इन्द्रस्तुरायास्तु वृत्रतूर्ये वज्रबाहुः पृथिव्यात्रीर्णि च॥८॥ [३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोग्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः सुवृषाः। तस्य वयं सुमुतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्यामा। हिरण्यवर्णो अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः पृतनासु जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवर्क्षथं वि यस्त। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। इन्द्रः स्तुहि वृत्रिणुः स्तोमपृष्ठम्। पुरोडाशस्य जुषतां हविर्नः॥२३॥

हुत्वाऽभिमातीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। स्तुहि शूरं

वृत्तिर्णमप्रतीक्षम्। अभिमातिहनं पुरुहृतमिन्द्रम्। य एकं इच्छुतपतिर्जनेषु। तस्मा इन्द्राय हविरा जुहोत। इन्द्रौ देवानांमधिपाः पुरोहितः। दिशां पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्। अस्मभ्य चित्रं वृष्णं रुयिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनादहृदभिमातिहेन्द्रः। स नौ हृविः प्रति गृण्णातु रातयै। देवानां देवो निंधिपा नौ अव्यात। अनवस्ते रथं वृष्णे यत्ते। इन्द्रस्य नु वीर्याण्यहुन्नहिम्। इन्द्रौ यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च शृङ्गिणो वत्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरात्र नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिगमेन वृषुभेण पुरोभेत। सं वत्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णु देवं वरुणमूतये भगम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नौ यज्ञमागतं विश्वधेना। प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। विष्णु च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अर्मीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णुवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयश्य हविषां वृधाना। ज्योतिषाऽरातीर्दहतन्तमाऽसि। ययोरोजसा स्कभिता रजाऽसि। वीर्यभिर्वीरतम् शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीक्षा सहायिः। विष्णु अग्नवरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णुवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हृविषां घृतेन। अपार्मीवाऽ सेधतः रक्षसंश्व। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अऽहोमुचां वृषभा सुप्रतीर्ता। देवानां देवतम् शचिष्ठा। विष्णुवरुणा प्रतिर्हर्यतन्नः। इदं नरा प्रयत्नमूतये हृविः। मुही नु द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठैः रुचा भवताऽ शुचयद्विरक्तः॥२८॥

यथर्मी वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवज्योक्षा पंप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वऽ सदने क्रृतस्य। आ नौ द्यावापृथिवी दैव्येन। जनैन यात् महि वां वरुथम्। स इथ्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जुजान। उर्वी गर्भीरे रजसी सुमेकै। अवश्य धीरः शाच्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पुद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थैः। तं पिंपृतः रोदसी सत्यवाचम्। इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितृमातृर्यादिहोपं ब्रुवे वाम्।

भूतं देवानां मवुमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी पृथ्वी बंहुले दूरे अन्ते। उपं
ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्। दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्।
या जाता ओषध्योऽति विश्वः। परिष्ठाः। या ओषध्यः सोमराजीरश्वावतीँ सोमवतीम्।
ओषधीरिति मातरोऽन्या वौ अन्यामेवतु॥३०॥

हृविनो वाद्भूव गतिं पूर्वहृत्वाकैररुमिन्यच च॥१॥ [४]

शुचिं नु स्तोमुङ्गु इजथंद्वृत्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र चरणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रः।
ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व। विश्वं तद्ब्रुद्रं यद्वन्ति देवाः।
बृहद्वदेम विदथं सुवीराः। स ईँ सत्येभिः सखिभिः शुचद्विः। गोधायसुं विधन्सैरतर्दत्।
ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्विराहैः॥३१॥

घर्मस्वेदेभिर्द्विविणं व्यानट। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्। सत्यो मन्युर्महि कर्मा
करिष्यतः। यो गा उदाजस्त दिवे वि चाभजत। महीव रीतिः शवसा सरत्पृथक्। इन्धानो
अग्निं वेनवद्वनुष्युतः। कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहव्य इत। जातेन जातमतिसूत्र सृँसते। यं
युं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः। ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहौ॥३२॥

रायः स्याम रथ्यो विवस्वतः। वीरेषु वीराङ उपपृद्धि नस्त्वम्। यदीशानो ब्रह्मण
वेषि मे हवम्। स इज्जनेन स विशा स जन्मना। स पुत्रैर्वाज भरते धना नृभिः। देवानां
यः पितरंमा विवासति। श्रद्धामना हृविषा ब्रह्मणस्पतिम्। यास्ते पूपन्नावौ अन्तः। शुक्रं तै
अन्यत्पूषेमा आशाः। प्रपथे पथामजनिष पूषा॥३३॥

प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः। उभे अभि प्रियतमे सधस्थैः। आ च परा च चरति
प्रजानन्। पूषा सुबन्धुर्दिव आ पृथिव्याः। इडस्पतिर्मधवा दस्मवंचर्वाः। तं देवासो अददुः
सूर्यायै। कामेन कृतं तुवसुङ्गु स्वश्वम्। अजाऽश्वः पशुपा वाजंबस्त्यः। धियं जिन्वो विश्वे
भुवने अर्पितः। अष्ट्रौ पूषा शिथिरामुद्वरीवृजत॥३४॥

सञ्चक्षाणो भुवना देव ईयते। शुची वो हव्या मरुतः शुचीनाम्। शुचिः हिनोम्यध्वरः
शुचिभ्यः। क्रृतेन सत्यमृतसाप आयन्। शुचिजन्मानः शुचयः पावकाः। प्र चित्रमर्कं गृणते
तुराय। मारुताय स्वतंवसे भरध्वम्। ये सहांसि सहांसा सहन्ते। रेजते अग्ने पृथिवी
मखेभ्यः। अँसेष्वा मरुतः खादयो वः॥३५॥

वक्ष्मः सुरुक्भा उपं शिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिर्भी रुचानाः। अनुं स्वधामायुर्येत्यच्छमानाः। या वः शर्म शशमानाय सन्ति। त्रिधातौनि दाशुषे यच्छुताधि। अस्मभ्यं तानि मरुतो वियन्त। रुयिं नौ धत्त वृषणः सुवीरम्। इमे तुरं मरुतो रामयन्ति। इमे सहः सहस् आ नमन्ति। इमे शः संवनुष्युतो नि पान्ति॥३६॥

गुरुद्वेषो अरंरुषे दधन्ति। अरा इवेदचरम् अहैव। प्रप्र जायन्ते अकंवा महोभिः। पृश्चेः पृत्रा उपमासो रमिष्ठाः। स्वयां मृत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनुं ते दायि मह इन्द्रियाय। सुत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्यै। अनुं क्षत्रमनु सहो यजत्रा। इन्द्रं देवेभिरनुं ते नृष्टहै। य इन्द्रं शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत् नृथ्यः। त्वः हि दृढा मंघवुन्विचेताः। अपांवृधि परिवृत्ति न राधः। इन्द्रो राजा जगतश्चरणीनाम्। अधिक्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राघु उपस्तुतश्चिद्वर्वाक्। तमुष्टहि यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्ववातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रः सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चरणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहुतो य ईशै। तमुं षवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्रधृष्ण्या नयति वस्यो अच्छु। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमैत्वाङ्। इन्द्रं द्युम्नः सुर्ववद्धेह्युम्ने॥३९॥ बुगहैविश्वाऽजनेष पूषोद्विष्वजत्खादयै वः पान्त्यस्त्युभिनवं च॥३९॥

आ देवो यातु सविता सुरक्षः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरुणिं। निवेशयं च प्रसुवं च भूमौ। अभीवृतं कृशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजुतो बृहन्तम्। आस्थादथ॒ सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजाऽसि तविष्ठुं दधानः। सधा नो देवः सविता सवाय। आ साविपद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमृतिमुरुचीम्। मर्तभोजनमधरासतेन। विजनाऽच्छावाः शितिपादो अख्यन्। रथः हिरण्यप्रउगं वहन्तः। शशद्विशः सवितुर्दव्यस्य। उपस्थे विश्वा भुवनानि तस्थः। वि सुपुणो अन्तरिक्षाण्यख्यत। गभीरवेपा असुरः सुरीथः। क्षेदानीः सूर्यः कक्षिकेत। कुतमान्द्याः रश्मिरस्या ततान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरान्धिम्। नराशः सो ग्रास्पतिर्नो अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्ग्रथे रथीणाम्। प्रिया देवस्य सवितुः स्यांमा। आ नो विश्वे अस्क्रांगमन्तु देवाः। मित्रो

अर्यमा वरुणः सुजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः। करन्थ्मुषाहा विथुरं न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु। शः सरस्वती सुह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमु रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये संवितुः सूत्यसंवस्य विश्वैः। मित्रस्य ब्रुते वरुणस्य देवाः। ते सौभंगं वीरवद्वोमदप्नेः। दधांतन् द्रविणं चित्रमस्मे। अग्ने याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाः अच्छां ब्रह्मकृतां गुणेन। सरस्वतीं मूरतो अश्विनाऽपः। युक्षि देवान्त्रिक्षेयांय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितृः पृथिवि मातुरध्रुक्। अग्ने भ्रातर्वसवो मृडतां नः। विश्वे आदित्या अदिते सुजोषाः। अस्मभ्युः शर्म बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेमः हवं मे। ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्यास्मिन्बुरुहिषि मादयध्वम्। आ वां मित्रावरुणा हृव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाऽववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सह्या अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा। युवं वस्त्राणि पीवसा वंसाथे। युवोरच्छिंद्रा मन्तवो हु सर्गाः। अवांतिरतुमनृतानि विश्वाः। क्रुतेन मित्रावरुणा सचेथे। तथम् वां मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तुस्थुषीरहंभिर्दुद्हेह। विश्वाः पिन्वथ स्वसंरस्य धेनाः। अनु वामेकं पुविरा वंवर्ति॥४५॥

यद्वःहिष्टन्नाति विदे सुदानू। अच्छिंद्रुः शर्म भुवनस्य गोपा। ततो नो मित्रावरुणावीष्टम्। सिषांसन्तो जीगिवाऽसः स्याम। आ नो मित्रावरुणा हृव्यदातिम्। घृतेर्गव्यूतिमुक्षतुमिडाभिः। प्रति वामत्र वरुमा जनाय। पृणीतमुद्वो दिव्यस्य चारौः। प्र बाहवा सिसृतं जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन॥४६॥

आ नो जने श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इमा रुद्रायं स्थिरधन्वने गिरः। क्षिप्रेषवे देवाय स्वधाम्नैः। अषांदाय सहमानाय मीढुषैः। तिग्मायुधाय भरता शृणोत्तना त्वादत्तेभी रुद्र शान्तमेभिः। शतः हिमो अशीय भेषजेभिः। व्यस्मद्वेषो वितरं व्यःहः। व्यर्मावाऽश्वातयस्वा विषूचीः॥४७॥

अरहंबिभर्षि मा नस्तोके। आ तै पितर्मरुताऽ सुम्रमेतु। मा नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः। अभि नो वीरो अर्वति क्षमेत। प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः। एवा ब्रंगो वृषभ चेकितान। यथा देव न हृणीषे न हःसि। हावनश्रूर्णो रुद्रेह बौधि। बृहद्वदेम विदथे

सुवीराः। परिं णो रुद्रस्य हृतिः स्तुहि श्रुतम्। मीढुष्टमारहन्विभर्षि। त्वमंग्रे रुद्र आ वो
राजानम्॥४८॥

वसूनि ततानास्तु विश्वारं ववत्यां ववर्ति पृथेन विपूचीः श्रुतद्वे चां॥३॥

[६]

सूर्यो देवीमुषसूर्यो रोचमानामर्यः। न योषामभ्यैति पश्चात्। यत्रा नरो देवयन्तो
युगान्ति। वित्न्वते प्रति भुद्राय भुद्रम्। भुद्रा अश्वा हुरितः सूर्यस्य। चित्रा एदंग्वा
अनुमाद्यासः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावांपृथिवी यन्ति सद्यः। तथसूर्यस्य
देवत्वं तन्महित्वम्। मध्या कर्त्तर्विततुः सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हुरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य
वरुणस्याभिचक्षेण। सूर्यो रूपं कृणुते घोरुपस्थै। अनन्तमन्यद्रुशदस्यु पाजः। कृष्णमन्यद्वरितः
सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निरङ्गहसः पिपूतान्निरवद्यात्। तत्रो मित्रो वरुणो
मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदैति। दूरे अर्थस्तरणिर्भाजमानः। नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः।
आयन्त्रथानि कृणवन्नपांसि। शं नो भव चक्षसा शं नो अहा॑। शं भानुना शः हिमा शं
घृणेन। यथा शमस्मै शमसद्वरोणे। तथसूर्य द्रविणं धेहि चित्रम्। चित्रं देवानामुदंगादर्नीकम्।
कक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्रेः॥५१॥

आप्रा द्यावांपृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगत्स्तुस्थुषेश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्।
त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वद्वर्जनयन्तु गर्भम्। अतन्द्रासो युवतयो विभर्त्रम्।
तिग्मार्नीकङ्गु स्वयंशसुं जनेषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्यो वर्धते चारुरासु।
जिह्वानामूर्धस्वयंशा उपस्थै॥५२॥

उभे त्वष्टैर्भ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचो सिंहं प्रतिजोषयेते। मित्रो जनान्प्र स मित्र।
अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा सुक्ष्मो अंजनिष्ठ वेधाः। तस्य वयः सुमतौ यज्ञियस्य।
अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनुमीवासु इडया मदन्तः। मितज्मवो वरिमन्ना पृथिव्याः।
आदित्यस्य ब्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ईः शिम्या गोषु गव्यवत्। स्वाधियो विदथे
अपस्वज्ञाजनन्। अरेजयताः रोदसी पाजंसा गिरा। प्रति प्रियं यज्जुतं जनुषामवः। महा॑

आंदित्यो नमसोपसद्यः। युतयज्ञनो गृणते सुशेवः। तस्मा एतत्पञ्चतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हृविरा जुहोत। आ वाऽरथो रोदसी बद्धधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृभिर्यात्वश्चैः। घृतवर्तनिः पविर्भीरुचानः। इषां वोढा नृपतिर्विजिनीवान्। स पंप्रथानो अभि पश्च भूमौ। त्रिवृन्धुरो मनसाऽऽयांतु युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्याममश्चिना दधानाना। स्वश्वां यशसाऽऽयांतमर्वाक्। दस्मां निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वाऽरथो वध्वा यादमानः॥५५॥

अन्तान्दिवो बाधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत। सूर्ये दुहिता परितक्षियायाम्। यद्देवयन्तमवर्थः शर्चाभिः। परिम्ब्रः सवां मनावां वयोगाम्। यो हस्यवाऽरथिरावस्तु उसाः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो व्युष्टै। न्यश्चिना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमविष्टः समुद्रे॥५६॥

उद्धृहथुर्णसो अस्तिधानैः। पत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः। दःसनाभिरश्चिना पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्तः सुवीर्यम्। गवां पोषः स्वश्चियम्। यो अग्नीषोमां हृविषां सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो घृतेन। तस्य ब्रतः रक्षतं पातमःहसः॥५७॥

विशो जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य आहुतिम्। यो वां दाशांद्विष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यम्। विश्वमायुर्व्यशजवत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्। यदमुष्णीतमवृसं पणिङ्गोः। अवांतिरतं प्रथंयस्य शेषः। अविन्दतं ज्योतिरेकं बुह्यः। अग्नीषोमाविमः सुमेऽग्नीषोमा हृविषः प्रस्थितस्य॥५८॥

ज्ञानार्थान्तरुपस्थूल्यन्तो बद्धधानो वध्वा यादमानः समुद्रेऽहसः प्रस्थितस्य॥१०॥

[७]

अहमस्मि प्रथमजा क्रृतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाभिः। यो मा ददाति स इदेव माऽऽवाः। अहमत्रमन्त्रमदन्तमद्विः। पूर्वमग्रेरपि दहृत्यन्म्। युक्तौ हासाते अहमत्तरेषु। व्यात्तमस्य पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः प्रचरन्ति पाकाः। जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमत्रं वशमिच्चरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्येमि भुञ्जत। को मामन्त्रं मनुष्यो दयेत। पराके अन्तं निहितं लोक एतत्। विश्वैदेवः पितृभिर्गुसमन्नम्। यदुद्यते लुप्यते यत्परोप्यते। शततमी सा तनुर्मै बभूव।

महान्तौ चरु संकृदुग्धेन पप्रौ। दिवं च पृश्निं पृथिवीं च साकम्। तथसुम्पिबन्तो न
मिनन्ति वेधसः। नैतद्गूयो भवति नो कर्नीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमुं जीवातुमाहुः। अन्नं ब्रह्माणो जरसं वदन्ति।
अन्नमाहुः प्रजननं प्रजानाम्। मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वध इथ्स तस्या।
नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवलाघो भवति केवलादी। अहं मेघः स्तनयन्वर्षन्नस्मि।
मामदन्त्यहमेव्यन्यान्॥६१॥

अहं सद्मृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वे तपन्ति। देवीं वाचमजनयन्त्
यद्वाग्वदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां महीम्। यस्यां देवा अंदधुर्भोजनानि। एकाक्षरां
द्विपदाऽषद्वदां च। वाचं देवा उपं जीवन्ति विश्वैः। वाचं देवा उपं जीवन्ति विश्वैः। वाचं
गन्धर्वाः पश्चावो मनुष्याः। वाचीमा विश्वा भुवनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हवं जुषतामिन्द्रपली। वाग्क्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदानां माताऽमृतस्य
नाभिः। सा नो जुषाणोपयन्नमागात्। अवन्ती देवीं सुहर्वां मे अस्तु। यामृषयो मनुकृतो
मनीषिणाः। अन्वैच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचं हृविषां यजामहे। सा नो दधातु
सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुब्रह्मणा ये मनीषिणाः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्यन्ति। तुरीयं वाचो मनुष्या
वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिष्यते। श्रद्धयां विन्दते हृविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनि। वच्सा
वैदयामसि। प्रियः श्रद्धे ददतः। प्रियः श्रद्धे दिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्वसु॥६४॥

इदं मं उदितं कृथि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वसु।
अस्माकमुदितं कृथि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धाऽहृदययां
कृत्या। श्रद्धयां हृयते हृविः। श्रद्धां प्रातरहवामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धाऽसूर्यस्य निमुचिं। श्रद्धे श्रद्धापयेह मां। श्रद्धा देवानधि
वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हृविषां वर्धयामसि। ब्रह्मं जज्ञानं
प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुधियां उपं मा अस्य विष्टाः॥६६॥

सतश्च योनिमसंतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रथीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप
आविवेश। तमकैरभ्यर्थन्ति वृथसम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वृद्धयन्तः। ब्रह्म देवानजनयत्।

ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना॑। अन्तरस्मिन्निमे
लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽरहति स्पर्धितुम्।
ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिंशत्। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र् आशा॑ः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नौ यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरं सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म सुमिद्वृत्याहृतीनाम्। आ गावो अग्मन्तुत भद्रमंकन्। सोदन्तु गोष्ठे रुणयन्त्वस्मे।
प्रजावतीः पुरुरूपां इह स्युः। इन्द्राय पूर्वोरुषसो दुहानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षिति।
उपेह्वदाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रुयिमिदस्य वृथ्यन्। अभिन्ने खिले नि दंधाति
देवयुम्। न ता नशन्ति न ता अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या गावः
सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्वृदा मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं चित्। अक्षीलं
चिंकृणथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वृ वयं उच्यते सुभासु। प्रजावतीः
सूयवंस रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः। मा वः स्तेन इशत माऽघशसः। परिवो
हेती रुद्रस्य वृद्यात्। उपेदमुपपर्चनम्। आसु गोषूपंपृच्यताम्। उपरूपस्य रेतसि।
उपेन्द्रं तवं वीर्यै॥७०॥

चरुमि कर्नयेऽन्यानपिता पुदानि यज्वन्सु हवामहे विष्णा लोकः सुवीरमवृ पिबन्तीः पद्म॥१२॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसां विश्वभृत्तमा मुहत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना चरतः
सामचारिणा॑। ययोर्व्रितं न ममे जातु देवयोः। उभावन्तौ परियात् अर्था॑। दिवो न
रश्मीङ्स्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कुविक्रतौ। सूर्या॑ न चन्द्रा चरतो हतामंती।
पर्ती॑ द्युमद्विश्वविदा॑ उभा दिवः। सूर्या॑ उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नौऽवतं मतिमन्ता महित्रता। विश्ववर्परी प्रतरणा
तरन्ता। सुवर्विदा॑ दुशये भूरिरश्मी। सूर्या॑ हि चन्द्रा वसुं त्वेषदरशता। मनस्विनोभानुचरतोनु
सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त बिन्नति। द्यावा॑ क्षामा॑ पृथिवी॑ दरशतं वपुः। अस्मे
सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षेण। श्रुद्धेकमिन्द्र चरतो विचर्तुरम्॥७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभिचष्टैः। क्रतूनन्यो विदधञ्जायते पुनः। हिरण्यवर्णः शुचयः पावका यासाऽ राजा॑। यासां देवाः शिवेनं मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। नासंदासीन्नो सदासीत्तदार्नोम्। नासीद्रजो नो व्योमा पुरो यत। किमावरीवः कुहु कस्य शर्मन्॥७३॥

अभ्यः किमासीद्ग्रहनं गभीरम्। न मृत्युरुमतुं तर्हि न। रात्रिया अहं आसीत्केतः। आर्नोदवातः स्वधया तदेकम्। तस्माद्ब्रान्यं न पुरः किं च नाऽस्त। तम् आसीत्तमंसा गृद्धमग्रे प्रकेतम्। सलिलः सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभ्वपिंहितं यदासीत्। तमस्तन्महिना जायुतैकम्। कामस्तदग्रे समवर्तताधिः॥७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सुतो बन्धुमसंति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कुवयो मनीषा। तिरश्चीनो विततो रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)त। रेतोधा आसन्महिमानं आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः पुरस्तात्। को अद्वा वेद क इह प्र वौचत। कुतु आजातु कुतं इयं विसृष्टिः। अर्वागदेवा अस्य विसर्जनाय॥७५॥

अथा को वेद यतं आबूवा। इयं विसृष्टिर्यतं आबूवा। यदि वा दधे यदि वा न। यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्। सो अङ्ग वेद यदि वा न वेद। किञ्चिद्वन्द्वन्द्व उ स वृक्ष आसीत्। यतो द्यावोपृथिवी निष्टत्क्षुः। मर्नाषिणो मनसा पृच्छतेदुतत्। यद्यतिष्ठद्ववनानि धारयन्। ब्रह्म वन् ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥७६॥

यतो द्यावोपृथिवी निष्टत्क्षुः। मर्नाषिणो मनसा विब्रवीमि वः। ब्रह्माध्यतिष्ठद्ववनानि धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणं प्रातरश्विना॑॥। प्रातर्भर्गं पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममृतं रुद्रं हुवेम। प्रातर्जितं भगमुग्रं हुवेम। वृयं पुत्रमदितेर्यो विधृता॑। आग्रश्विद्यं मन्यमानस्तुरश्वित्॥७७॥

राजा॑ चिद्यं भग्नं भक्षीत्याह। भग्नं प्रणेतर्भर्गं सत्यराधः। भग्नेमां धियुमुदव ददन्नः। भग्नं प्रणो जनय गोभिरश्वैः। भग्नं प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानो भग्नवन्तः स्याम। उत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्धसूर्यस्य। वृयं देवानाऽ सुमुतौ स्याम। भग्नं एव भग्नवाऽ अस्तु देवाः॥७८॥

तेन वृयं भग्नवन्तः स्याम। तं त्वा॑ भग्नं सर्व इज्ञोहवीमि। स नौ भग्नं पुर एता